ZESZYT I

ALMANACH OFICERSKI

NA ROK 1923/24

PRACA ZBIOROWA KOMITETU REDAKCYJNEGO
W SKŁADZIE:

Komandor ppor. p. d. szt. gen. KAROL FIRICH, major szt. gen. STANISŁAW KRZYSIK, pułkownik szt. gen. TADEUSZ KUTRZEBA, major szt. gen. STANISŁAW MÜLLER, major szt. gen. JÓZEF WIATR

DZIAŁ I i II

WARSZAWA 1923
WOJSKOWY INSTYTUT NAUKOWO-WYDAWNICZY

ZESZYT 1.

ALMANACH OFICERSKI

NA ROK 1923/24

PRACA ZBIOROWA KOMITETU REDAKCYJNEGO
W SKŁADZIE:

Komandor ppor. p. d. szt. gen. KAROL FIRICH, major szt. gen. STANISŁAW KRZYSIK, pułkownik szt. gen. TADEUSZ KUTRZEBA, major szt. gen. STANISŁAW MÜLLER, major szt. gen. JÓZEF WIATR

DZIAŁ I i II

WARSZAWA 1923
WOJSKOWY INSTYTUT NAUKOWO-WYDAWNICZY

Zakłady Graficzno-Wydawnicze „Książka".
Warszawa, Tamka Nr. 46. Telefon Nr. 33-20.

GENERAŁOWI DYWIZJI

INŻYNIEROWI

WŁADYSŁAWOWI SIKORSKIEMU

PIERWSZEMU SZEFOWI SZTABU GENERALNEGO
WOJSKA POLSKIEGO NA STOPIE POKOJOWEJ

KOMITET REDAKCYJNY

ALMANACH OFICERSKI

PRZEDMOWA.

Wojsko polskie powstało podczas wojny, bez tej szkoły, którą daje powolne i systematyczne przygotowanie w czasie pokoju. Od trzech lat niespełna tworzymy dopiero te fundamenty, które, oparte o doświadczenia własne i przyjacielskie, mają, w razie konieczności, umożliwić budowę tego wielkiego, silnego gmachu którym jest wojsko zmobilizowane, naród pod bronią.

Warunki organizacyjne, szybkość pracy, konieczności zmian i ulepszeń spowodowały, że trudno było wszystkim, którzy bezpośrednio nad organizacją nie pracowali, opanować ten, równie rozległy, jak ważny przedmiot. Tworząc „Almanach oficerski" postanowiliśmy sobie udostępnić kolegom i wszystkim tym, którzy wojsko nasze znać powinni, jego organizację pokojową, warunki kulturalne i materjalne. Zdajemy sobie sprawę, że praca nasza zbiorowa, doskonałą i bez błędu być nie może. Jest to za trudne dzieło, by bez pomocy wszystkich kolegów, bez wykazania nam usterek — częstokroć nawet błędów — mogło być takiem, jakiem byśmy je mieć chcieli. Dlatego prosimy z góry o łaskawe względy i życzliwą pomoc.

Wychodząc z założenia, że warunki państwowe i ogólno kulturalne naszej Ojczyzny muszą być każdemu oficerowi, jako obywatelowi w mundurze, dostatecznie znane, dołączyliśmy do „Almanacha oficerskiego" szeroki dział informacyjny ze wszystkich tych dziedzin ogólnej wiedzy, które mogą zainteresować kolegów, czy to służbowo, czy też prywatnie.

Powyższa nasza praca, jako pierwsza tego rodzaju, nie mogłaby dojrzeć, gdybyśmy musieli się obejść bez cennej i życzliwej

pomocy swych kolegów. Poczuwamy się do miłego obowiązku podziękować na tem miejscu kolegom - współpracownikom, a mianowicie:

mjr. szt. gen. Ćwiertniakowi
kpt. Dygatowi
kpt. szt. gen. Hellerowi
J. W. P. Kozłowskiemu Witoldowi
por. Kozolubskiemu
mjr. int. Lekkiemu
mjr. szt. gen. Ludwigowi
mjr. Rodowiczowi
mjr. szt. gen. Roweckiemu
mjr. lek. dr. Zawadowskiemu

nadto Wojskowemu Instytutowi Naukowo-Wydawniczemu, za uzgodnienie poszczególnych części i zestawienie całości.

Pozatem dziękujemy za informacje i okazaną życzliwą pomoc panom:

kpt. Adamczykowi
kpt. Adamowiczowi
kpt. Buchowskiemu
por. Dzieślewskiemu
kmdr. Filanowiczowi
plut. Franckiemu
urz. w. Grochowskiemu
„ c. Grzochowskiemu
kpt. Hahnowi
mjr. Kulczyckiemu
urz. w. Kulmie
kpt. Nykulakowi
kpt. Rychłowskiemu
por. Sadowskiemu
urz. w. Salickiemu
ppor. Sicińskiemu.
kpt. Słoniewskiemi
por. Smoleniowi
kmdr. por. Wagnerowi
por. Waksmundzkiemu
por. Wierzbickiemu

Doświadczenie okaże czy „Almanach oficerski" będzie pożyteczny, czy może być tem, czem go zrobić pragnęliśmy: podręcznikiem we wszystkich sprawach obchodzących oficera, oraz przewodnikiem w organizacji pokojowej wojska.

KOMITET REDAKCYJNY

DZIAŁ I.

1. KALENDARJUM.

Kalendarz astronomiczny na rok 1923.

Rok 1923.

Rok 1923 jest rokiem zwyczajnym, ma dni 365.

Długość roku, t. j. czas całkowitego obiegu ziemi dokoła słońca wynosi dokładnie 365 dni, 5^h, 48^m, 48^s.

Cztery pory roku.

Początek wiosny dn. 21 marca o godz. 14.
„ lata dn. 20 czerwca o godz. 10.
„ jesieni dn. 22 września o godz. 13.
„ zimy dn. 22 grudnia o godz. 20.

Zaćmienia.

W roku 1923 będą 2 zaćmienia słońca oraz 2 zaćmienia księżyca.

1. Obrączkowe zaćmienie słońca dn. 17 marca będzie widzialne w Afryce południowej i Ameryce południowej.

2. Całkowite zaćmienie słońca dn. 10 września będzie widzialne w wschodniej części Azji i w Ameryce północnej.

3. Częściowe zaćmienie księżyca dn. 3 marca będzie widzialne w Europie, w zachodniej części Azji, w Afryce, na oceanie Atlantyckim, w północnej Ameryce i południowej i na wschodzie oceanu Spokojnego.

Początek zaćmienia o godz. 3 minut 28.
Środek „ „ „ 4 „ 33.
Koniec „ „ „ 5 „ 36.

Cały przebieg zaćmienia będzie u nas widzialny.

Podczas głównego momentu będzie zaćmionem $^3/_8$ części tarczy księżyca.

4. Częściowe zaćmienie księżyca dnia 26 sierpnia w Europie nie będzie widzialnem.

Epoki główne.

Rok 1923 jest rokiem:
1134 od pierwszej notatki hist. o Polsce (od wojny Karola W. r. 789).
957 od chrztu Polski (r. 966).
483 od wynalazku sztuki drukarskiej (r. 1440).
450 od ur. Mikołaja Kopernika (r. 1473).
431 od odkrycia Ameryki przez Kolumba (r. 1492).
151 od pierwszego rozbioru Polski (r. 1772).
132 od konstytucji 3 maja (r. 1791).
147 od ogłoszenia niepodległości St. Zjedn. Ameryki (r. 1776).
133 od pierwszej rewolucji francuskiej (r. 1790).
128 od 3-go rozbioru Polski (r. 1795).
102 od śmierci Napoleona.
9 od wybuchu wojny światowej (r. 1914).
5 od powstania Zjednoczonego Państwa Polskiego (r. 1918).
4 od pokoju w Wersalu (r. 1919).

Czas.

Rodzaje czasu ogólnie.

Rozróżniamy:

a) czas gwiazdowy, używany tylko przez astronomów,

b) czas słoneczny, związany ściśle z pozornym biegiem słońca, zatem mający nierówne długości godziny, oraz

c) czas t. zw. średni, będący w praktycznem użyciu, a mający wszystkie godziny równe w całym roku (gdzie jedna doba średnia liczy 86 400 sekund średn.).

Rodzaje czasu średniego w Europie.

W Europie, dla celów publicznych, rozróżniamy następujące rodzaje czasu średniego:

a) czas zachodnio-europejski, w języku astronomicznym zwany czasem uniwersalnym, obliczony według południka, przechodzącego przez Greenwich, koło Londynu (obserwatorjum angielskie), używany w Anglji, Belgji, Francji, Hiszpanji, Holandji, Portugalji, Gibraltarze, Algierze;

b) czas środkowo-europejski, według południka, leżącego o 15^0 na wschód od Greenwich (jest to południk miasta Görlitz w Niemczech), mający zastosowanie w Polsce od 1.VI.1922 r., Norwegji, Szwecji, Danji, Niemczech, Austrji, Węgrzech, S. H. S, Szwajcarji, Włoszech, Afryce południowo-zachodniej;

c) czas wschodnio-europejski, według południka o 30^0 na wschód od Greenwich (według południka miasta Pułkowo pod Piotrogrodem, obserwatorjum rosyjskie), używany w Rosji, Bułgarji, Egipcie, Afryce południowej.

Czas urzędowy w Polsce.

W zimie r. 1915/16, podczas okupacji, wprowadzili Niemcy w b. Królestwie Polskiem czas wschodnio-europejski. Czas ten został po powstaniu Państwa Polskiego uznany za obowiązujący w całej Polsce. W r. 1922 uchwalił Sejm Ustawodawczy przywrócenie czasu środkowo-europejskiego na całym obszarze państwa. Art. 1. ustawy z dnia 11.V.1922 r. o rachubie czasu (Dz. U. 36/22) brzmi: „Doba zaczyna się legalnie w momencie dołowania słońca średniego w południku 15° na wschód od Greenwich. Godziny doby liczy się albo od początku do końca doby, albo też od początku do jej połowy, a następnie od połowy do końca doby, odróżniając godziny jednoimienne słowami po północy (ppn.) i po południu (ppd)". Zaznacza się, że dla celów służbowych obowiązuje na kolejach i w wojsku czas 24-godzinny (Dz. R. W. 50/19 oraz 25/21).

Porównanie czasu.

W stosunku do czasu środkowo - europejskiego, miejscowy czas, w odniesieniu do południka stolic względnie głównych miast Europy, wskazuje (nie uwzględniając czasu t. zw. letniego):

		później		wcześniej	
		h	*m*	*h*	*m*
Francja, Anglja, Belgja, Holandja	czas zachodnio - europejski	1	50	—	—
Hiszpanja	. . . .	1	15	—	—
Portugalja	. . . .	1	37	—	—
Grecja	. . . .	—	—	—	35
Bułgarja, Rumunja, Turcja	czas wsch. - europejski	—	—	1	—
Rosja	. . . .	—	—	1	1

Święta.

Święta wyznania rzymsko-katolickiego.

Święta ruchome: przed Wielkanocą: *niedziela starozapustna* — 28 stycznia; *niedziela mięsopustna* — 4 lutego; *niedziela zapustna* — 11 lutego; *Popielec* — 14 lutego; *niedziela wstępna* — 18 lutego; *nie-*

dziela sucha — 25 lutego; *niedziela głucha* — 4 marca; *niedziela środopostna* — 11 marca; *niedziela Męki Pańskiej* (biała) — 18 marca; *niedziela palmowa* (kwietna) — 25 marca; *Wielkanoc* — 1 kwietnia.

Po Wielkanocy: *niedziela przewodnia* — 8 kwietnia; *niedziela Grobu Chrystusa* — 15 kwietnia; *niedziela 3-cia po Wielkanocy* — 22 kwietnia; *niedziela 4-ta po Wielkanocy* — 29 kwietnia; *niedziela krzyżowa* — 6 maja; *Wniebowstąpienie Pańskie* — 10 maja; *niedziela 6-ta po Wielkanocy* — 13 maja; *Zesłanie Ducha Świętego* (Zielone Świątki) — 20 maja; *niedziela Św. Trójcy* — 27 maja; *Boże Ciało* — 31 maja; *niedziela 1-sza adwentu* — 2 grudnia; *karnawał*, licząc od Nowego Roku do Popielca, obejmuje tygodni 8 i 2 dni.

Dni Krzyżowe: 7, 8, 9 maja.

Suche dni: *pierwsze* — 21, 23, 24 lutego; *drugie* — 23, 25, 26 maja; *trzecie* — 19, 21, 22 września; *czwarte* — 19, 21, 22 grudnia.

Święta patronów polskich.

4 marca — św. Kazimierza, obchodzone na Litwie; *8 maja* — św. Stanisława Biskupa, obchodzone w Zachodniej Małopolsce, b. Królestwie Kongresowem i na Litwie; *29 września* — św. Michała, obchodzone we Wschodniej Małopolsce.

Święta narodowe Polski.

3 maja — rocznica konstytucji 1791 r. (uchwała Sejmu Ustawodawczego z dn. 29 kwietnia 1919 r.); *6 sierpnia* — Święto Wojsk Polskich (uchwała Sejmu Ustawodawczego z dn. 27 lipca 1919 r.).

Święta narodowe innych państw *).

12 lutego — Stolicy Apostolskiej; *24 lutego* — Estonji; *7 kwietnia* — Grecji; *8 maja* — Francji (św. Dziewica Orleańska, Joanna d'Arc); *17 maja* — Hiszpanji i Norwegji; *23 maja* — Rumunji; *3 czerwca* — Anglji; *16 czerwca* — Szwecji; *4 lipca* — Stanów Zjednoczonych Ameryki; *14 lipca* — Francji (zburzenie Bastylji); *1 sierpnia* — Szwajcarji; *31 sierpnia* — Holandji; *26 września* — Danji; *3 października* — Bułgarji; *28 października* — Czechosłowacji; *31 października* — Japonji; *11 listopada* — Włoch; *15 listopada* — Belgji i Brazylji; *18 listopada* — Łotwy; *6 grudnia* — Finlandji; *17 grudnia* — S. H. S. (Krolestwa Serbów, Kroatów i Słoweńców).

Święta wyznań niekatolickich i ich obchodzenie.

W myśl Dz. R. W. 26/21 oraz 23/22 — obowiązuje zasadniczo w wojsku polskiem szereg świąt wyznań niekatolickich (patrz tamże).

---

*) W stosunku do Polski jest tylko dzień 3 maja świętem, obchodzonem w dyplomacji międzynarodowej.

W myśl powyższych rozkazów mają dowódcy okręgów korpuśnych wydawać w każdym poszczególnym wypadku odpowiednie rozkazy w porozumieniu z szefem duszpasterstwa odnośnego wyznania, wzorując się na dotychczasowych zarządzeniach M. S. Wojsk. oraz biorąc pod uwagę zapewnienie normalnej służby wojskowej i tolerancję religijną.

Według dotychczasowej praktyki żołnierze wyznań niekatolickich, a także i mahometanie (którzy otrzymywali w dni świąt Maaracz czyli wniebowstąpienie proroka Mahometa 2 dni wolne oraz w święto Ramazan także 2 dni wolne) są zwolnieni od ciężkich robót i zajęć, a więc i od służby. W garnizonach, gdzie są cerkwie prawosławne, odprawia się dla żołnierzy nabożeństwo świąteczne, podobnie dla żołnierzy wyzn. ewang.-augsb. i reform.

W dni świąteczne żołnierze danego wyznania otrzymują przepustki, celem wyjścia poza obręb koszar i wzięcia udziału w nabożeństwie, w czasie Wielkanocy zaś mogą otrzymywać urlopy świąteczne, o ile służba na to pozwala. Ponadto dozwolonem jest żołnierzom (wyznania mojżesz.) wypłacać strawne, aby się mogli pożywić rytualnie, z prawem zakupu racji żołnierskiej z magazynu wojskowego, przyczem artykuły wzbronione mogą być surogowane według tabel surogatów.

Styczeń — dni 31.

Dnia		Święta Kościoła Rzymsko-Katolickiego	SŁOŃCA Wsch. h m	SŁOŃCA Zach. h m	KSIĘŻYCA Wsch. h m	KSIĘŻYCA Zach. h m
1	P.	**Obrz. Pań. Nowy Rok. 1923**	7.45	15.34	14.50	5.31
2	W.	*Imienia Jezus,* Makarego	7.45	15.35	15.43	6 28
3	S.	Daniela m., Genowefy p.	7.45	15.36	16.43	7.20
4	C.	Tytusa B., Rygoberta B.	7.44	15.37	17.50	8.06
5	P.	†*Wigilja.* Telesf. p.	7 44	15.38	19.01	8.46
6	S.	**Objaw. Pańsk. Trzech Kr.** ☽	7.44	15.40	20.15	9.21
7	N.	Lucjana i Juljana m. m.	7.44	15 41	21.29	9.53
8	P.	Seweryna b., Juljana m.	7.43	15.42	22.44	10.23
9	W.	Marjanny p. m. Jukunda	7.43	15.44	23.59	10.52
10	S.	Agatona p., Wilhelma b.	7.42	15.46	1.13	11.22
11	C.	Honoraty p. Hygina p. m.	7.41	15.47	—	11,54
12	P.	†Arkadjusza m., Modesta	7·40	15.48	2.26	12.30
13	S.	Weroniki P. i Glafiry p. ☺	7.40	15.50	3 36	13.11
14	N.	Hilarego B. W. D. K.	7 39	15.51	4.42	13.59
15	P.	Prz. Im. Jezus, Pawła Pust.	7.38	15.53	5.41	14 53
16	W.	Marcelego p. m. Ottona m.	7.38	15.56	6.32	15.62
17	S.	Antoniego op.	7.37	15.56	7.16	16.54
18	C.	Katedry św. Piotra w Rz.	7.36	15.57	7.53	17.58
19	P.	†Henryka b. w., Marty ☾	7.35	15.59	8.25	19.03
20	S.	Fabjana p. m. i Sebastjana	7.34	16.01	8.53	20.06
21	N.	Agnieszki p. m.	7.32	16.03	9.18	21.08
22	P.	Wincentego i Anast. m. m.	7.30	16.04	9.42	22.10
23	W.	*Zaśl. N. M. P.* Ildefonsa	7.29	16.06	10.06	23.11
24	S.	Tymoteusza b. m.	7.28	16.08	10 31	00.12
25	C.	*Nawr. św. Pawła*	7 27	16.09	10 57	1.14
26	P.	†Polikarpa b. m.	7.26	16.11	11.27	—
27	S.	Jana Złotoustego	7.25	16.13	12.01	2.15
28	N.	Objaw. Św. Agnieszki p. m.	7.23	16.15	12.41	3.15
29	P.	Franciszka Sal. B W. D. K.	7.22	16.17	13.29	4.13
30	W.	Martyny p. m.	7.21	16.19	14.26	5.08
31	S.	Piotra Nolasko w., Marc.	7.19	16.20	15.30	5 57

NOTATNIK

Luty — dni 28.

Dnia		Święta Kościoła Rzymsko-Katolickiego	SŁOŃCA Wsch. h m	SŁOŃCA Zach. h m	KSIĘŻYCA Wsch. h m	KSIĘŻYCA Zach. h m
1	C.	Ignacego b. m., Brygidy p.	7.17	15.21	16.40	6.40
2	P.	**Oczyszczenie N. M. P.**	7.16	16.23	17.55	7.19
3	S.	Błażeja b. m.	7.14	16.25	19.12	7·54
4	N.	Ansgarego i Andrzeja b. ☽	7.12	16.27	20.29	8.26
5	P.	Agaty p. m.	7.10	16.29	21.46	8.56
6	W.	Doroty p. m. Tytusa	7.09	16.31	23.02	9.26
7	S.	Romualda op., Ryszarda	7.07	16.33	00.16	9.58
8	C.	Jana z Matty w. Emiljana	7 06	16.35	1.27	10.33
9	P.	†Apolonji p. m. Cyryla	7 04	16.37	—	11.12
10	S.	Scholastyki p.	7.02	16.39	2.34	11.57
11	N.	Objaw. NMP. w Lourdes ☾	7.00	16.41	3.34	12.47
12	P.	Eulalji p.	6.58	16.43	4.27	13.43
13	W.	Jana i Dobrosława	6.56	16.45	5.13	14.43
14	S.	†*Popielec.* Walentego kap.	6.54	16.46	5 52	15.45
15	C.	Faustyna i Jowity mm.	6.52	16.48	6.25	16.49
16	P.	†Juljanny p. m. Juljana m.	6.50	16 50	6.54	17.53
17	S.	Patrycjusza b. w., Donata	6.48	16 52	7.21	18.56
18	N.	Symeona b. m., Maksyma ☾	6.46	16.54	7.46	19.58
19	P.	Konrada m. Mansweta	6.44	16.56	8.10	20.59
20	W.	Leona i Eucharjusza b. w.	6.43	16.57	8.34	22.00
21	S.	†*Suchy dz.* Eleonory	6.41	16.58	9.00	23.01
22	C.	Kat. św. Piotra w Aut.	6.39	17.01	9.28	00.01
23	P.	†*Suchy dz.* Piotra b. w.	6 37	17.03	9.59	1.00
24	S.	†*Suchy dz.* Sergjusza m.	6.36	17.05	10.36	1.58
25	N.	*Macieja Apost.* ●	6.33	17.06	11.19	—
26	P.	Aleksandra b. Zygfryda b.	6.31	17.08	12.08	2.53
27	W.	Aleksandra b. Nestora	6.29	17.10	13.00	3.44
28	S.	Leandra b. w., Romana	6.26	17.12	14.15	4.30

NOTATNIK

Marzec — dni 31.

Dnia		Święta Kościoła Rzymsko-Katolickiego	SŁOŃCA Wsch. h m	SŁOŃCA Zach. h m	KSIĘŻYCA Wsch. h m	KSIĘŻYCA Zach. h m
1	C.	Albina b. w.	6.24	17.14	15.22	5.11
2	P.	†Heleny cesarzowej	6.22	17.16	16.45	5.43
3	S.	†Kunegundy c.	6.20	17.17	18.06	6.22
4	N.	Kazimierza kr., Lucjusza	6.18	17.19	19.24	6.54
5	P.	Adrjana i Euzebjusza	6.16	17.21	20.43	7.25
6	W.	Wiktora m. i Wiktoryna ☽	6.14	17.22	22.01	7.58
7	S.	†Tomasza z Akwinu w. d. k.	6.12	17.24	23.16	8.33
8	C.	Bł. Wincentego K.	6.10	17.26	00.25	9.12
9	P.	†Franciszki Rzymianki	6 08	17.28	1.28	9.56
10	S.	†40 męcz., Wiktora	6 05	17 30	—	10.45
11	N.	Konstantego	6.02	17.32	2.24	11.39
12	P.	Grzegorza W. ☺	5.59	17.34	3.12	12.37
13	W.	Krystyny p. m., Nicefora	5.57	17.35	3.53	13.38
14	S.	†Matyldy kr. wd., Leona b.	5.55	17.37	4.27	14.41
15	C.	Klemensa w., Longina m.	5.53	17.39	4.57	15.44
16	P.	†Abrahama p., Eufrozyny	5.50	17.40	5.25	16.46
17	S.	†Józefa z Arymatei w.	5.48	17.42	5.50	17.48
18	N.	Gabrjela Ar., Cyryla b.	5.46	17.44	6.14	18 50
19	P.	*Józefa Obl.* ☾	5.43	17.45	6.33	19.51
20	W.	Wolframa b., Eufemji	5.41	17.47	7.03	20.52
21	S.	†Benedykta op.	5.39	17.49	7.30	21.52
22	C.	Katarzyny w., Bogusława	5.36	17.52	8.00	22.51
23	P.	†Siedmiu boleści N. M. P.	5.34	17.53	8.34	23.49
24	S.	†Marka i Tymoteusza	5.32	17.54	9.14	00.14
25	N.	**Zwiastowanie N. M. P.**	5.30	17.56	10.00	1.35
26	P.	*Wielki*, Ludgera b. w.	5.28	17.57	10.53	—
27	W.	*Wielki*, Jana Damasc.	5.26	17.59	11.54	2.21
28	S.	† *Wielka*, Jana Kapistrana ●	5.23	18.01	13.02	3 03
29	C.	*Wielki*, Eustazego op.	5.20	18.03	14.15	3.41
30	P.	† *Wielki*, Anieli wd.	5.18	18 05	15 33	4.16
31	S.	† *Wielka*, Balbiny p.	5.15	18.07	16.53	4.48

NOTATNIK

Kwiecień — dni 30.

Dnia		Święta Kościoła Rzymsko Katolickiego	SŁOŃCA Wsch. h m	SŁOŃCA Zach. h m	KSIĘŻYCA Wsch. h m	KSIĘŻYCA Zach. h m
1	N.	**Zmartwychst. Chr. Pana**	5.13	18 09	18.14	5.20
2	P.	**Wielkanoc.** Franciszka	5.11	18 10	19 35	5.53
3	W.	Ryszarda b.	5 09	18.12	20 54	6 28
4	S.	Izydora	5.07	18.13	22.09	7.06
5	C.	Wincentego Fer. Ireny p. ☽	5.05	18.15	23.17	7.49
6	P.	†Wilhelma Op. Celestyna	5.02	18.16	00 18	8.37
7	S.	Epifanjusza	5.00	18.18	1.10	9.31
8	N.	*Przew.* Djonizego b. w.	4.57	18.20	1.53	10.30
9	P.	Marji Kleofasowej	4 55	18.22	—	11.31
10	W.	Ezechiela pr.	4.53	18.24	2.30	12 34
11	S.	Leona Wielk. p. w. d. k. ⊕	4.52	18.25	3.01	13.37
12	C.	Wiktora m., Damjana w.	4.48	18 27	3.29	14.39
13	P.	†Hermenegildy Kr. m.	4.46	18.28	3.54	15.41
14	S.	Walerjana i Justyna m.	4.44	18.30	4.18	16.42
15	N.	Anastazego m.	4.42	18 31	4.42	17.43
16	P.	Marceljana i Lamperta	4.40	18.33	5 06	18.14
17	W.	Aniceta P. M., Roberta	4.37	18 35	5 32	19.45
18	S.	Op. św. Józefa Bogumiła ☾	4 35	18.37	6 01	20.45
19	C.	Tymona m.	4.32	18 39	6.34	21 43
20	P.	†Sulpicjusza i Serwiljana	4 30	18 41	7.12	22.39
21	S.	Anzelma B. W.	4.28	18 43	7.54	23.31
22	N.	Sotera i Kaja	4.26	18.44	8.45	00.18
23	P.	Wojciecha B. M., Jerzego	4.24	18.46	9.43	1.01
24	W.	Fidelisa kap. m.	4.22	18.47	10.46	1.39
25	S.	*Marka Ewang.*	4.20	18.48	11.54	—
26	C.	Kleta i Marcelina p. m.	4.18	18.50	13.07	2.13
27	P.	†Teofila b. w. i Tertuljana	4.16	18.52	14 23	2.45
28	S.	Pawła od Krzyża W.	4.14	18.54	15.42	3.16
29	N.	Piotra m., Roberta op.	4.12	18 56	17.07	3.47
30	P.	Katarzyny Sen. P.	4.10	18.58	18.24	4 20

NOTATNIK

Maj — dni 31.

Dnia		Święta Kościoła Rzymsko-Katolickiego	SŁOŃCA Wsch. h m	SŁOŃCA Zach h m	KSIĘŻYCA Wsch. h m	KSIĘŻYCA Zach. h m
1	W.	*Filipa i Jakóba Ap.*	4.08	18.59	19.23	4.56
2	S.	Zygmunta kr. m. Atanaz.	4 07	19.01	20.57	5.37
3	C.	*Znal. Krz. Św.* **Rocz. kon.**	4.05	19.03	22.04	6.24
4	P.	†Florjana m., Moniki wd. ☽	4 04	19.04	23 02	7.18
5	S.	Piusa V. p. w. Anioła	4.02	19.06	23.50	8.17
6	N.	*Jana Ap. i Ew. w oleju*	4.00	19.07	00.31	9.19
7	P.	*Krzyż. dz.* Domiceli	3.58	19.09	1.05	10.23
8	W.	**Stanisława B. M.**	3.56	19.10	1.34	11.27
9	S.	*Krzyż. dz.* Grzegorza Ner.	3.54	19 12	—	12 30
10	C.	**Wniebowstąpienie Pańskie**	3 52	19.14	2.00	13.32
11	P.	†Mamerta b. w., Maksyma	3.50	19 15	2.24	14.34
12	S.	Pankracego m.	3 48	19.17	2.47	15.35
13	N.	*N.M.P. Łaskawej,* Serwac.	3.46	19.18	3.11	16.36
14	P.	Bonifacego M.	3.44	19.20	3 36	17.37
15	W.	Zofji wd., Jana de la S.	3.42	19.21	4.04	18.38
16	S.	Jana Nepomuc. kapł. m.	3.41	19.23	4.35	19.38
17	C.	Paschalisa w.	3.40	19.24	5.11	20 35
18	P.	†Feliksa kap. m. ☾	3.38	19.26	5 53	21.29
19	S.	*Wigilja.* Piotra Celestyna	3.37	19.28	6.41	22.18
20	N.	**Zesłanie Ducha Św.**	3.35	19.30	7 35	23.02
21	P.	**Swiąteczny.** Wiktoryna m.	3 34	19.31	8.36	23 41
22	W.	Julji p. m. Heleny	3.33	19.33	9.41	00.15
23	S.	*Suchy dz.* Dezyderego b.	3.32	19.34	10.52	00.47
24	C.	Joanny i Afry	3.31	19.35	12 05	1.17
25	P.	†*Suchy dz.* Grzegorza VII	3.30	19.35	13.20	1.46
26	S.	†*Suchy dz.* Filipa i Ner. ●	3.29	19.38	14.27	—
27	N.	*Trójcy Swiętej*	3.28	19.39	15.55	2 17
28	P.	Augustyna b. w.	3.27	19.40	17.14	2.50
29	W.	Teodozji p. m.	3.26	19.41	18.31	3.27
30	S.	Feliksa p. m., Ferd. kr. w.	3.24	19.43	19.43	4 11
31	C.	**Boże Ciało.** Anieli.	3.23	19.44	20.47	5.01

NOTATNIK

Czerwiec — dni 30.

Dnia		Święta Kościoła Rzymsko-Katolickiego	SŁOŃCA		KSIĘŻYCA	
			Wsch. h m	Zach. h m	Wsch. h m	Zach. h m
1	P.	†Bł. Jakóba, Fortunata	3.22	19.46	21 42	5.58
2	S.	Marcelina i Blandyny ☽	3.21	19 47	22.27	7.01
3	N.	Erazma b. w.	3.20	19.48	23.05	8.06
4	P.	Franciszka	3.19	19.48	23.57	9.12
5	W.	Bonifac. b. m., Walerji	3.19	19 49	00.04	10 17
6	S.	Norberta i Klaudjusza Bb.	3.18	19.50	00.29	11.21
7	C.	Roberta Op.	3 18	19.51	00.53	11.24
8	P.	†Maksyma B. W.	3.17	19.52	1.16	13.26
9	S.	Pryma i Felicjana ☺	3.17	19.53	1.40	14.27
10	N.	Małgorzaty kr.	3.16	19.54	—	15.28
11	P.	Barnaby Ap.	3.16	19.55	2.07	16.29
12	W.	Jana w., Onufrego	3.16	19 56	2.37	17.30
13	S.	Antoniego Padewskiego	3.15	19.56	3.11	18.29
14	C.	Bazylego Wielk.	3.15	19.57	3 50	19.25
15	P.	†Wita, Modesta	3·15	19.57	4.36	20.16
16	S.	Benona b. w.	3.15	19.58	5.29	21.02
17	N.	Jolanty, Inocentego m. ☾	3.15	19.58	6.29	21.43
18	P.	Marka i Marcelina	3.15	19.59	7.34	22.19
19	W.	Gerwazego i Protazego	3.15	19.59	8.43	22.51
20	S.	Sylwerjusza p. m.	3.15	19 59	9.54	23.21
21	C.	Alojzego Gonzagi w.	3.15	20.00	11.07	23 50
22	P.	†Paulina b. w. Flawjusza	3.15	20.00	12.21	00.19
23	S.	*Serca Jez.* Agrypiny p. m.	3.16	20 00	13 37	00.50
24	N.	*Nar. św. Jana Chrzciciela*	3 16	20.00	14.53	1.24
25	P.	Prospera b. w. Adelberta ●	3.16	20.00	16 09	—
26	W.	Jana i Pawła m.	3.16	20.00	19.22	2.03
27	S.	Władysława kr.	3.17	20.00	18.30	2.48
28	C.	Leona II p. Ireny	3.17	20.00	19.29	3.41
29	P.	**Piotra i Pawła Apost.**	3.18	20 00	20.19	4.41
30	S.	Wsp. ś. Pawła Ap., Lucyny.	3.18	20.00	21.01	5.46

NOTATNIK

Lipiec — dni 31.

Dnia		Święta Kościoła Rzymsko-Katolickiego	SŁOŃCA Wsch. h m	SŁOŃCA Zach. h m	KSIĘŻYCA Wsch. h m	KSIĘŻYCA Zach h m
1	N.	*N. Krwi P. J. Chr.* Teodor.	3.19	20.00	21.36	6.53
2	P.	*Nawiedzenie N. M. P.* ☽	3.20	19 59	23.06	8 00
3	W.	Anatoljusza i Heljodora	3.20	19 59	23 32	9.06
4	S.	Józefa, Kalasantego w.	3.21	19.59	23.57	10.10
5	C	Antoniego Zakkarja w.	3.22	19.58	23.31	11 13
6	P.	†Izajasza pr., Dominiki p.	3 23	19.58	23.45	12.15
7	S.	Cyryla i Metodego	3.24	19.57	00.10	13.16
8	N.	Elżbiety kr. wd	3.25	19.56	00.38	14 17
9	P.	Weroniki p. ☺	3 26	19 55	1.10	15.18
10	W.	7-miu br. męcz. S. Felicyty	3.27	19.54	1.47	16.18
11	S.	Pelagji p. m., Piusa I p. m.	3 28	19.54	—	17·15
12	C.	Jana Gwalberta Op.	3 29	19.53	2.30	18.09
13	P.	†Małgorzaty p. m., Anakl.	3 30	19.52	3.21	18.58
14	S	Bonawentury B. W. D. K.	3 31	19.51	4.19	19.42
15	N.	Rozesłanie Ap., Henryka	3.32	19.50	5.23	20.21
16	P.	**N.M.P. Szkaplerznej**	3.33	19.49	6.32	20.55
17	W.	Aleksego w., Westyny m. ☾	3 34	19.48	7.44	21.26
18	S.	Szymona z Lipn. Kamila	3.35	19.47	8.57	21.55
19	C.	Wincentego à Paulo	3.37	19.46	10.11	22 24
20	P.	†Czesława w., Emiljana	3.39	19.45	11.26	22.54
21	S.	Praksedy p. m. Wiktora	3.40	19.43	12.41	23.26
22	N.	Marji Magdaleny, Platona	3.41	19.42	13.55	00.02
23	P.	Apolinarego	3.43	19.41	15.07	00.44
24	W.	*Bł. Kunegundy Kr. Pol.* ☻	3.44	19.39	16.15	1.32
25	S.	Jakuba Apost.	3.45	19.38	17.16	—
26	C.	*Anny Matki N. M. P.*	3.46	19.36	18 10	2.27
27	P.	†Natalji m., Pantaleona	3.48	19.35	18.56	3 29
28	S.	Innocentego i Wiktora	3.49	19.34	19.34	4.30
29	N.	Marty p., Oława kr. m.	3.51	19.32	20.06	5.42
30	P.	Julitty i Donatelli m.	3.53	19 31	20.34	6.48
31	W.	Ignacego Loyoli W. ☽	3.54	19.29	21.00	7.54

NOTATNIK

Sierpień — dni 31.

Dnia		Święta Kościoła Rzymsko-Katolickiego	SŁOŃCA Wsch. h m	SŁOŃCA Zach. h m	KSIĘŻYCA Wsch. h m	KSIĘŻYCA Zach. h m
1	S.	*Piotra Ap. w Okowach*	3.56	19.28	21.24	8.58
2	C.	*N. M. P. Anielsk.* Stefana	3.57	19.26	21.48	10.01
3	P.	†Znal. rel. św. Szczepana	3.58	19.25	22.13	11.03
4	S.	Dominika w., Arystarcha	4.00	19.23	22.40	12.04
5	N.	*N. M. P. Śnież.* Afry p.	4.01	19.21	23.10	13.05
6	P.	*Przem. Pańskie*	4.03	19.19	23.44	14.04
7	W.	Kajetana w., Donata w. ◯	4.04	19.17	00.24	15.02
8	S.	Cyrjaka, Larga i Smaragda	4.06	15.15	1.11	15.58
9	C.	Romana m., Rustyka m.	4.08	19.14	—	16.50
10	P.	†Wawrzyńca m., Bogdana	4.10	19.12	2.05	17.37
11	S.	Zuzanny i Dygny p.	4.11	19.10	3.07	18.18
12	N.	Klary p., Hilarji m.	4.13	19.08	4.15	18.55
13	P.	Hipolita	4.14	19.06	5.27	19.28
14	W.	Euzebiusza k.	4.16	19.04	6.42	19.58
15	S.	**Wniebowz. N. M. P.** ☾	4.17	19.02	7.58	20.26
16	C.	Joachima Ojca NMP., Rocha	4.19	19.00	9.14	20.58
17	P.	†*Jacka Wyz.* Pawła i Julji	4.21	18.58	10.30	21.29
18	S.	Firmina b. w., Agapita	4.23	18.56	11.45	22.04
19	N.	Marjana i Rufina w.	4.25	18.54	12.58	22.43
20	P.	Bernarda	4.26	18.52	14.07	23.28
21	W.	Joanny Fremiot wd.	4.28	18.50	15.09	00.29
22	S.	Symforjana i Tymot. mm. ●	4.29	18.48	16.04	1.19
23	C.	Filipa i Benicjusza w.	4.31	18.46	16.52	—
24	P.	†Bartłomieja A., Ptolom.	4.32	18.43	17.32	2.22
25	S.	Ludwika Kr. Węg.	4.34	18.40	18.06	3.27
26	N.	*N. M. P. Jasn.* Ireneusza	4.35	18.38	18.35	4.43
27	P.	Przen. rel. św. Kazim.	4.37	18.36	19.02	5.39
28	W.	Augustyna B. W.	4.39	18.34	19.27	6.44
29	S.	*Śc. gł. Św. Jana Chrzc.* ☽	4.41	18.32	19.51	7.48
30	C.	*M. Bosk. Częst.* Róży	4.42	18.30	20.16	8.50
31	P.	†Rajmunda w.	4.44	18.28	20.41	9.51

NOTATNIK

Wrzesień — dni 30.

Dnia		Święta Kościoła Rzymsko-Katolickiego	SŁOŃCA Wsch. h m	SŁOŃCA Zach. h m	KSIĘŻYCA Wsch. h m	KSIĘŻYCA Zach. h m
1	S.	Bł. Bronisławy p. Idziego	4.45	18 26	21.09	10.52
2	N.	Stefana kr. w.	4 47	18.23	21.41	11.52
3	P.	Szymona Słup.	4.48	18.21	22.18	12.50
4	W.	*Poc. N. M. P.* Rozalji	4.50	18.19	23.01	13.46
5	S.	Wawrzyńca Just. b. w.	4.52	18 17	23.51	14 39
6	C.	Zacharjasza Pr., Petronj. ☺	4 54	18.14	00.49	15.27
7	P.	†*Wigilja.* Jana m., Reg.	4.56	18.11	1.54	16.10
8	S.	**Narodzenie N. M. P.**	4.58	18.09	—	16 49
9	N.	Sergjusza p. w. Gorgonji	4.59	18.07	3.04	17.24
10	P.	Mikołaja	5 01	18.05	4.19	17.56
11	W.	Prota i Jacka m.	5.02	18.02	5.36	18.27
12	S.	Gwidona w.	5.04	18.00	6.34	18.58
13	C.	Eugenji p.	5.05	17.58	8.13	19.30
14	P.	†*Podwyż. Krzyża św.* ☾	5.07	17.56	9.31	20.04
15	S.	*N. M. P. Bolesnej,* Nikod.	5.08	17.54	10 47	20.43
16	N.	Euzebji p. m. Eufemji p.	5.10	17 51	11.58	21.27
17	P.	St. św. Franciszka	5.12	17.48	13 03	22.17
18	W.	Józefa W. Ireny m.	5.14	17.46	14 01	23 13
19	S.	*Suchy dz.* Januarjusza b. m.	5 15	17.44	14.58	00.14
20	C.	Eustachjusza	5 17	17.42	15.52	1.10
21	P.	†*Suchy dz.* Mateusza Ap. ●	5 18	17.39	16.07	—
22	S.	†*Suchy dz.* Tomasza b. w.	5.20	17.37	16.38	2.23
23	N.	Tekli p. m.	5.21	17.34	17 05	3 28
24	P.	*N.M.P. od wyk. niew.*	5 23	17.32	17.20	4.33
25	W.	*Ładysława z G.*	5.24	17 29	17 34	5 36
26	S.	Cyprjana i Justyny	5.26	17 27	18 18	6.39
27	C.	Koźmy i Damjana m. m. ☽	5.28	17 25	18.45	7.41
28	P.	†Wacława kr. m.	5.30	17 23	19.10	8.42
29	S.	*Michała Archanioła*	5.31	17.21	19 41	9.42
30	N.	Hieronima kapł.	5.33	17.18	20 16	10.41

NOTATNIK

Październik — dni 31.

Dnia		Święta Kościoła Rzymsko-Katolickiego	SŁOŃCA Wsch. h m	SŁOŃCA Zach. h m	KSIĘŻYCA Wsch. h m	KSIĘŻYCA Zach. h m
1	P.	Bł. Jana z Duk.	5.34	17.16	20.56	11.37
2	W.	Aniołów Stróżów	5.36	17.14	21.42	12.39
3	S.	Kandyda i Ewalda m. m.	5.38	17.12	22.35	13.19
4	C.	Franciszka Serafick. w.	5.39	17.09	23.35	14.03
5	P.	†Placyda m.	5.41	17.07	00.41	14.43
6	S.	Brunona w. ☺	5.43	17.04	1.52	15.19
7	N.	*N. M. P. Róż.*	5.45	17.01	—	15.52
8	P.	Pelagji Bir.	5.47	16.59	3.07	16.23
9	W.	Djonizego b. m.	5.49	16.57	4.25	16.54
10	S.	Franciszka Borg.	5.50	16.55	5.45	17.26
11	C.	Placydy i Zenajdy p. p.	5.52	16.52	7.06	18.00
12	P.	†Maksymiljana b. w. Ludw.	5.54	16.50	8.26	18.37
13	S.	Edwarda Kr. W. ☾	5.56	16.48	9.43	19.20
14	N.	Kaliksta p. m., Ewarysta	5.58	16.46	10.54	20.10
15	P.	Teresy, Jadwigi	6.00	16.44	11.56	21·06
16	W.	Martyniana m. i Saturnina	6.02	16.42	12.49	22.06
17	S.	Wiktora m., Jadwigi wd.	6.04	16.40	13.33	23.10
18	C.	*Łukasza Ew.* Justa m.	6.06	16.38	14.10	00.15
19	P.	†Piotra z Alkantary	6.08	16.35	14.42	1.20
20	S.	*Jana Kantego,* Ireny p. ●	6.09	16.34	15.10	—
21	N.	Urszuli p. m., Hilarjona	6.11	16.31	15.35	2.24
22	P.	Korduli	6.12	16.29	15.59	3.28
23	W.	Seweryna i Romana	6.14	16.27	16.23	4.31
24	S.	Rafała Arch.	6.15	16.25	16.47	5.53
25	C.	Kryspina i Kryspinjana	6.17	16.22	17.13	6.34
26	P.	†Ewarysta p. m.	6.19	16.20	17.42	7.35
27	S.	Sabiny p. m., Frumencji ☽	6.21	16.18	18.95	8.35
28	N.	*Szymona i Tadeusza Ap.*	6.23	16.17	21.53	9.32
29	P.	Narcyza b. w.	6.24	16.15	22.35	10.26
30	W.	Germana i Serapiona	6.26	16.13	23.26	11.16
31	S.	†*Wig.* Symfonjusza i Olim.	6.27	16.11	00.22	12.01

NOTATNIK

Listopad — dni 30.

Dnia		Święta Kościoła Rzymsko-Katolickiego	SŁOŃCA Wsch. h m	SŁOŃCA Zach. h m	KSIĘŻYCA Wsch. h m	KSIĘŻYCA Zach. h m
1	C.	**Wszystkich Św.**	7.29	16.09	22.24	12.41
2	P.	†*Dzień Zad.* Jerzego b. w.	6.31	16 08	23.31	13.17
3	S.	Huberta b. w., Sylwji M.	6 32	16 06	00 42	13 59
4	N.	Karola Borom. b. w., Wit.	6.34	16.04	1.57	14.21
5	P.	Zacharjasza	6.36	16.02	—	14.51
6	W.	Leonarda w., Feliksa	6.38	16.00	3.14	15.21
7	S.	Nikandra i Karyny m. m.	6.40	15.58	4.34	15.53
8	C.	Gotfryda i Maura b. m.	6.42	15 57	5.55	16.26
9	P.	†Teodora i Oresta m. m.	6.44	15.55	7.16	17.09
10	S.	Andrzeja z Awelinu W.	6.45	15.54	8.33	17.37
11	N.	Marcina b. w.	6 47	15.52	9.42	18.52
12	P.	Marcina p m.	6 49	15.51	10.41	19.53
13	W.	*Stanisł. Kostki.* Dydaka w.	6.50	15.50	11 31	20.56
14	S.	Jukunda b. w., Józefata b.	6.52	15.48	12.12	22.05
15	C.	Leopolda w. i Gertrudy p.	6.54	15.47	12 46	23.11
16	P.	†Edmunda b. w.	6.56	15.45	13.15	00.16
17	S.	Grzegorza cudotw. b. w.	6.58	15.44	13 41	1.26
18	N.	Odona p.	6 59	15.42	14.05	—
19	P.	Elżbiety kr. wd.	7.01	15 41	14.28	2.23
20	W.	Feliksa Walezjusza w.	7.03	15.40	14.52	3.25
21	S.	*Ofiarow. N.M.P.* Alberta	7.04	15 39	15.17	4.26
22	C.	Cecylji p. m., Marka i St.	7.06	15.38	15.45	5.27
23	P.	†Klemensa p. m., Felicyty	7 07	15.37	16.16	6.27
24	S.	Jana od Krzyża W.	7.09	15.35	16.52	7 26
25	N.	Katarzyny p. m., Erazma	7.10	15 34	17 33	8.22
26	P.	Piotra p. m.	7.12	15.33	18.21	9.14
27	W.	Wirgiljusza b. w.	7.14	15.32	19 15	10.01
28	S.	Mansweta b. m., Rufa m.	7.16	15.31	20.14	10 43
29	C.	Saturnina i Filemona m.	7.17	15.30	21.18	11.20
30	P.	†*Andrzeja Ap.*, Justyny p.	7 18	15.29	22.26	11 53

NOTATNIK

Grudzień — dni 31.

Dnia		Święta Kościoła Rzymsko-Katolickiego	SŁOŃCA Wsch. h m	SŁOŃCA Zach. h m	KSIĘŻYCA Wsch. h m	KSIĘŻYCA Zach. h m
1	S.	Eligjusza b., Natalji	7.20	15.29	23.37	12.23
2	N.	*1 N. Adw.* Bibjanny p. m.	7.21	15.28	00.50	12.51
3	P.	Franciszka Ks. w.	7.22	15.28	—	13.19
4	W.	Barbary Piotra Chrys. ☺	7.23	15.27	2.06	13.49
5	S.	Sabby op., Niceta b. w.	7.25	15.27	3.24	14.21
6	C.	Mikołaja b. w., Leoncji m.	7.27	15.26	4.44	14.58
7	P.	†*Wig.* Ambrożego b.	7.28	15.26	6.03	15.41
8	S.	**Niep. Pocz. N. M. P.**	7.29	15.26	7.17	16.32
9	N.	Walerji i Leokadji p. m.	7.31	15.26	8.24	17.31
10	P.	*N. M. P. Loret.*	7.32	15.25	9.21	18.37
11	W.	Damazego p. w., Sabina ☾	7.33	15.25	10.08	19.46
12	S.	Aleksandra m.	7.34	15.25	10.46	20.55
13	C.	Łucji p. m., Otylli p.	7.35	15.25	11.18	22.02
14	P.	†Dyoskora i Her.	7.36	15.25	11.45	23.08
15	S.	Walerjana i Ireneusza m.	7.37	15.25	12.10	00.12
16	N.	Euzebjusza b. m.	7.38	15.25	12.34	1.15
17	P.	Łazarza b.	7.39	15.26	12.57	—
18	W.	Gracjana b. w. ●	7.40	15.26	13.22	2.17
19	S.	*Suchy dz.* Darjusza	7.40	15.26	13.48	3.18
20	C.	Teofila	7.41	15.27	14.18	4.19
21	P.	†*Suchy dz. Tomasza Ap.*	7.42	15.27	14.52	5.19
22	S.	*Suchy dz.* Herona m.	7.42	15.27	15.31	6.15
23	N.	Wiktorji	7.43	15.28	16.17	7.10
24	P.	†*Wigil.* Irminy p.	7.43	15.29	17.09	8.00
25	W.	**Narodz. Chr. Pana**	7.43	15.29	18.07	8.44
26	S.	**Szczepana I M.** ☽	7.43	15.29	19.10	9.23
27	C.	*Jana Ap. Ewangelisty*	7.44	15.30	20.17	9.57
28	P.	†*Młodzianków*	7.44	15.31	21.26	10.28
29	S.	Tomasza b., Kantuar.	7.45	15.32	22.37	10.56
30	N.	Eugenjusza b. w.	7.45	15.33	23.50	11.23
31	P.	Sylwestra p. w., Melanji	7.45	15.34	1.05	11.51

NOTATNIK

KALENDARJUM HISTORYCZNE.

Ważniejsze daty historyczne Polski.

996. – Chrzest Polski, pierwsze biskupstwo w Poznaniu.
1000. – Uznanie niepodległości Polski przez cesarza Ottona III. Utworzenie metropolji gnieźnieńskiej.
1018. – Pokój w Budziszynie, uzyskanie Milska, Łużyc, Moraw, Śląska, Lubuszy. Odebranie grodów Czerwieńskich.
1025. – Pierwsza koronacja Bolesława Chrobrego w Gnieźnie.
1226. – Sprowadzenie krzyżaków do Polski.
1241. – Pierwszy napad Tatarów. Bitwa pod Lignicą.
1331. – Zwycięstwo pod Płowcami.
1335. – Pierwszy traktat Wyszehradzki. Utrata Śląska.
1340. – Włączenie Rusi Czerwonej.
1347. – Statut wiślicki.
1364. – Pierwszy uniwersytet polski w Krakowie.
1386. — Unja Litwy z Polską.
1387. – Odebranie Rusi Czerwonej Węgrom. Wojewoda mołdawski składa hołd wierności Jagielle.
1410. – Bitwa pod Grunwaldem.
1412. – Zajęcie Spiszu.
1413. – Unja horodelska.
1422. – Pokój nad jeziorem Melnem. Włączenie Żmudzi.
1440. – Władysław Warneńczyk królem węgierskim.
1444. – Zgon Władysława Warneńczyka w bitwie pod Warną.
1454. – Statuty nieszawskie.
1466. – Pokój w Toruniu. Odzyskanie Pomorza z ziemią Chełmińską i części Prus Zachodnich z Malborgiem i Warmją.
1471. – Władysław Jagiellończyk królem czeskim.
1490. – Władysław Jagiellończyk królem węgierskim.
1496. – Statut piotrkowski. Uprzywilejowanie szlachty.
1497. – Wyprawa Jana Olbrachta na Bukowinę.
1505. – Prawo „Nihil novi".
1525. – Hołd pruski.
1531. – Bitwa pod Obertynem (Jan Tarnowski).
1561. – Wcielenie Inflant. Kurlandja lennem Polski.
1569. – Unja lubelska.

1573. — Pierwsza wolna elekcja w Polsce.
1582. — Koniec wojen Batorego z Moskwą. Pokój w Jamie Zapolskim. Odzyskanie Inflant, Wieliża, Połocka.
1596. — Unja brzeska.
1606. — Bitwa pod Kircholmem (Karol Chodkiewicz).
1610. — Zwycięstwo pod Kłuszynem. Powołanie królewicza Władysława na tron carski.
1618. — Włączenie Smoleńska, Nowogrodu Siewierskiego i Czernihowa rozejmem dywilińskim.
1620. — Śmierć hetmana Żółkiewskiego pod Cecorą.
1621. — Chodkiewicz broni Chocima.
1648. — Bunt kozaków pod Chmielnickim. Klęska nad Żółtemi Wodami i pod Korsuniem.
1651. — Zwycięstwo pod Beresteczkiem.
1655. — Najazd Szwedów na Polskę.
1660. — Pokój w Oliwie.
1667. — Rozejm z Moskwą w Andruszowie.
1667. — Zwycięstwo pod Podhajcami.
1672. — Utrata Kamieńca Podolskiego.
1673. — Bitwa pod Chocimem.
1675. — Zwycięstwo Sobieskiego pod Lwowem.
1683. — Zwycięstwo pod Wiedniem.
1686. — Pokój Grzymułtowskiego.
1699. — Pokój w Karłowicach, odzyskanie naddnieprzańskiej Ukrainy i Podola z Kamieniem.
1769. — Zajęcie Spisza przez Austrjaków.
1772. — I-szy rozbiór Polski.
1791. — Konstytucja 3-go maja.
1793. — II-gi rozbiór Polski.
1794. — Zwycięstwo Kościuszki pod Racławicami dn. 4 kwietnia.
1795. — III-ci rozbiór Polski.
1807. — Utworzenie Księstwa Warszawskiego przez Napoleona.
1809. — Zajęcie Galicji przez ks. Józefa Poniatowskiego.
1813. — Śmierć ks. Józefa Poniatowskiego w Elsterze.
1815. — Utworzenie Królestwa Kongresowego i Rzeczypospolitej Krakowskiej.
1830. — Wybuch powstania 29 listopada.
1846. — Rzeź galicyjska, wcielenie Rzeczypospolitej Krakowskiej do Austrji.
1863. — Wybuch powstania 22 stycznia.
1864. — Śmierć Traugutta oraz 4 członków Rządu Narodowego 5.VIII.
1886. — Założenie Komisji Kolonizacyjnej.
1894. — Założenie T-wa H-K-T.
1914. — Wybuch wojny światowej dnia 2 sierpnia.
1914. — 6 sierpnia — wkroczenie Legjonów Polskich do Królestwa.
1915. — Zdobycie Warszawy przez Prusaków.
1916. — Proklamacja Niepodległości Polski przez państwa centralne dnia 5 listopada.

1917. — Utworzenie Tymczasowej Rady Stanu i Rady Regencyjnej.
1918. — Zajęcie Bobrujska przez I. Korpus Wschodni (3 lutego).
1918. — Przejście Hallera pod Rarańczą dnia 15 lutego.
1918. — Pokój w Brześciu Litewskim 3 marca.
1918. — Rozbrojenie I. Korpusu przez Niemców (22 maja).
1918. — 8-go października. Manifest Rady Regencyjnej, oraz 11-go listopada przekazanie władzy wojskowej i nacz. dow. Wojsk Polskich w ręce brygadjera J. Piłsudskiego.
1919. — 7-go maja. Przyznanie Polsce Górnego Śląska bez plebiscytu (Conditions de Paix).
1919. — 28 czerwca. Podpisanie traktatu w Wersalu, gdzie postanowiono również plebiscyt na Górnym Śląsku.
1920. — 19 stycznia. Objęcie Pomorza przez Polskę.
1920. — 12 sierpnia. Plebiscyt w Prusach Wschodnich na Mazurach.
1921. — 19 lutego. Umowa polityczno-wojskowa i handlowa z Francją, podpisana w Paryżu, a ratyfikowana w ostatnim czasie.
1921. — 3 marca. Umowa polityczno-wojskowa z Rumunją, podpisana w Bukareszcie i ratyfikowana przez oba państwa.
1921. — 18-go marca. Podpisanie pokoju w Rydze.
1921. — 19 marca. Układ warszawski z państwami bałtyckiemi, ratyfikowany tylko przez Łotwę i Estonję.
1921. — 20-go marca. Plebiscyt górnośląski.
1921. — listopad. Umowa z Czechosłowacją podpisana (jeszcze nie ratyfikowana).
1922. — 20-go czerwca. Objęcie Górnego Śląska.
1923. — 15-go lutego. Objęcie przyznanego nam pasa neutralnego między Polską a Litwą.
1923. — 15-go marca. Uznanie granic wschodnich Polski przez główne mocarstwa (decyzja Rady Ambasadorów w Paryżu).

Kalendarjum wojny światowej.

Rok 1914.

A. Początek wojny.

28 czerwca	Zamordowanie arcyksięcia Franciszka Ferdynanda w Sarajewie.
15 lipca	Próbna mobilizacja marynarki angielskiej.
23 „	Wręczenie austrjackiego ultimatum Serbji.
25 „	Zerwanie stosunków dyplomatycznych Austrji z Serbją.
26 „	Częściowa mobilizacja Austrji.
27 „	Mobilizacja Serbji i Czarnogóry.
28 „	Wypowiedzenie wojny Serbji przez Austrję.
31 „	Ogólna mobilizacja wojsk i marynark i w Rosji, Austrji i Belgji.
31 „	Wręczenie niemieckiego ultimatum Rosji.
1 sierpnia	Ogólna mobilizacja wojska i marynarki w Niemczech i we Francji.
1 „	Wypowiedzenie wojny Rosji przez Niemców.
2 „	Niemcy zajmują Luksemburg.
2 „	Wręczenie niemieckiego ultimatum Belgji.
2 „	Ogłoszenie neutralności Włoch.
3 „	Wypowiedzenie wojny Francji przez Niemców.
4 „	Wkroczenie Niemców do Belgji, apel Belgji do mocarstw gwarantujących jej neutralność, wypowiedzenie wojny Niemcom przez Anglję.
4 „	Ogłoszenie neutralności Rumunji.
6 „	Wypowiedzenie wojny Niemcom przez Serbję.
6 „	„ „ Rosji przez Austrję.
10 „	„ „ Austrji przez Francję.
13 „	„ „ „ „ Anglję.
19 „	Wręczenie japońskiego ultimatum Niemcom.

B. Front zachodni.

4—7 sierpnia	Wkroczenie Niemców do Belgji i zdobycie Liége.
8 „	Przejściowe zajęcie Milusy przez Francuzów.
20 „	Zajęcie Brukseli przez Niemców.
25 „	„ Namur „ „
14—21 „	Ofensywa francuska w Alzacji (bitwa pod Saarburgiem).
21—23 „	Bitwy w Ardennach i pod Charleroi.
10—23 „	Koncentracja wojska angielskiego, bitwa pod Mons i odwrót Anglików.
28 „	Bitwa morska pod Helgoland.
25 „ do 6 września	Odwrót wojsk francuskich i angielskich.
3 „	Rząd francuski przenosi się z Paryża do Bordeaux.

7 września	Kapitulacja Maubeuge.
6—9 „	Bitwa nad Marną.
9—13 „	Odwrót Niemców nad rzeką Aisne.
13—21 „	Bitwa nad Aisne.
18 „ do 20 października	„Wyścig do morza".
9 „	Zdobycie Antwerpji przez Niemców.
15 „	„ Ostendy „ „
21 „ do 15 listopada	Bitwa we Flandrji, (nad Iserą i pod Ypres). Ustalenie się frontów na zachodzie.
17—20 grudnia	Lokalne natarcia Francuzów pod Arras i w Szampanji.

C. Front wschodni.

3 sierpnia	Zajęcie Kalisza i Częstochowy przez Niemców.
23—25 „	Bitwa pod Kraśnikiem.
26—29 „	„ „ Tannenbergiem.
29—30 „	„ „ Przemyślanami i odwrót Austrjaków.
1 września	Bitwy pod Zamościem i Komarowem.
2—3 „	Zajęcie Czerniowiec i Lwowa przez Rosjan.
8—12 „	Bitwa pod Gródkiem Jagiellońskim.
10—15 „	Klęska Rennenkampfa w Prusach Wschodnich.
26 „	Rosjanie przechodzą przez przełęcz Użocką.
30 „ do 4 października	Bitwa pod Augustowem.
16—31 „	Bitwa nad Bzurą, odwrót Austrjaków i Niemców.
10 listopada	Odwrót Austrjaków ze środkowej Galicji, początek drugiego oblężenia Przemyśla.
22—25 „	Bitwa pod Łodzią i Łowiczem.
11—12 grudnia	„ „ Limanową
15—16 „	Odwrót Rosjan w Galicji, ustalenie frontu na linji Nida—Dunajec.
22 „	Zajęcie Łowicza i Skierniewic przez Niemców

D. Front południowy.

12 sierpnia	Pierwsza ofensywa austrjacka na Serbję.
16—20 „	Zwycięstwo Serbów i wyparcie Austrjaków.
3 listopada	Turcja staje po stronie państw centralnych. Flota francuska i angielska bombarduje Dardanele.
7 „ do 2 grudnia	Ofensywa gen. Potiorka, zajęcie Belgradu, odwrót Serbów.
2—15 „	Klęska austrjacka pod Rudnikiem, odzyskanie Belgradu przez Serbów.

Rok 1915.

A. Front zachodni.

12—14 stycznia	Bitwa pod Soisson.
16 lutego do 18 marca	Bitwa w Szampanji.
10—18 „	Ofensywa angielska w La Bassée
26 „	Zdobycie Hartmanweilerskopf przez Francuzów.
5—26 kwietnia	Bitwa w Woevre.
22 „	Kontrofensywa niemiecka pod Ypres (użycie gazów trujących przez Niemców).
9 maja do 24 czerwca	Bitwa w Artois.

25 września do 14 października	Druga bitwa w Szampanji i Artois.

B. Front wschodni.

7—15 lutego	Bitwa zimowa w jeziorach Mazurskich.
15 „	Zajęcie Płocka przez Niemców.
26—27 „	Klęska Niemców pod Przasnyszem.
22 marca	Kapitulacja Przemyśla.
2 maja	Początek niemiecko-austrjackiej ofensywy (bitwa pod Gorlicami)
3 czerwca	Zdobycie Przemyśla przez Austrjaków.
22 „	Zajęcie Lwowa przez Austrjaków.
23 lipca	Zdobycie Pułtuska i Różan przez Niemców.
30 „	Zajęcie Lublina przez Austrjaków.
5 sierpnia	„ Warszawy przez Niemców.
18—26 „	„ Kowna, Ossowca i Brześcia Litewskiego.
31 „	„ Łucka przez Austrjaków.
2 września	„ Grodna przez Niemców.
27 grudnia do stycznia 1916 r.	Ofensywa zimowa rosyjska.

C. Front włoski.

24 kwietnia	Układ Włoch z państwami sprzymierznemi w Londynie.
3 maja	Włochy wypowiadają przymierze Austrji.
23 „	„ „ wojnę „
28 „	Pierwsza ofensywa włoska.
17—27 lipca	Druga ofensywa „
21—31 października	Trzecia „ „
10 listopada do 16 grudnia	Czwarta „ „

D. Front południowy.

18 marca	Próba sforsowania Dardanelów przez flotę angielską i francuską.
25 kwietnia	Wojska sprzymierzone lądują w Dardanelach.
5 października	Wypowiedzenie wojny państwom sprzymierzonym przez Bułgarję.
6—7	Sforsowanie Dunaju, Sawy i Driny przez Austrjaków i Niemców
8	Zdobycie Belgradu przez Austrjaków.
19	„ Kumanowa, Skoplje, Niszu przez Bułgarów, początek odwrotu wojska serbskiego.
20 grudnia	Początek ewakuacji Dardanelów.

Rok 1916.

A. Front zachodni.

21 lutego	Ofensywa niemiecka i początek całorocznej bitwy pod Verdun.
25 „	Zdobycie fortu Douaumont przez Niemców.
4 marca	Powstrzymanie ofensywy niemieckiej.
31 maja	Bitwa morska koło Jutlandji (pod Skagerrak).
7 czerwca	Kapitulacja fortu Vaux.
1 lipca	Początek bitwy nad Somme, trwającej z przerwami do listopada.

24 października	Odebranie fortu Douaumont przez Francuzów.
2 listopada	Odebranie fortu Vaux przez Francuzów.

B. Front włoski.

15—30 maja	Uderzenie austrjackie na Siedem Gmin (Sette Communi) w Tyrolu.
30 „	Zdobycie Asiago i Arsiero przez Austrjaków.
27—29 czerwca	Wyparcie Austrjaków na dawne pozycje w Tyrolu.
4 sierpnia	Początek ofensywy włoskiej nad Isonzo.
8—9 „	Sforsowanie Isonzo i wzięcie Gorycji przez Włochów.
27 „	Wypowiedzenie wojny Niemcom przez Włochy.

C. Front wschodni.

4 czerwca	Ofensywa Brusiłowa (do końca lipca).
7 „	Zajęcie Łucka przez Rosjan.
18 „	Zajęcie Czerniowiec przez Rosjan.
7 lipca do 1 sierpnia	Walki nad Stochodem.
27 „	Wypowiedzenie wojny Austrji przez Rumunję.
19 października	Początek ofensywy Mackensena w Dobrudży.
23 „	Zajęcie Konstancy.
6 grudnia	Zajęcie Bukaresztu, Ploesti przez Mackensena.
24 „	Odrzucenie Rumunów na Focsani, ustalenie frontu.

D. Front południowy.

29 kwietnia	Zdobycie Kut el Amary przez Turków (Mezopotamja).
18—28 sierpnia	Ofensywa bułgarska w Macedonji.
12 września do 19 listopada	Ofensywa Saraílla, zajęcie Monasteru przez Serbów.

Rok 1917.

A. Front zachodni.

31 stycznia	Deklaracja niemiecka o zaostrzonej wojnie podwodnej.
9—16 marca	Odwrót niemiecki na linję Zygfryda.
7 kwietnia	Stany Zjednoczone wypowiadają wojnę Niemcom.
9 „ do 5 maja	Kwietniowa ofensywa Sprzymierzonych pod Lens.
10 sierpnia do 9 października	Bitwa we Flandrji.
20—26 sierpnia	Natarcie Francuzów pod Verdun.
23 października	Natarcie Francuzów pod Malmaison.
2 listopada	Niemcy opuszczają Chemin des Dames.
20 „	Natarcie angielskie pod Cambrai (masowe użycie czołgów).

B. Front włoski.

14 maja	10-ta ofensywa włoska, zajęcie Monte Cucco.
19 sierpnia	11-ta ofensywa włoska, zajęcie Monte Santo.
24 października do 12 listopada	Ofensywa austrjacko niemiecka, odwrót Włochów nad Piave.

C. Front wschodni.

14—15 marca	Wybuch rewolucji w Rosji, abdykacja cara.
1 lipca	Ofensywa rosyjska w Galicji Wschodniej.

19 lipca	Przeciwuderzenie niemiecko-austrjackie w Galicji Wsch.
31 sierpnia do 2 września	Bitwa pod Rygą.
7 listopada	Opanowanie władzy przez bolszewików.
7 grudnia	Zawieszenie broni w Brześciu Lit.

D. Front południowy.

9—10 marca	Zajęcie Bagdadu przez Anglików.
17 listopada	Zajęcie Jerozolimy przez Anglików.

Rok 1918.

A. Front zachodni.

21 marca	Pierwszy okres ofensywy niemieckiej i przełom pod Doullens.
26 „	Drugi okres ofensywy, uderzenie na Amiens.
9 kwietnia	Trzeci okres ofensywy, uderzenie we Flandrji i na Calais.
14 „	Gen. Foch mianowany naczelnym wodzem wojsk sprzymierzonych we Francji.
29 „	Koniec ofensywy niemieckiej.
27 maja	Druga ofensywa niemiecka (na Chemin des Dames).
30 „	Niemcy dochodzą do rzeki Marny.
9 czerwca	Uderzenie na Compiègne.
15 „	Koniec 2-giej ofensywy niemieckiej.
15 lipca	Trzecia ofensywa niemiecka, przejście Marny.
18 „ do 4 sierpnia	Przeciwuderzenie francuskie, wyparcie Niemców poza Marnę.
8—30 „	Bitwy pod Amiens, Montdidier, Beaupoume, Arras.
30 „ do 7 września	Odwrót Niemców na linję Hindenburga.
12 „	Zwycięstwo Amerykanów pod St.-Mihiel
21 „	Niemcy prosza prezydenta Wilsona o pośrednictwo.
26 „ do 13 października	Przełamanie linji Hindenburga.
13—20 „	Natarcie koncentryczne armij sprzymierzonych.
20 „ do 4 listopada	Natarcie na pozycje Hermana.
5 „	Klęskowy odwrót wojska niemieckiego.
7 „	Przybycie parlamentarzy niemieckich do kwatery głównej gen. Focha.
11 „	Niemcy podpisują zawieszenie broni.

B. Front włoski.

15—23 czerwca	Nieudana ofensywa austrjacka nad Piave.
23 października	Początek ofensywy włoskiej nad Piave.
29 „	Prośba Austrjaków o zawieszenie broni.
3 listopada	Przyznanie Austrjakom zawieszenia broni.

C. Front wschodni.

9 lutego	Uznanie niepodległości Ukrainy przez Niemcy.
10 „	Trocki deklaruje, że „Rosja uważa stan wojenny za ukończony“.
18 „	Niemcy idą w głąb Rosji.
19 „	Bolszewicy proszą o pokój.

3 marca	Podpisanie pokoju w Brześciu Litewskim.
7 maja	Podpisanie pokoju z Rumunami w Bukareszcie.

D. Front południowy.

15 września	Przełamanie frontu Macedońskiego przez Francuzów i Serbów.
19—28 „	Przełamanie frontu w Palestynie przez gen. Allenby.
29 „	Kapitulacja Bułgarji.
30 „	Kapitulacja Turcji.

Kalendarjum pierwszej wojny polskiej 1918 — 1920 r.

1918.

Listopad 1918 — styczeń 1919.

Rozbrojenie zaborców w Kongresówce i w Małopolsce. Początek walk z Ukraińcami, oswobodzenie Lwowa. Początek ewakuacji Niemców z Ukrainy i Białorusi. Wybuch rewolucji i powstania w Wielkopolsce.

1 listopada	Początek walk lwowskich.
11 „	Objęcie władzy przez Naczelnika Państwa i Naczelnego Wodza Józefa Piłsudskiego. — Ukończenie rozbrajania okupantów.
13 „	Wybuch rewolucji w Poznańskiem, na Pomorzu i G. Śląsku. Początek organizowania oddziałów polskich.
22 „	Całkowite opanowanie Lwowa przez Polaków.
27 „	Zajęcie Włodzimierza Wołyńskiego.
28 „	W wykonaniu ewakacji z Polski, wojska niemieckie doszły do Białej Podlaskiej.
3 grudnia	Zwołanie sejmu dzielnicowego w Poznaniu i ustanowienie Naczelnej Rady Ludowej.
5 „	Natarcie ukraińskie, dążące do odcięcia Lwowa od zachodu, zwycięsko odparte.
6—20 „	Boje w okolicach Chyrowa, Lwowa i Rawy Ruskiej.
21—24 „	Starcie z Czechami na Spiszu. Przyjęcie zawieszenia broni.
27 „	Wybuch powstania w Wielkopolsce. — Oswobodzenie Poznania.
28 „	Oswobodzenie Gniezna.
20 „	Oswobodzenie Ostrowa.
27 „ — 2 stycznia	Koncentryczne natarcie ukraińskie na Lwów.

1919.

1 stycznia	Zajęcie Białej Podlaskiej po odejściu Niemców.
4 „	Walki w północnej części Księstwa Poznańskiego (oswobodzenie Inowrocławia, bitwa pod Zdziechową). Likwidacja powstania na północ od Noteci.
11 „	Początek ofensywy polskiej na północy Księstwa Poznańskiego. Zdobycie Szubina, zajęcie Kopanicy i Osieczny.
12 „	Zwycięskie walki pod Żninem.
25 „	Zdobycie Babimostu i Kargowy.
30 „	Ofensywa niemiecka w rejonie Nakła na Kcynię i Szubin.
4 luty	Natarcia polskie w kierunku na Rawicz.
4 „	Kontrakcja polska na północy od Kcyni. Odzyskanie Szubina.

6 lutego	Zdobycie Sarnowy. Utrata Zdun.
9 „	Pomyślne ukończenie kontrakcji polskiej w rejonie Nakła, (odzyskanie linji Noteci).
12 „	Początek ofensywy niemieckiej w rejonie Babimostu. Utrata Babimostu i Kargowy.
14 „	Załamanie się natarć niemieckich na linji Obry pod Kopanicą. Zwycięskie walki pod Czarnkowem.
15 „	Ostrzeliwanie Ostrowa, Ostrzeszowa i Miejskiej Górki przez lotników niemieckich. Wzrastający napór w kierunku Ostrowa. Ciężkie walki na linji Obry.
18 „	Ustalenie linji demarkacyjnej w Poznańskiem przez Komisję Koalicyjną kładzie kres większym działaniom wojennym. Odtąd tylko lokalne utarczki, do maja słabnące, w maju i czerwcu się wzmagające.
1 sierpnia	Wybuch pierwego powstania na G. Śląsku.
4 „	Podporządkowanie wojsk wielkopolskich Nacz. Dowództwu. Przeistoczenie Dowództwa Głównego w Poznaniu na Dow. Fr. Wielkopolskiego.

7 styczeń 1919 — 23 styczeń 1919.

Polska kontrofensywa z Rawy Ruskiej na Lwów, i boje lwowskie. Oswobodzenie kresowych powiatów wielkopolskich.

7—11 stycznia	Przeciwnatarcie polskie z Rawy Ruskiej na Lwów.
11 „	Zajęcie Zbąszynia.
13 „	Silne walki pod Bartatowem i Suchowolą, Zwycięskie walki koło Żnina i Szubina.
14 „	Walki o Lubień Wielki.
15 „	Bój o Żółkiew.
22 „	Walki nad Notecią.

23 styczeń 1919 — 5 luty 1919.

Natarcie czeskie na Śląsk Cieszyński; bój o Lwów. Przeciwnatarcie w Wielkopolsce.

23 stycznia — 5 lutego	Natarcie czeskie na Śląsk Cieszyński.
27—28 stycznia	Bolszewicy zajęli Koszedary, Orany, posuwają się od Lidy i od Słonima.
30 „	Walki pod Nakłem.
30—31 „	Silne natarcie na Lwów.
3 lutego	Bój polskich formacyj ochotniczych z bolszewikami pod Prużanami.
4 „	Zwycięskie odparcie ofensywy niemieckiej na Kcynię. Zdobycie Łaszczyna, Konarzewa i Szubina. Zajęcie Kowla.

5 luty 1919 — 23 luty 1919.

Walki z Ukraińcami na Wołyniu i w Małopolsce. Objęcie po Niemcach frontu przeciwbolszewickiego. Pierwsze starcie z bolszewikami. Interwencja koalicji i wyznaczenie linji demarkacyjnej w Poznaniu.

6—7 lutego	Zdobycie Powórska.
7—8 „	Zdobycie Hołobów. Natarcie niemieckie na Kolno.
9—10 „	Zdobycie Brześcia nad Bugiem. Natarcie ukraińskie na Bełżec.
10—12 „	Zajęcie Kobrynia. Patrole dochodzą do Janowa.
13 „	Objęcie Wołkowyska po opuszczeniu go przez Niemców. Silne natarcie niemieckie na odcinku Noteci.
16—17 „	Potyczki z bolszewikami pod Berezą Kartuską.
17—23 „	Ogólne natarcie ukraińskie na linji Dołhobyczów—Lwów—Przemyśl—Chyrów.

18 lutego	Objęcie Białegostoku.
21 „	Ponowne natarcie czeskie na froncie cieszyńskim.

23 luty 1919 — 8 marzec 1919.

Zawieszenie broni na froncie galicyjskim; początek walk z bolszewikami nad Szczarą i na Polesiu. Objęcie Cieszyna. Stopniowe słabnięcie działalności bojowej w Poznańskiem.

25 lutego—1 marca.	Zawieszenie broni na froncie galicyjskim.
24 „	Zajęcie Bytenia.
26 „	W myśl umowy, wojska polskie wkroczyły do Cieszyna.
2 marca	Zdobycie Słonima. Silne boje na Wołyniu.
6 „	Zdobycie Pińska.
7 „	Silne boje na Wołyniu.

8 marzec 1919 — 16 kwiecień 1919.

Generalne natarcie Ukraińców na Lwów. Odsiecz Lwowa. Pomyślne walki nad Niemnem.

8—11 marca	Ogólne natarcie Ukraińców w Galicji. Ukraińcy przerywają połączenie kolejowe Lwowa z Przemyślem. Koncentryczne natarcie na Lwów.
14—17 „	Odsiecz Lwowa przy udziale wojsk ze wszystkich ziem polskich.
29 „	Pomyślne walki nad Dzitwą, wojska polskie obsadzają mosty na Niemnie i Dzitwie.
15—16 kwietnia	Wypad załogi lwowskiej na Czartowską Skałę.

16 kwiecień 1919 — 16 maj 1919.

Wyprawa wileńska, odrzucenie Ukraińców z pod Lwowa.

17 kwietnia	Zdobycie Lidy.
18 „	Zdobycie Nowogródka.
19 „	Zdobycie Wilna i Baranowicz.
19—22 „	Zwycięskie odrzucenie Ukraińców z pod Lwowa.
28 „	Objęcie Grodna po ewakuacji przez Niemców.
28 „ do 1 maja	Walki pod Lwowem, Ukraińcy wyparci tak daleko, że miasto nie mogło być ostrzeliwane.
25 kwietnia	Ostateczne odparcie przeciwnatarć bolszewickich na Wilno. Zdobycie Podbrodzia.

16 maj 1919 — 12 czerwiec 1919.

Polska ofensywa majowa na Wołyniu i w Małopolsce, oswobodzenie Galicji, nawiązanie łączności z wojskiem rumuńskiem; obrona Wileńszczyzny. Wzmożona działalność bojowa wzdłuż poznańskiej linji demarkacyjnej. Wybuch pierwszego powstania na G. Sląsku.

16—30 maja	Ofensywa polska na Wołyniu i w Małopolsce.
16 „	Zdobycie Sokala, Krystynopola, Żółkwi i Sambora. Zajęcie Nowo-Swięcian.
17 „	Zdobycie Łucka.
18 „	Zdobycie Borysławia i Drohobycza.
20 „	Zajęcie Stryja.
25 „	Opanowanie Stanisławowa.
25—29 „	Wojska polskie dotarły do Zgniłej Lipy; nawiązano łączność automobilową z dywizją gen. Zeligowskiego z pod Odesy.
26—27 „	Zdobycie Brodów i Radziwiłłowa, Kałusza i Haliċza. Nawiązanie łączności bojowej z wojskiem rumuńskiem.

12 czerwca Zwycięski bój z bolszewikami pod Wołożynem. Niemcy ewakuują Suwalszczyznę i Augustowskie.

13 czerwca 1919 — 26 czerwca 1919.

Ukraińskie przeciwnatarcie w Galicji Wschodniej, odwrót polski na zachód od linji Brody—Brzeżany. Wzmożona działalność bojowa wzdłuż poznańskiej linji demarkacyjnej. Dalszy rozwój powstania na G. Śląsku.

13 czerwca	Gen. ukr. Pawlenko przechodzi do natarcia.
20 „	Utrata Brzeżan.
22 „	Walki w rejonie Pomorzany—Rohatyn.
25 „	Oddziały nasze w przeciwnatarciu zdobyły Bełżec.

27 czerwiec 1919 — 1 sierpień 1919.

Polska kontrofensywa w Galicji Wschodniej; walki na Polesiu i pod Mołodecznem. Objęcie Augustowa.

28 czerwca do 17 lipca	Kontrofensywa polska w Galicji Wschodniej aż po Zbrucz.
29 czerwca	Zajęcie Brodów, Pomorzan i Brzeżan.
2 lipca	Zdobycie Wilejki, Kurzeniec, Mołodeczna.
9 „	Zdobycie Łunińca.
11 „	Zdobycie Jazłowca.
12—24 „	Silne ataki bolszewickie na Mołodeczno.
15 „	Zdobycie Tarnopola.
16 „	Zdobycie Zbaraża, Skałatu i Zaleszczyk.
17 „	Wojska polskie osiągnęły Zbrucz. Zajęcie Husiatyna.
20 „	Zdobycie Sarn.
26 „	Objęcie Augustowa po odejściu Niemców.

1 sierpień 1919 — 16 październik 1919.

Ofensywa polska na Mińsk, Bobrujsk i na Wołyniu, Objęcie Pokucia. Objęcie Suwalszczyzny. Wyparcie bolszewików za Dźwinę. Podporządkowanie wojsk wielkopolskich Nacz. Dtwu.

1—8 sierpnia	Ofensywa polska na Mińsk, odwrót bolszewików na Bobrujsk i Borysów.
5 „	Zdobycie Słucka.
6 „	Zdobycie Klecka, Nieświeża i Miru.
8 „	Zdobycie Mińska.
10 „	Zdobycie Krzemieńca i Dubna.
12 „	Zdobycie Równego, Zdołbunowa i Szumska. Odwrót bolszewików na Korzec.
13 „	Zajęcie Ihumenia, Ostroga.
14 „	Wojska polskie osiągaję w całości linję kolejową Wilno—Baranowicze—Łuniniec—Sarny—Równe.
18—24 „	Objęcie Pokucia.
19—23 „	Zacięte walki w rejonie Głębokie-Dokszyce.
24 „	Objęcie Suwałk.
25 „	Zajęcie Turowa.
28 „	Zdobycie Bobrujska.
1 września	Podpisanie umowy o zawieszeniu broni z Ukraińcami.
6—15 „	Walki pod Dynaburgiem i Krasławką, osiągnięcie Dźwiny.
10 „	Zdobycie Borysowa.
16—17 „	Silne natarcia bolszewickie na Borysów.
22 „	Zajęcie przedmieścia Połocka.
28 „	Zdobycie przedpola w Dynaburgu.
29 „ do 8 października	Silne natarcia bolszewickie na Bobrujsk i Borysów.

13—15 października	Walki pod Połockiem.
16 „	Udany wypad pod Bobrujskiem.

18 października 1919 — 3 listopada 1919.

Ofenzywa bolszewicka w rejonie Połock — Głębokie.

18 października do 3 listopada	Natarcie bolszewickie w rejonie Lepel—Połock—Głębokie.
23 października	Zdobycie Szepietówki.
1 listopada	Zdobycie Zwiahla,

3 listopad 1919 — 31 grudzień 1919

Polska kontrofensywa w rejonie Połock—Głębokie. Lokalne walki na całym froncie wschodnim.

3—8 listopada	Przeciwnatarcie polskie w rejonie Łuszki—Głębokie.
16 „	Objęcie Kamieńca Podolskiego.
1—31 grudnia	Lokalne walki nad Dźwiną i na Wołyniu.

1920.

1 styczeń 1920 — 1 marzec 1920.

Polsko-łotewska ofensywa w Inflantach polskich. Rewindykacja Pomorza.

3 stycznia	Zdobycie Dynaburga przy współudziale wojska łotewskiego. Osiągnięcie bezpośredniej łączności bojowej z Łotwą.
14 „	Wypad na Owrucz.
17 „	Początek rewindykacji przyznanych Polsce, a nie oswobodzonych dotychczas części Poznańskiego i Pomorza. Starcie pod Gniewkowem.
18 „	Obsadzenie Torunia, Brodnicy, Lidzbarka, Leszna, Kępna, Zbąszynia i Margonina.
19 „	Obsadzenie Nakła, Chełmży, Lubawy, Nowego Miasta i Kowalewa.
20 „	Obsadzenie Bydgoszczy, Wąbrzeźna i Fordonu.
22 „	Obsadzenie Chełmna, Koronowa, Wyrzyska, Mroczenia i Ujścia.
23 „	Obsadzenie Grudziądza, Więcborka i Sępolna.
27 „	Objęcie Gniewa.
28 „	Obsadzenie Tucholi, Tczewa, Starogardu i Kamienia,
31 „	Obsadzenia Chojnic i Kościerzyny.
8 lutego	Obsadzenie Kartuz.
10 „	Obsadzenia Pucka i wybrzeża morskiego.
11 „	Wypad na Owrucz.
22 „	Przeciwnatarcie polskie pod Skryhołowem.

1 marzec 1920 — 25 kwiecień 1920.

Boje na Polesiu, początek bolszewickiej, wiosennej ofensywy na południu od Prypeci. Przegrupowanie do obronnego natarcia na południowym odcinku frontu wschodniego.

3 marca	Początek ofensywy bolszewickiej na Polesiu.
6 „	Przeciwnatarcie polskie na Polesiu, zdobycie Kalenkowicz i Mozyrza.
15 „ do 19 kwietnia	Wznowiona działalność zaczepna bolszewików na Polesiu, Wołyniu i Podolu. Przygotowania „Armji Czerwonej“ do ofensywy wiosennej.
19 marzec	Początek ofensywy bolszewickiej na Polesiu, Wołyniu i Podolu.

21 marzec	Natarcia bolszewickie na Zwiahel.
23 „	Natarcie bolszewickie na Olewsk.
7 kwiecień	Ogólne natarcie bolszewickie na Kalenkowicze.
8—11 „	Bitwa na Podolu.

25 kwiecień 1920 — 14 maj 1920.

Obronne natarcie na Ukrainie i na Podolu.

25 kwietnia	Początek polskiej ofensywy na Ukrainie i Podolu.
26 „	Zdobycie Żytomierza.
27 „	Zdobycie Malina (Korostenia), Berdyczowa, Koziatyna, Chmielnika i Baru.
28 „	Zdobycie Mohylowa nad Dniestrem i Czarnobyla.
29 „	Zdobycie Zmierzynki i Winnicy.
1 maja	Zdobycie Chwastowa.
3 „	Zdobycie Białej Cerkwi i Rokitna.
6 „	Zdobycie Wapniarki i Wasylkowa.
7 „	Zdobycie Kijowa.
8 „	Zdobycie Rzeczycy. Wojska polskie opanowały Dniepr. Zajęcie Bracławia, Tulczyna i Jampola.
10—14 „	Walka na przyczółku mostowym Kijowa.
11 „	Zdobycie Kaniowa.
14 „	Zdobycie Hajsynia i Łojowa.

14 maj 1920 — 1 czerwiec 1920.

Bolszewicka kontrofensywa na Białorusi; natarcia na Kijów, wejście w bój armji konnej Budennego.

14 maja do 1 czerwca	Ofensywa bolszewicka na Białorusi między Dźwiną a Prypecią.
23 maja	Natarcie na Borysów.
28 „	Wejście w bój armji konnej Budiennego.
30 „	Początek bitwy między Dniestrem a Dnieprem.
1 czerwiec	Bitwa kawaleryjska pod Samhorodkiem.

1 czerwiec 1920 — 9 czerwiec 1920.

Kontrofensywa polska na froncie północnym, walki obronne na Ukrainie przeciw armji konnej.

2 czerwca	Kontrofensywa polska między Dźwiną a Borysowem.
4 „	Zdobycie Głębokiego i Dokszyc.
9 „	Zakończenie bitwy nad Berezyną.

9 czerwca 1920 — 3 lipca 1920.

Odwrót polski z Ukrainy i Podola.

9 czerwca	Ntaarcie bolszewickie na Czernobyl.
10 „	Ewakuacja Kijowa; początek odwrotu z Ukrainy.
13 „	Bitwa pod Borodianką; wojska polskie przeszły na wschód od Teterewa.
23—26 „	Walki w rejonie jeziora Meżużal. Walki na linji Uborci i Słuczy.
28 „	Wojska polskie opuszczają Kalenkowicze, Mozyrz i Zwiahel. Walki w rejonie Szepetówki.
2 lipca	Walki z Budiennym na linji Horynia i koło Starokonstantynowa.

3 lipiec 1920 — 16 sierpień 1920.

Przerwanie polskiego frontu północnego, ogólny odwrót polski na Wisłę i Wieprz. Bitwa pod Warszawą.

4 lipca	Początek ofensywy bolszewickiej w rejonie Mołodeczno—Połock. Odwrót polski na Wilno i Lidę.
5 „	Natarcie bolszewickie wzdłuż Berezyny. Wojska polskie opuszczają Równe.
6 „	Bolszewicy zajmują Dokszyce, oraz forsują Berezynę.
7 „	Przeciwnatarcia polskie nad jeziorem Tremlec. Wypad na Owrucz.
8 „	Jazda bolszewicka zajmuje linję kolejową między Święcianami a Dynaburgiem.
9 „	Walki pod Mińskiem. Bolszewicy zajęli Sarny. Udany wypad polski na Równe.
11 „	Bolszewicy zajęli Mińsk. Natarcie na Ptycz.
10—20 „	Bitwa pod Dubnem.
15 „	Wojska polskie opuszczają Wilno.
17 „	Wojska polskie opuszczają Lidę.
18 „	Nowe natarcie bolszewickie na linji Styru.
19 „	Baranowicze opuszczone, walki na południu od Prypeci.
20 „	Grodno opuszczone.
21 „	Walka nad Zbruczem.
22 „	Sforsowanie Szczary. Natarcie na Rożany.
23 „	Natarcie bolszewickie na linji Niemna.
25 „	Bolszewicy zajmują Sokółkę i Brody.
26 „	Ewakuacja Pińska. Walki nad Seretem.
26 „ do 9 sierpnia	Bitwa pod Brodami i Radziwiłłowem.
28 lipca	Bolszewicy zajmują Ossowiec. Walki pod Łomżą.
1 sierpnia	Walki nad Bugiem.
2 „	Natarcie bolszewickie na Łomżę.
3 „	Walka pod Mikulińcami.
4 „	Opuszczenie Brześcia.
5 „	Bój o linje Seretu.
6 „	Bolszewicy zajmują Ostrołękę.
8 „	Walki o Ciechanów.
10 „	Bój o Pułtusk.
11 „	Bolszewicy zajmują Mławę i Pułtusk.
13—16 „	Bitwa pod Warszawą.

16 sierpień 1920 — 25 sierpień 1920.

Polska ofensywa sierpniowa. Ogólny odwrót bolszewicki frontu północnego. Marsz Budiennego z pod Lwowa na Lublin.

16 sierpnia	Początek polskiej kontrofensywy. Zdobycie Ciechanowa. Garwolina, Kocka.
17 „	Bolszewicy docierają do Lidzbarku i Działdowa i maszerują na Toruń; zdobycie Łukowa i Mińska Maz.
18 „	Zdobycie Pułtuska; bolszewicy posuwają się na Lwów.
19 „	Zdobycie Sokołowa, Drohiczyna, Białej, Kodenia i Brześcia.
21 „	Początek przeciwuderzenia polskiegc pod Lwowem. Wojska polskie zajmują Przasnysz, Szumsk, Działdowo i Mławę.
22 „	Zdobycie Łomży i Białegostoku.
24 „	Zajęcie Ossowca; na froncie małopolskim zdobycie Przemyślan.
25 „	Zajęcie Grajewa; koniec kontrofensywy sierpniowej.

25 sierpień 1920 — 20 wrzesień 1920.

Polska ofensywa na Wołyniu i w Małopolsce. Rozgromienie armji konnej Budiennego. Odwrót bolszewickiego frontu południowego. Przegrupowanie północnego frontu bolszewickiego do ponownego natarcia.

28 sierpnia	Armja konna Budiennego dociera pod Zamość. Wojska polskie obsadzają Augustów.
29 „ do 1 września	Bitwa pod Zamościem. Budienny rozpoczyna odwrót. Na wschód od Lwowa odrzucono bolszewików za Bug.
1 „	Objęcie Suwałk.
3—24 „	Potyczki z Litwinami w Suwalszczyźnie.
4 „	Zajęcie Krasnego.
11 „	Zajęcie Kobrynia.
13 „	Zdobycie Kowla i Włodzimierza Wołyńskiego.
15 „	Zdobycie Łucka.
16 „	Zdobycie Czortkowa i Buczacza.
17 „	Wojska polskie przekraczają Strypę.
18 „	Zajęcie Husiatyna, Trembowli, Tarnopola i Brodów.
19 „	Zajęcie Równego.
20 „	Wojska polskie osiągnęły Zbrucz.

20 wrzesień 1920 — 15 październik 1920.

Polska ofensywa niemeńska. Ogólny pościg armij bolszewickich i ich ostateczne rozgromienie.

20 września	Początek ofensywy niemeńskiej.
22—25 „	Bitwa pod Brzostowicą.
24 „	Zdobycie Szepietówki.
25 „	Zdobycie Grodna.
27 „	Zdobycie Chomska, Drohiczyna, i Janowa. Zajęcie Korca, Płoskirowa i Starokonstantynowa.
28 „	Zdobycie Lidy, Słonima i Pińska.
30 „	Zdobycie Baranowicz, Nowogródka i Zwiahla.
2 października	Zajęcie Łunińca, Łachwy i Dawidgródka.
4 „	Litwini atakują linję Mereczanki.
7—12 „	Wypad jazdy polskiej na Korosteń.
9 „	Generał Żeligowski zajmuje Wilno.
10 „	Zdobycie Kojdanowa.
11 „	Wojska polskie dotarły do Święcian oraz zajęły Słuck.
12 „	Zdobycie Mołodeczna.
13—13 „	Bitwa jazdy pod Radoszkowiczami.
15 „	Obsadzenie Krzywicz.
18 „	**Wstrzymanie działań wojennych na zasadzie podpisanego w Rydze rozejmu.**

Pamiętne dni w roku.

22 stycznia	Wybuch powstania 1863 r.
17 marca	Dzień uchwalenia konstytucji Państwa Polskiego 1921 r.
4 kwietnia	Bitwa pod Racławicami w 1794 r.
19 „	Oswobodzenie Wilna w 1919 r.
3 maja	Uchwalenie pierwszej polskiej konstytucji 1791 r. oraz wybuch powstania górnośląskiego w 1921 r. **Dzień święta narodowego.**
5 „	Śmierć cesarza Napoleona I w r. 1821.
15 lipca	Pogrom krzyżaków pod Grunwaldem w 1410 r.
5 sierpnia	Stracenie 5 członków Rządu Narodowego (Traugutt, Krajewski, Żuliński, Jeziorański i Toczyski) w 1863 r.
6 „	Wkroczenie Legjonów Polskich do Królestwa w 1914 r.

16 sierpnia	Zwycięstwo pod Warszawą w r. 1920. Dzień święta żołnierskiego.
12 września	Oswobodzenie Wiednia przez Jana Sobieskiego w 1683 r.
15 października	Śmierć Tadeusza Kościuszki w 1818 r.
19 "	Śmierć ks. Józefa Poniatowskiego pod Lipskiem w 1813 r.
11 listopada	Rozbrojenie Niemców w Królestwie i oddanie władzy przez Radę Regencyjną brygadjerowi Piłsudskiemu w 1918 r.
22 "	Odsiecz Lwowa w 1918 r.
29 "	Wybuch powstania 1830 r.
27 grudnia	Wybuch powstania w Wielkopolsce w 1918 r.

---

2. MIARY I WAGI.

Układ metryczny.

Podstawowe jednostki i konwencje miar metrycznych.

Podstawową jednostką miary długości układu 'metrycznego jest metr mający wynosić na podstawie pomiaru komisji, ustanowionej w tym celu przez Zgromadzenie Narodowe francuskie w r. 1791, jedną 40-miljonową część południka, przechodzącego prze obserwatorjum astronomiczne w Paryżu. Wzór tego metra (sporządzony ze stopu 90% platyny i 10% irydu dn. 22.VI.1799) jest przechowany w biurze Międzynarodowego Komitetu Miar i Wag, w pawilonie de Breteuil w parku St. Cloud, w Sèvres pod Paryżem i przedstawia przy temperaturze topniejącego lodu metryczną jednostkę długości. Późniejsze pomiary (Bessel)ujawniły, że metr ten jest o 0,0856 m za krótki, mimo to miarę tę uznano za stałą i niezmienną.

Na wzór tej miary sporządzono metr podstawowy (z kryształu górnego) przechowywany we Wiedniu o długości 0,99999764 m oraz jednostkę metra przechowywaną w Berlinie o długości 1,00000301 m.

Za jednostkę miary ciężaru przyjmuje się praktycznie 1 kilogram t. j. ciężar 1 dm³ wody destylowanej o największej gęstości (przy + 4,08° C) i w próżni powietrznej na równoleżniku 45 stopni szerokości półn. Zauważyć należy, że wzorzec kilograma (walec platyno-irydowy), przechowany w Paryżu („Conservatoire National des Arts et des Mètiers") wynosi 0,999974 kg. podobnie wzorzec w Berlinie... 0,999999842 kg, zaś wzorzec we Wiedniu... 0,9999987 kg.

Jednostką objętości jest 1 litr, t. j. objętość masy 1 kg wody przy +4° C pod ciśnieniem 76 cm słupka rtęci.

Na tych podstawach zbudowano t. zw. miary metryczne a do odnośnej „konwencji miar metrycznych" (zawartej 20 maja 1875 — ponowionej w r. 1889) przystąpiły prawie wszystkie państwa europejskie (za wyjątkiem Danji i Rosji), republiki amerykańskie, Australja i Japonja — przyjmując jednostki metryczne za legalne, t. j. dozwolone w publicznym obrocie.

Pomimo to w całym szeregu państw obowiązuje jeszcze — na równi z układem metrycznym system miar dawnych, zwłaszcza w Anglji i Szwecji.

Wymiary metryczne przestrzeni, ciężaru i ich znakowanie.

Miary długości:	znakowanie
megametr = 1 000 000 metrów = 1 000 kilometrów . . .	Mm
kilometr = 10 hektometrom = 100 dekametrom = 1 000 metrów .	km
hektometr = 10 dekametrom = 100 metrom	hm
dekametr = 10 metrom	dam
metr = 10 decymetrom = 100 centymetrom = 1 000 milimetrów .	m
decymetr = 10 centymetrom = 100 milimetrom	dm

centymetr = 10 milimetrom . . . . cm
milimetr . . . . mm

Nadto istnieje:

myriametr = 10 kilometrom = 100 hektometrom = 10 000 metrów
mikron = 0,001 mm

Miary powierzchni:

kilometr kw. = 100 hektometrom kw. = 10 000 dekametrów kw. = = 1 miljonowi metrów kw. . . . . km^2
hektometr kw. = 100 dekametrom kw. = 10 000 metrów kw. . . hm^2
dekametr kw. = 100 metrom kw. . . . . . . dam^2
metr kw. = 100 decymetrom kw. = 10 000 dekametrów kw. = 1 miljonowi milimetrów kw. . . . . . . m^2
decymetr kw. = 10 000 milimetrów kw. . . . . . dm^2
centymetr kw. = 100 milimetrom kw. . . . . . cm^2
milimetr kw. . . . . mm^2

W pomiarach rolnych używa się:

hektar = hektometrowi kw. = 100 arom . . . . . ha
ar = dekametrowi kw. . . . . a
centyar = metrowi kw. . . . . ca

Miary objętości:

kilometr sześc. = 1 miljardowi metrów sześc. . . . . km^3
metr sześc. = 1 000 decymetrów sześc. = 1 miljonowi centymetrów sześc. = 1 miljardowi milimetrów sześc. . . . . m^3
decymetr sześc. = 1 000 centymetrów sześc. = 1 miljonowi milimetrów sześc. . . . . dm^3
centymetr sześc. = 1 000 milimetrów sześc. . . . . cm^3
milimetr sześc. . . . . mm^3

Ponadto (we Francji) istnieje, przy pomiarach drzewa:

ster = 1 metrowi sześc. . . . . st
decyster = 0,1 metra sześc. . . . . dst

Miary ciał płynnych i sypkich:

hektolitr = 10 dekalitrom = 100 litrom . . . . . hl
dekalitr = 10 litrom . . . . dkl
litr = 10 decylitrom = 100 centylitrom = 1 000 mililitrów . . l
decylitr = 10 centylitrom = 100 mililitrom . . . . dl
centylitr = 10 mililitrom cl
mililitr . . . . ml

Miary ciężaru (zwane miarami wagi, właściwie miary masy):

tonna = 10 centnarom metrycznym = 1 000 kilogramów . . t
centnar metryczny *) (we Francji quintal) = 100 kilogramom . . q
kilogram = 10 hektogramom = 100 dekagramom = 1 000 gramów . kg
hektogram = 10 dekagramom = 100 gramom . . . . hg
dekagram = 10 gramom . . . . dkg
gram = 10 decygramom = 100 centygramom = 1 000 miligramów . g
decygram = 10 centygramom = 100 miligramom . . . . dg
centygram = 10 miligramom . . . . cg
miligram . . . . mg

Nadto istnieje nowy (metryczny) karat francuski . . . 2 dg

Ponadto 10 kilogramów nazywają mirjagramem (z greckiego), gdyż wynosi 10 000 gramów.

---

*) W Poznańskiem, na Pomorzu i Śląsku nazywają 100 kg podwójnym centnarem metrycznym, uważając 50 kg za centnar metryczny.

Znakowanie powyższe przyjęte zostało na kongresie międzynarodowym w r. 1884. Zaznacza się, że punktów na końcu znaków nie stawia się. Kropka między liczbami oznacza mnożenie, przecinek zaś rozdziela całość od ułamków dziesiętnych. Większe liczby należy dzielić na trzycyfrowe kolumny, nie dając przecinków.

Układ miar w Polsce.

Układ metryczny został wprowadzony w b. zaborze niemieckim w r. 1868, w b. zaborze austrjackim zaś w r. 1876; w b. zaborze rosyjskim był on tylko tolerowany obok obowiązującego t. zw. systemu miar rosyjskich. Zjednoczone Państwo Polskie przyjęło dekretem Dz. Praw № 15 z dn. 8 lutego 1919 roku system miar metrycznych, przystępując tem samem do państw, objętych konwencją z r. 1889.

Od tej pory jednostki syst. metrycznego są jednostkami legalnemi w Polsce i stosowanie ich nakazane jest we wszystkich czynnościach urzędowych i aktach, przy których zachodzi potrzeba wyrażenia miar (Dz. Pr. 41/19 i Dz. U. 74/19). Stosowanie wyłączne powyższych miar zostało polecone Dz. R. W. 39/19 i Dz. R. W. 37/21.

Zatem stosowane być mogą tylko takie narzędzia miernicze (t. j. wzorce miar, jak przymiary, czyli miary długości, pojemniki, czyli miary objętości i odważniki) oraz przyrządy miernicze (jak wagi wszelkiego rodzaju), które są zalegalizowane, t. j. sprawdzone przez jeden z państwowych Urzędów Mierniczych (U. M.) i zaopatrzone niewygasłą cechą legalizacyjną. Urzędy Miernicze są podzielone między 6 okręgów legalizacyjnych (Warszawa, Lublin, Lwów, Poznań, Wilno, oraz w organizacji okrąg Śląski), z Głównym Urzędem Miar w Warszawie na czele.

Cecha legaliz. składa się z dwu znaków: z cechy urzędu (przedstawiającej tarczę z literami U. M. w środku i numerami okręgu legaliz. i urzędu miar po bokach) oraz z cechy rocznej (dwie ostatnie cyfry roku w ramce barokowej), cechy narzędzi mierniczych dokładniejszych (aptek., jubil. i t. d.) mają pod U. M. gwiazdkę. Okres ważności cechy legaliz. jest trzyletni, licząc od początku roku kalendarzowego, w którym legalizacja została dokonaną.

Zaznacza się, że w myśl dekretu № 15 (jak wyżej) dozwolonem jest używanie w b. zaborze ros. oprócz miar metrycznych, miar nowopolskich, funtów i łutów (kwarty, kwaterki i garnce — jako wielokrotne litra — uważać należy za miary metryczne), wzbronionem zaś jest stosowanie pozostałych jednostek rosyjskich i innych nowopolskich, jak arszyna, łokcia, sążnia, puda, zołotnika, wiadra, korca i t. d. — i w handlu niema już legalizowanych wzorców tych jednostek.

Sprzedaż towarów na funty i łuty jest jeszcze dozwoloną w b. zaborze ros. pod warunkiem używania odważników odpowiednich z cechą niewygasłą, t. j. z r. 1920 lub 21. Ponieważ od 1.I.1922 urzędy miar nie legalizują więcej odważników funtowych i łutowych, zatem z dniem 23 grudnia 1923 r. wygaśnie prawo używania funta ros. i łuta ros. w obrocie publicznym. (Dz. U. 59/22).

Zauważyć należy, że na ziemiach polskich spotykamy jeszcze liczne ślady dawnych niemetrycznych miar austrjackich, niemieckich, pruskich i rosyjskich, a w b. Królestwie Kongresowym także i miar nowopolskich (legalne od 13 czerwca 1818 r. do 1849 r., t. j. do wprowadzenia miar rosyjskich (oraz polsko-rosyjskich) od 3 stycznia 1858 r.

Również dla celów specjalnych używa się na ziemiach polskich miar specjalnych, jak miary ciężaru aptekarskie, jubilerskie, miary morskie i t. p.

Miary polskie*).

a) Miary nowopolskie.

Miary długości:

1 mila polska = 8 stajom = 14846 łokciom 12 calom 3,74 linjom	=	8,53431148952 km
1 pręt = 15 stopom = 7,5 łokciom = 2,5 sążniom	=	4,320 m
1 sążeń = 3 łokciom = 6 stopom . . .	=	1,728 m
1 łokieć = 2 stopom	=	0,576 m
1 stopa = 4 ćwierciom (stopy) = 12 calom = 144 linjom	=	0,288 m
1 cal = 12 linjom	=	0,024 m
1 linja	=	0,002 m

ponadto specjalne miary miernicze:

1 sznur mierniczy=10 prętom=120 pręcikom=25 sążniom	=	43,200 m
1 pręcik = 12 ławkom	=	0,360 m

Miary powierzchni:

1 włóka = 30 morgom nowopolskim . . .	=	16,796106 ha
1 morg nowop. **)=300 prętom kw.=(0,512450 diesiatyny)	=	0,559872 ha
1 pręt kw. = 6,25 sążniom kw.	=	18,6624 m²
1 sążeń kw. = 9 łokciom kw. = 36 stopom kw. .	=	2,985984 m²
1 stopa kw. = 144 calom kw.	=	0,082944 m²
1 cal kw. = 144 linjom kw.	=	5,76000 cm²
1 linja kw.	=	0,0400 cm²

Miary objętości:

1 sążeń sześc.=(2 sągom drzewa) = 27 łokciom sześc.= = 216 stopom sześc.	=	5,159780352 m³
1 łokieć sześc. = 8 stopom sześc. . . .	=	0,191102976 m³
1 stopa sześc. = 1728 calom sześc. . . .	=	0,023887872 m³
1 cal sześc. = 1728 linjom sześc. . . .	=	13,8240 cm³
1 linja sześc.	=	0,008 cm³

Miary ciał płynnych i sypkich:

1 korzec nowop. = 4 ćwierciom (korca) = 32 garncom	=	1,28 hl
1 beczka = 25 garncom	=	1,00 hl
1 garniec = 4 kwartom = 16 kwaterkom = 32 półkw.	=	4,00 l
1 kwarta = 4 kwaterkom = 8 półkwaterkom . .	=	1,00 l

Miary ciężaru:

1 centnar metryczny = 2 centnarom cłowym . .	=	100 kg
1 centnar nowopolski = 4 kamieniom = 100 funtom .	=	40,5504 kg
1 funt nowop. = 16 uncjom = 32 łutom = 9216 granom	=	405,504 g
1 uncja = 2 łutom = 8 drachmom . . .	=	25,344 g
1 drachma = 3 skrupułom = 72 granom . .	=	3,168 g
1 gran = 5.5 granikom	=	0,044 g

UWAGA. Warto zauważyć dla celów praktycznych, że 1 kg równa się w przybliżeniu dwom i pół funtom nowop. bez jednego łuta. Podobnie 1 kamień równy jest w przybliżeniu 10 kilogramom (dokładnie 1 kamień = 10,1378 kg).

---

*) Przy miarach i wagach obcych dodano tylko te nazwy polskie, które są przyjęte w literaturze.

**) Nowopolski.

b) Miary polsko-rosyjskie;

Miary ciał płynnych: (ros.=rosyjski; pol.-ros.=polsko-rosyjski).

1 garniec ros.=4 kwartom pol.-ros.=16 kwaterkom pol.-ros.	= 3,2798 l
1 kwarta pol.-ros.	= 0,81995 l
1 kwaterka pol.-ros.	= 0,2049875 l

Miary ciężaru:

1 centnar = 4 kamieniom = 100 funtom ros. . .	= 40,9512 kg
1 kamień = 25 funtom ros.	= 10,2378 kg
1 oko = 3 funtom ros.	= 1,22854 kg

c) Miary praktyczne (handlowe) ciężaru w b. Kongresówce:

1 centnar wełny, mydła lub wosku	= 128	funtom	ros.	. = 52,4176 kg
1 centnar siana . . .	= 120	„	„	. = 49,1415 „
1 kamień wełny . . .	= 32	„	„	. = 13,1044 „
1 kamień siana . . .	= 24	„	„	. = 9,8283 „
1 korzec pszenicy . . .	= 240	„	„	. = 98,2830 „
1 korzec żyta . . .	= 230	„	„	. = 94,1879 „
1 „ jęczmienia (gryka) .	= 200	„	„	. = 81,9025 „
1 „ owsa . . .	= 140	„	„	. = 57,3317 „
1 „ „ w Warszawie .	= 160	„	„	. = 65,5220 „
1 „ grochu (bobiku, łubinu, wyki) . . .	= 260	„	„	. = 106,4732 „
1 „ rzepaku . . .	= 210	„	„	. = 85,9976 „
1 „ koniczyny . .	= 250	„	„	. = 102,3781 „
1 „ tymotki . . .	= 180	„	„	. = 73,7122 „
1 „ ziemniaków . .	= 260	„	„	. = 106.4732 „
	do 280	„	„	. = 114,6635 „
1 „ buraków (marchwi) .	= 280	„	„	. = 114,6635 „
	do 300	„	„	. = 122,8537 „
1 „ węgla . . .	= 240	„	„	. = 98,2830 „
1 worek mąki . . .	= 200	„	„	. = 81,9025 „

d) Miary praktyczne sztuk towarów:

Klepki:

1 obręcz = 4 kopy klepek.
1 sztyga klepek = 20 sztuk klepek.

Nici, przędza:

1 motowidło = 10 lub 20 wiązek.
1 sztuka przędzy = 4 lub 6 motków.

Papier:

1 paka papieru pakowego = 2 bele.
1 bela papieru = 10 ryz.
1 ryza papieru do pisania = 20 liber = 480 arkuszy.
1 libra „ „ . . . = 24 „
1 ryza „ „ druku = 25 liber = 500 „
1 libra „ „ . . . = 25 „

Ryby:

1 łaszt śledzi = 12 beczek śledzi,
1 beczka śledzi = 800 sztuk śledzi.

1 kipa ryb suszonych = 80 sztuk.
1 rola sztokfiszów = 180 sztuk.

Skóry:

1 bela skór = 30 sztuk skór,
1 rala „ = 10 „ „
1 decher skór = 10 sztuk skór futrzanych

Sukno:

1 rąb sukna = 22 sztuki sukna
1 bela „ = 12 sztuk
1 sztuka sukna = 50 m

Tuziny:

1 gros tysięczny = 12 grosów setnych.
1 gros setny = 12 tuzinów.

Zapałki:

1 skrzynia zapałek = 20 pak = 5000 pudełek.

c) Inne miary polskie;

Miary długości:

1 łokieć małopolski (galicyjski) = 0,76378 łokcia wied. . = 0,5938 m
1 łokieć krakowski = 0,76651 łokcia wied. . . . . = 0,5960 m

Miary ciał sypkich:

1 korzec małopolski=4 ćwierciom=32 garncom = 128 kwartom = 512 kwaterkom . . . . . = 123,049312 l
1 korzec krakowski . . . . . . = 123,0020128 l

Miary ciężaru:

1 (polski) funt aptekarski = funtowi norymberskiemu = 46/50 grzywny kolońskiej = 12 uncjom = 96 drahmom = 192 skrupułom = 3840 granom = 8064 dolom . . = 358,5106 g

Miary ciężaru złotnicze:

1 dukat złota (dawny holenderski) . . . . . = 3,454 g
1 karat polski, właściwie amsterdamski czyli holenderski . = 205,894 mg

Miary angielskie.*)

Miary długości:

1 state mile (mila ang.) = 8 furlongs (staje) = 80 chains (łańcuch) = 320 poles lub perches (pręt) = 880 fathoms (sążeń) = 1760 yards [yds] = . . 1609,3149178 m
1 yard [yd] = 3 foots [ft] (stopa) = 36 inches (cal ang.) = = 432 lines (linji ang.) = ... 0,9143835 m
1 foots (stopa ang.) [ft] = ... 0,3047945 m

---

*) Litery w klamrach [ ] oznaczają skróty ustalone, np. 1 yard ma skrót yd; squ. = oznacza square, czyli kwadratowy.

1 inch (cal ang.) = 12 lines (linji ang.) = . . 0,025399541 m
Uwagi: W gospodarstwie rolniczem używa się (dla pomiaru koni):
1 hand (dłoń) = 4 inches = ... 0,101598 m
1 palm (szerokość dłoni) = 3 inches = . . . 0,076199 m
W kartografji dzieli się jeszcze 1 chain na 100 links.
W kupiectwie przyjmuje się w przybliżeniu:
10 st. miles = 16 km
12 yardów = 11 m
W rachunkach przybliżonych przyjmuje się:
1 inch = 0,0254 m, skutkiem czego otrzymuje się błędne i zbyt wielkie dalsze wyniki, np.:
1 state mile = 1609,35 i t. d.

Miary powierzchni:

1 mile of land = 1 squ. state mile = 640 acres = 2,59 km² = 258,939448 ha
1 hide of land 10 squ. furlong = 100 acres = . . 40,4671013 ha
1 yard of land = 3 squ. furlong = 30 acres = . . 12,1401304 ha
1 acre = 4 rood = 10 squ. chains = 160 squ. poles =
= 4840 squ. yards = ... 4046,7101298 m²
1 squ. yard = 9 squ. foots = 1296 squ. inches = . 0,8360971 m²
1 squ. foot = 144 squ. inches = ... 0,0928997 m²
1 squ inch = 144 squ. lines = ... 0,0006451 m²
Uwaga. Dokładnie wynosi 1 squ inch, t. j. 1 cal ang. kw. =
= 6,45136683010681 cm²

Miary objętości ang.

1 Register ton (tonna rejestr.) = 100 cubic foots = . 2,831501 m³
1 cubic ton of shipping = 42 cubic foots (stóp ang. sześc.) = 1,189230 m³
1 cubic yard (yard sześc.) = 27 cubic foots (stóp ang. sześc.) = ... 0,764505 m³
1 cubic foot (stopa ang. sześc.) = 1728 cubic inches = . 0,028315 m³
1 cubic inch (cal ang. sześc.) = ... 0,000016 m³

Miary ciał sypkich ang.:

1 Last = 2 loads = 2 tonns = 10 Imperial Quarters [Imp. Qu.] = 20 combs = 80 bushels [bsh] (buszli) =
= 320 peks = 640 gallons [gll] (galonów) = . 2909,9440 l
1 Imp. Quarter = ... 290,90 l
1 bushel (buszel) = ... 3,6370 l
1 chaldron = 288 gallons = ... 1309,4700 l
1 gallon = 4 quarts (kwart) = 8 pints = . . 4,54679 l
1 quart = ... 1,136 l
1 pint = ... 0,568 l
Uwaga: odróżniamy Imp. gallon z r. 1824 . 4,5435 l
„ „ „ z r. 1878 . 4,54346 l
„ „ „ z r. 1890 . 4,546508718 l
„ „ „ z r. 1894 . 4,54679 l

Są to wyniki różnych ang. ustawowych oznaczeń stosunku galona do litra.
Zgodnie z Biurem Międzynarodowem Miar i Wag w Paryżu przyjęto za podstawę obliczeń gallon z r. 1894 (ostatni), jednakże wiele podręczników (zwł. niemieckie) liczą na podstawie gallonu z r. 1890, przez co otrzymują 1 Last = 2907,8924 l. Ponadto istnieje t. zw. stary Winchester gallon = $^{5}/_{6}$ Imp. gallon, podawany w różnych podręcznikach jako 3,785203 l lub 3,785430 l, dotychczas używany w St. Zjedn. Ameryki.

Miary ciał płynnych ang.:

1 tun = 2 pipes (butts) = 4 hogs heads = 254 gallons = 11,44965 hl
1 anker = 10 gallons (z r. 1824) = ... 0,45435 hl

1 barrel = 2 kilderkins lub halfbarrels = 4 firkins lub quarter barrels = 36 gallons = ... 163,566 l
1 gallon = 4 quarts = 8 pints = 32 gills lub quarterns = 4,5435 l

Miary ciężaru ang.:

1 long ton (ang.) = 20 hundred (lub cent-weights) [c w t] = = 80 quarters [q r] = 160 stones [st] (kamieni) = = 2240 pounds „avdp" (t. j. „avoir du poids") [lbs] = 1016,047 kg
1 pound avoirdupois [lb] (funt ang.) = 16 ounzes avdp. [oz] (uncja) = 256 drams [dr] (drachma) = 7000 troygrains = 0,453592 kg
1 dram [dr] (drachma) = ... 1,771846 g

Miary austrjackie*).

Miary długości:

1 Postmeile (austr. mila pocztowa) = 4000 W. Klafter (sążni w.) . . . . = 7,585936 km
1 austr. mila morska = $^1/_{60}$ stopnia równika = $^1/_4$ mili geograf. = 1851,990861 km = okr. . . . =1852 km.
1 W. Elle (łokieć w.) = 29. W. Zoll. (w. cali) . . = 0,777558 m
1 W. Faust (pięść) miara koni = 4 W. Zoll (w. cali) . = 0,010536 m
1 W. Klafter (w. sążeń)=6 W. Fuss (w. stopa)=72 W. Zoll (w. cali) . . . . = 1,896484 m
1 W. Fuss (w. stopa) . . . . . . = 0,316681 m
1 W. Zoll (w. cal) = 12 W. Linien (w. linji) = 144 w. punktom . . . . . . = 0,0263401 m
1 W. Linie (w. linja) . . . . . . = 0,0021950 m
1 österreichische Quadratmeile (mila kw. austr.)=10 000 niederösterr. Morgen (morgom dolno-austr.) . = 57,54642 km²
1 niederösterr. Joch (dolno-austr. morg.) = 1600 W. Klafter (w. sążni) . . . . = 0,5754642 ha
1 W. Qu. Klafter (w. sążeń kw.) = 36 W. Qu. Fuss (stóp w. kw.) . . . . = 3,596652 m²
1 W. Qu. Fuss (w. stopa kw.)=144 W. Qu. Zoll (w. cali kw.) = 0,099907 m²
1 W. Qu. Zoll (w. cal kw.)=144 W. Qu. Linie (w. linji kw.) = 6,9380 m²

Miary objętości:

1 W. Kubik Klafter (w. sążeń sześc.)=216 W. Kubik Fuss (w. stóp sześc.) . . . . . . = 6,8200992 m³
1 W. K. Fuss (w. stop. sześc.)=1728 W. K. Zoll (w. cali sześc.) . . . . = 0,03157867 m³
1 W. K. Zoll (w. cal sześc.)=1728 W. K. Linie (w. linji sześc.) . . . . = 18,275 cm³
1 W. K. Linie (w. linja sześc.) . . . . . = 10,57 mm³

Miary ciał płynnych:

1 W. Eimer (w. wiadro) = 40 W. Mass (w. miarom) = = 160 W. Seidel . . . . . . = 56,589 l
1 W. Seidel . . . . = 0,353681 l

---

*) W. = Wiener = w. = wiedeński; ö. = österreichischer = austryjacki; Qu. = Quadrat = kw. = kwadratowy; K. = Kubik = kubiczny czyli sześcienny (skrót: sześc.); Okr. = okrągło.

Miary ciał sypkich:

1 W. Mut = 30 W. Metzen = 480 W. Massl = 1920
W. Futtermassl. = 3840 W. Becher (w. kubkom) = 184,46 l
1 W. Becher (kubek w.) . . . . . = 0,0848036575 l

Miary ciężaru astr.:

1 W. Zentner (centnar w.) = 5 W. Stein (w. kamień) =
= 100 W. Pfund (w. funtów) . . . = 56,005984 kg
1 W. Pfund (w. funt) = 32 W. Loth (w. Łutów) = 128
W. Quintel = 960 W. Gran (w. granów) . . = 0,56005984 kg
1 W. Gran (w. gran) . . . . . . = 0,07292448 g

Wagi cłowe:

Ponadto istniały:
1 österr. Schiffststone (austr. tona okręgowa) = 20 Zollzentner (centnarów cłowych) = 2000 Zollpfund .
(funtów cłowych) . . . . . . = 1000 kg
1 Zollpfund (funt cłowy) = 30 Postloth (łutów poczt.) . = 0.5 kg
1 funt apteczny . . . . . . = 0,420045 kg

Miary francuskie.

(p. = paryski; kw. = kwadratowy).

W użyciu jedynie miary metryczne, jednakże w literaturze spotykamy jeszcze miary dawne, których liczne ślady istnieją. Są to:

Miary długości:

1 lieue = 2280,76 toises . . . . . = 4445,41 m
1 lieue marine = 2850,95 toises . . . . = 5556,76 m
1 mille marine (mila morska franc.) = 950,32 toises . = 1852,25 m
1 toise (sążeń) = 6 pied (stóp p.) = 72 pouces (cali p.) =
= 864 lignes (linij p.) . . . . . = 1,949090 m
1 pied (stopa p.) . . . . = 0,3248483 m
1 punce (cal p.) . . . . = 0,0270707 m
1 ligne (linja p.) . . . . = 0,0022559 m

Miary powierzchni:

1 l'arpent de Paris = 100 perches de Paris = 900 toises
carres (sążni p. kw.) . . . . . . = 3419,0600 m²
1 toise carre (sążeń p. kw.) . . . . . = 3,798952 m²
1 pied carre (stopa p. kw.) . . . . . = 0,105526 m²

Miary ciał płynnych:

1 Muid = 2 Feuillettes = 4 Quarteaus = 36 Veltes =
= 144 Pots = 288 Pints . . . . . = 268,241 l
1 Pinte = 2 Chopines = 4 Demi-Setieres = 8 Poissons =
= 32 Roquilles . . . . . . = 0,931 l

Miary ciał sypkich:

1 Muid = 12 Setieres = 24 Mines = 48 Minots =
144 Boisseaus . . . . = 1872 l
1 Boisseau = 4 Quarts = 16 Litrons . . . = 13 l
1 Tonneau Bordeau . . . . = 912 l

Miary ciężaru:

1 le millier = 10 quintals (centnarów) = 1000 livres poids
de marc . . . . = 489,506 kg

la livre poids de marc (funt paryski)=2 marcs=16 onzes= = 128 gros = 384 scrupules = 9216 grains poids de marc . . . . . . = 489,505869 g
1 le grain (poids de marc) . . . . . = 0,053115 g
Ponadto jako miara złotnicza:
1 carat = 4 grains (granów) . . . . = 0,2058 g
gdzie grany karatowe były nieco mniejsze od granów poids de marc.

Miary niemieckie.

(dsch. = deutsch = niem. = niemiecki; kw. = kwadratowy).

Miary długości:

1 dsch. Landmeile (niem. mila lądowa) . . .	=	7,5 km
2 dsch. Seemeile (niem. mila morska), których 60 idzie na jeden stopień południka	=	1,852 km
1 geogr. Meile (mila geogr. niem.), których 15 idzie na jeden stopień równika	=	7,42043854 km
1 faden	=	1,829 m
1 kabel	=	0,922 m
1 Rhein Fuss (stopa reńska), używana w handlu drzewem w b. zaborze rosyjskim	=	313,8535 mm

Miary powierzchni:

1 geogr. Quadratmeile (mila geogr. niem. kw.) . .	=	55,06291 km²
1 deutsche Quadrat-Landmeile (niem. mila lądowa kw.) .	=	56,25 km²

Miary ciał płynnych i sypkich:

1 Oxhoff	=	2,20 hl
1 Stückfass (beczka)	=	12 hl
1 Neu-Scheffel	=	0,5 hl
1 Tonne (miara okrętowa)	=	2,12 m³

Miary ciężaru:

1 Schiffslast (ciężar okrętowy niem.) = 2 Tonnen .	=	2000 kg
1 dsch. Tonne [t] = 20 Doppelcentner . . .	=	1000 kg
1 Doppelcentner [dz] (niem. centnar metryczny czyli podwójny)	=	100 kg
1 Centner (centnar) = 100 Zollpfund (funty cłowe) .	=	50 kg
1 Zollpfund (funt cłowy niem. stary) . . .	=	0,5 kg
1 Neu-Loth (nowy łut niem.)	=	10,0 g

Miary pruskie.

(pr. = pruski; Qu. = Quadrat (kwadratowy).

Miary długości:

1 pr. Meile (mila pruska) = 2000 Ruten (prętów pr.) = 2400 Fuss (stóp pr.)	=	7,532484 km
1 Rute (pręt pr.) = 12 Fuss (stop pr.) = 144 Zoll (cali pr.)	=	3,76624 m
1 Lachter lub Klafter (sążeń pr.) = 80 Zoll (cali pr.) .	=	2,09236 m
1 Elle (łokieć pr.) = 25,5 Zoll (cali pr.) . . .	=	0,666938 m
1 Fuss (stopa pr.) = 12 Zoll (cali pr.) = 144 Linien (pr.)	=	0,3138535 m
1 Zoll (cal pr.) = 12 linjom pr.	=	0,0261500 m

Miary powierzchni:

1 Morgen (morg pr.) = 180 Qu. Ruten (prętom pr. kw.)	=	0,2553224 ha
1 Qu. Rute (pręt pr. kw.) = 144 Qu. Fhss (stopom pr. kw.)	=	14,1850 m²

1 Qu. Lachter (sążeń pr. kw.) = 6400 Qu. Zoll (cali pr. kw.) = 4,377961 m²
1 Qu. Fuss (stopa pr. kw.) = 144 Qu. Zoll (cali pr. kw.) = 0.09850 m²
1 Qu. Zoll (cal pr. kw.) = 144 linjom pr. kw. . . = 6,8406 cm²

Miary objętości:

1 Schachttrute (pręt szachtowy) = 144 Kub. Fuss (stop pr. sześc.) . . . . . . = 4,4519 m³
1 Klafter Holz (sążeń drzewa) = 108 Kub. Fuss (stop pr. sześc.) . . . . . . = 3,3389 m³
1 Kub. Fuss (stopa pr. sześc.) = 1728 Kub. Zoll (cali pr. sześc.) . . . . = 0,03092 m³
1 Kub. Zoll (cal pr. sześc.) = 1728 linjom pr. sześc. . = 17,891 cm³

Miary ciał płynnych:

1 Oxhoft = 1,5 Ohm = 3 Eimer (wiadro) = 6 Anker = = 180 Quart (kwart) . . . . . = 206,105 l
1 Quart = 64 Kub. Zoll (cali pr. sześc.) . . . = 1,145 l

Miary ciał sypkich:

1 Wispel = 6 Tonnen = 24 Scheffel (półkorcom) = = 384 Metzen (mierzyc) . . . . = 13,191 hl
1 Metzen (mierzyca pr.) = 3 Quart lub Viertel (ćwiartek) = 3,435 l

Miary ciężaru:

1 Hamburger Komm. Last (ciężar komercalny hamburski) = 60 Zollzentner (centnarom cłowym pr.) = 6000 Zollpfund (funtów cłowych pr.) . . . . = 3000 kg
1 Schiffslast (ciężar okrętowy pr.) = 40 Zollzentner = = 4000 Zollpfund . . . . . = 2000 kg
1 Zoll Zentner (centnar cłowy pruski) 100 = Zollpfund . = 50 kg
1 Zollpfund (funt cłowy pr.) = 30 Lot (łutom cłowym pr.) = = 300 Quentchen (kwintel) = 30000 Korn (ziarno) = 0,5 kg
Ponadto istniał:
1 Pr. Zentner (centnar pruski) = 110 Zollpfund (funtom cłowym) . . . . = 51,45 kg
1 Alter Pr. (Würtemb.) Pfund (stary pruski i wirtemberski funt) = 32 łutom . . . . . = 0,467711 kg

Miary rosyjskie.*)

Miary długości:

1 wiersta (wiorsta) = 500 sażeni (sążni) . . . = 1066,800 m
1 sażeń (sążeń) = 100 sotkom = 3 arszinom = 7 futom (stopom ros.) . . . . = 2,1336 m
1 arszin (arszyn) = 2 1/3 futom (stopom ros.) = 16 wierszkom = 28 diujmom (calom r.) . . . = 0,7112 m
1 fut (stopa) = 12 diujmom (calom r.) = 120 linjom r. = 0,3048 m
1 wierszok (werszek) = 1,75 diujmow (cal. r.) . . = 4,44500 cm
1 dłujm (cal r.) = 10 linij r. . . . . . = 0,25400 cm
UWAGA: W literaturze przyjmuje się zwykle
1 diujm (cal r.) = 1 inch (cal ang.) . . . = 0,30479449 cm
skutkiem czego wychodzą małe poprawki np.
1 wiersta = (poprawiona) . . . . . = 1066,781 km.

---

*) W nawiasie są podane nazwy spolszczone, przyjęte w b. Kongresówce, przyczem oznacza: r. = rosyjski kw. = kwadratowy; kub. = sześcienny.

Miary powierzchni:

1 wiersta kw. = 250,000 sażeni kw. . . . = 1,13806224 km²
1 diesiatyna = 2400 sażeniom kw. . . . = 1,09254 ha
1 sażeń kw. = 9 arszinom kw. = 49 futom kw. . = 4,55224896 m²
1 arszin kw. = 256 wierszkom kw. . . . = 0,50580544 m2
1 fut kw. = 144 diujmom kw. . . . . = 0,09290304 m2
1 wierszok kw. = 3,0645 diujmom kw. . . . = 19,758025 cm2
1 diujm kw. = 100 linjom r. kw. . . . . = 6,4516 cm2

Miary objętośćci:

1 sążeń sześc. = 27 arszinom sześc. = 343 futom sześc. = 9,7126783811 m³
1 arszin sześc. = 4096 wierszkom sześc. . . . = 0,3597288289 m³
1 fut sześc. = 1728 diujmom sześc. . . . = 0,028316846592 m³
1 wierszok sześc. = 5,361375 diujmów sześc. . . = 87,8244211 cm³
1 diujm sześc. = 1000 linjom r. sześc. . . . = 16,387064 cm³

Miary ciał płynnych:

1 boczka (beczka) = 40 wiedrom (wiadrom) . . = 491,96 l
1 wiedro (wiadro r.)=10 sztofom lub krużkom=16 butelkom wina (winnaja butyłka) = 20 butelkom wódki piwa (wodocznaja lub piwnaja butyłka) . . = 12,29925 l
1 sztof = 2 połusztofom (pół sztofom) = 10 cziarkom (czarkom) = 20 połuczarkom lub szkalikom . = 1,229925 l

Miary ciał sypkich:

1 łaszt (zboża) = 16 czetwiertiom (ćwierciom) . . = 33,5852352 hl
1 czetwiert = 2 ośminom = 8 czetwierikom = 64 garncom r. . . . . = 209,90772 l
1 garniec r. = 2 półgarncom . . . . = 3,2799 l

Miary ciężaru:

1 łaszt (ciężar) . . . . = 2025,44 kg.
1 tona = 12 berkowcom = 120 pudom . . . = 1960,5659528 kg
1 pud = 40 funtom r. . . . . . = 16,380496 kg
1 funt = 32 łotom r. = 96 zołotnikom = 9216 dolom = 0,40951241 kg
1 łot (łut r.) = 3 zołotnikom . . . . = 12,797262 g
1 zołotnik = 96 dolom . . . . . . = 4,265754 g
1 dola . . . . = 0,044435 g

Miary rumuńskie.

Miary metryczne, ponadto dawne:

Miary długości:

1 mila (w Wołoszczyźnie) = 4000 stiejen . . . = 7848,5 m
1 stiejen = 10 stóp . . . . . . = 1,962125 m
1 stopa rumuńska . . . . . . = 19,62 cm
1 stiejen mołdawski . . . . . . = 2,23 m

Miary objętości:

1 kila (w Wołoszczyźnie) . . . . = 6,79 hl
1 oka (dawny) . . . . = 1,70 l
1 oka nowy . . . . = 1,095 l

Miary ciężaru:

1 oka = 400 drachm	= 1,287 kg

Ponadto w Bessarabji miary rosyjskie.

Miary St. Zjednoczonych Ameryki Północnej.

UWAGA: W użyciu miary angielskie (nawet staro-angielskie), system metryczny dozwolony; miary różne od miar angielskich są następujące:

Miary długości:

1 mile (mila lądowa)	= 1,60933 km
1 nautical mile	= 1,85495 km
1 statute mile = 3 naut. miles	= 5,56485 km

Miary powierzchni:

1 mila kw. (sekcja)	= 2,5899 km^2
1 township = 36 sekcjom (sections)	= 93,236 km^3

Miary ciał sypkich i płynnych:

1 barrel nafty = 40 gallons (ciał płynnych)	= 1,514 hl
1 barrel piwa = 31 gallons (ciał płynnych)	= 1,163 hl
1 bushel = 8 gallonom suchym	= 35,2368 l
1 gallon (ciał płynnych) = 4 quarts = 8 pints = 32 gils = 128 fluid ounzes	= 3,7852 l
1 gallon (t. zw. suchy t. j. zboża)	= 4,4046 l
1 gallon ciał sypkich = 1.25 gallonu suchego	= 5,50575 l

Miary ciężarów.

1 hundred-weight (cwt) często = 4 quarters = 100 funtom (lbs)	= 45,3592 kg
1 ton (short ton) = 2000 funtów (lbs)	= 907,1853 kg
1 long ton = 2240 funtom (lbs)	= 1016,0475 kg

Odległość z Gdańska (w milach morskich).

(mila morska = 1852 km)

Z Gdańska do: Dźwinoujścia (Dünamünde) 317, Helsingforsu 423, Kilonji (Kiel) drogą na południe od Bornholm 349, Kłajpedy (Memel) 115, Kopenhagi 272, Kronstadtu 558, Kuxhaven przez kanał Kiloński 420, Lipawy (Libau) 148, Piławy (Pillau) 45, Rewla 390, Stockholmu 341, Świnioujścia (Swinemünde) 195, Szczecina (Stettin) 231, Windawy 206, dalej przez kanał Kiloński *) do:

Adenu 5320, Aleksandrji 3820, Algieru 2420, Antwerpji 750, Batawji 9320, Brestu 1085, Bombaju 6920, Bordeaux 1415, Dowru 760, Gałaczu 4207, Genui 2930, Gibraltaru 2000, Hamburga 472, Hawru 970, Hongkongu 1420, Hull 750, Kalkutty 8620, Kapstadtu 6870, Konstantynopola 3870, Londynu 720, Lizbony 1720, Magelhaensa cieśn. 8120, Marsylji 2687, Melbourne 11820, Neapolu 1568, Nowego Jorku 3920, Pireusu 3449, Poli 3621, Port-Saidu i Suezu 3920, Rio de Janeiro 5870, Salonik 3733, Sewastopola 4168, Signapore 8920, Smyrny 3677, Spezji 2689, Toulonu 2697, Yokahamy 11920, Zanzibaru 7020.

---

*) Odległości obliczono w przybliżeniu, na podstawie odległości portów tych od Kuxhaven.

Odległość głównych miast Polski do portów Europy.

Między portami a węzłami kolejowemi	Gdańsk	Hamburg	Odesa	Triest
	k i l o m e t r ó w			
Warszawa	317	912	1215	1378
Poznań	300	544	1465	1216
Kraków	647	870	1078	1007
Lwów	754	1212	736	1200

Międzynarodowe szlaki tranzytowe i ich długość.

Dla międzynarodowych przewozów zostały ustalone następujące szlaki tranzytowe:

1) Z Francji przez Niemcy do Rosji: Zbąszyn—Stołpce 915 km
2) „ „ „ „ na Ukrainę: Leszno—Zdołbunów 860 km
3) „ „ „ Szwajcarję i Austrję, Czechosłowację do Rosji i na Ukrainę: Bogumin—Zdołbunów (Zebrzydowice) 648 km
oraz Bogumin—Podwołoczyska (Zebrzydowice) 645 km
4) Z Gdańska do Rumunji: Gdańsk—Śniatyn—Załucze 1038 km
5) „ „ „ Węgier i na Bałkany: Gdańsk—Orłów 890 km
6) „ „ „ Rosji przez Stołpce 842 km
7) „ „ na Ukrainę przez Zdołbunów 860 km
8) „ Węgier na Ukrainę i do Rosji: Łupków—Zdołbunów 413 km.

Porównanie chyżości.

Przebywa metrów w sekundzie:

Koń wolnym krokiem	0,6
Woda rzeczna na równinie	0,9
Pływak	1,0
Koń średnim krokiem	1,1
Piechur	1,2
Słaby wiatr	2,0
Koń szybkim krokiem	2,1
Koń krótkim kłusem	3—4
Okręt handlowy towarowy	5
Koń wyciągniętym kłusem	4—6
Okręt pocztowy	7,5
Koń lekkim galopem	6—9
Człowiek na łyżwach	9,5
Wielki parowiec morski	10,8
Koń ostrym galopem	9—12
Pociąg towarowy	12,5
Okręt linjowy	12,8
Człowiek na rowerze (maks.)	15
Koń w biegu wyścigowym	12—16
Burza	16
Gołąb pocztowy	18
Krążownik	16,9
Pociąg osobowy	16—27
Torpedowiec	20,5
Statek powietrzny Zeppelin	21
Angielski koń wyścigowy (maks.)	25,3
Orzeł	31,25
Motocykl	35
Pociąg pośpieszny (maks.)	33
Kolej elektryczna Berlin—Zossen (maks.)	55
Samochód (maks.)	75
Płatowiec	101,7
Głos przy temperaturze 0°	330
Ziemia dookoła słońca	29 761
Prąd elektryczny (przewodnik zwykły	11 690 000
Światło w powietrzu	305 685 000
Ster (fale) w próżni	330 000 000
Prąd elektryczny (przewodnik miedziany)	350 000 000

Porównanie miar dzielności*).

Nazwa	kgm/sek.	symbol	ilość KW t. j. kilowattów	Uwagi:
1 kilowatt	102	kw	1	
1 koń mech. nowy	102	NP	1	
1 Poncelet	100	—	0,98067 (0,981)	
1 koń parowy ang.	76,041	HP	0,74569 (0,746)	= 550 ang. stopofuntów sek. = 1,0139 PS
1 koń parowy (mech.) franc. i niem.	75	PS (w Polsce MK)	0,735575 (0,736)	
Dawne miary:				
1 koń parowy austrj. dawny	76,1175	—	0,74671 (0,747)	= 430 austrj. stopofuntów sek = 1,0149 PS
1 koń parowy pruski dawny	75,3225	—	0,73891 (0,739)	= 480 prusk. stopofuntów sek. = 1,0043 PS
1 koń parowy rosyjski dawny	74,895	—	0,73460 (0,735)	= 600 ros. stopofuntów sek. = 0,9986 PS

Porównanie miar ciepłoty.

C = Celsius, R = Réaumur, F = Fahrenheit.

C = 5/9 (F — 32) = 5/4 R
R = 4/9 (F — 32) = 4/5 C
F = 32 + 9/5 C = 32 + 9/4 R

C	R	F	C	R	F
100°	= 80°	= 212°	30°	= 24°	= 86°
90°	= 72°	= 194°	20°	= 16°	= 68°
80°	= 64°	= 176°	10°	= 8°	= 50°
70°	= 56°	= 158°	0°	= 0°	= 32°
60°	= 48°	= 140°	— 10°	= — 8°	= 14°
50°	= 40°	= 122°	— 20°	= — 16°	= — 4°
40°	= 32°	= 104°	— 30°	= — 24°	= — 22°

*) Ilość kilowattów przybliżona, używana praktycznie, podana w nawiasie.

3. MONETY I ZNAKI MONETARNE. *)

Ogólne uwagi.

W zestawieniu niniejszem pominięto walutę Polski, przedstawioną w rozdziale: „Sprawy gospodarcze i finansowe“. Z tych samych względów pomija się efemeryczną „markę W. M. Gdańska“ — wypuszczoną w obieg z końcem r. 1922 w wysokości 360 miljonów — na podstawie rzekomej gwarancji Banku Rzeszy Niemieckiej.

Pominięto również—wśród monet tu opisanych—t. zw. bilon, tj. monetę zdawkową z żelaza, aluminium, cynku, niklu, miedzi i drobniejszą monetę srebrną, gdyż nie posiada ona wartości pełnej i nie jest właściwą monetą.

Przy monetach złotych i srebrnych podano, o ile możności, ciężar monety (nowej) w gramach, próbę złota (lub srebra) w tysiącznych częściach. Tak np. 25,000 g (900) oznacza: jednostka tej monety ma ciężar 25 gramów srebra i zawiera 900 części czystego srebra na 1000 (reszta mniejwartościowa domieszka).

Przy papierowych znakach pieniężnych podano — o ile możności — bank emisyjny oraz ilość jednostek monetarnych, które dany bilet bankowy zastępuje.

Znaki handlowe niektórych monet podano w nawiasach specjalnych np. [£] = znak funta sterlinga ang., zaś [$] = znak dolara St. Zj. Am. Półn.

Wartość monet i znaków pieniężnych wyrażono we frankach francuskich przedwojennych — zatem stosunek ten jest różny od dzisiejszego giełdowego.

W wypadkach nadzwyczajnych podano wartość we frankach złotych, co wyraźnie zaznaczono. Zaznacza się, że państwa t. zw. unji łacińskiej t. j. Belgja, Szwajcarja, Włochy i Grecja miały przed wojną walutę identyczną z Francją, obecnie zaś zgodność ich waluty jest tylko teoretyczną. (Podobnie Rumunja, Hiszpanja i Bułgarja mają walutę teoretycznie uzgodnioną z frankiem).

Zestawienie monet i znaków pieniężnych państw.

Anglja (W. Brytanja) (WZ)	Jedn. monet.:	1 funt sterling = 1 sovereign [£]=20 shillings [s]= = 25 fr. 22.
	złote:	1 funt sterling 7,988 g (917) = 20 shillings = 25 fr. 22
		1 guinee 8,387 g (917) = 21 shillings = 26 fr. 48
		10 shillings (szylingów) w złocie = $^1/_2$ funta sterl.

*) Skróty:

(WZ) = waluta złota
(WS) = waluta srebrna
(WD) = waluta dwojaka (złota i srebrna)
(WP) = waluta papierowa
zw. = zwany
jedn. monet. = jednostka monetarna
papier. = papierowe znaki pieniężne
fr. = frank francuski—tu przedwojenny
fr. zł. = frank francuski złoty.
nomin. = nominalnie.

srebrne: 1 shilling [s] 5,655 g (925) = 12 pence lub deniers [d] = 48 farthing = 1 fr. 26.
Nadto 5, 4, $2^1/_2$ i 2 szylingi.
papier.: noty „Bank of England“ po 50, 10, 5 i 1 funt sterl. oraz bilety skarbowe: 1 funt sterl. i 10 szyling.

Argentyna (WZ właściwie WP)
Jedn. monet.: 1 peso nacional = 100 centavos. = 5 fr.
złote: 1 onza 25,000 g (875) = 4 argentinos = 20 pesos = = 100 fr. zł.
1 argentino = 25 fr. zł., $^1/_2$ argentino = 12 fr. zł. 50.
1 peso lub piastre (zw. fuerte lub oro)=100 centavos= = 2,27 pesos papier. = 5 fr. zł.
$^1/_2$ peso = 2,5 fr. zł.
srebrne: 1 peso nacional 25,000 g (900) = 100 centavos = 5 fr. w srebrze
papier.: 1 peso papier.

Austrja niem.
Jedn. monet.: 1 Krone (korona) niem. austr. = 100 Heller (halerzy) = 1 fr. 05
noty „Banku Austro-Węgierskiego“ po 50000, 10000 1000, 100, 20, 10, i 1 koronie niem.-austr.

b. Austro-Węgry (WZ)
Jedn. monet.: 1 Krone (korona) austro-węg = 100 Heller = = 1 fr. 05;
złoto 8 florenów (floren)=20 fr.; 4 floreny = 10 fr.; 20 koron 6,775 g (900) = 21 fr. i 10 koron = 10 fr. 50
1 wielki (zw. poczwórny) dukat ces. = 47 fr. 52
1 dukat 3,491 g (986) = 11 fr. 85
srebrne 2 floreny lub guldeny = 4 fr. 93
1 floren 12,346 (900) = 1 gulden = 2 fr. 47
1 korona 15,000 g (835) = 0 fr. 93. Nadto było: 5 koron sr.
1 talar „Marji Teresy“ (dla Lewantu i Abisynji) 28,067 g (833 $^1/_3$) = 2 fr. 50.

Belgja (WD)
Jedn. monet.: 1 frank (belgijski) = 100 centimes (centymom) = = 1 fr.
złote i srebrne: monety analogiczne jak Francja.
papier.: bilety bankowe po 1000, 500, 50, 20, 2, i 1 frank (belg.)

Brazylja (WZ właściwie WP)
Jedn. monet.: 1 milreis = 1000 reis. = 2 fr. 60
złote: 1 coroa 17,930 g (917) = 20 milreisom = 56 fr. 60
10 milreisów = 28 fr. 30
srebrne: 2 milreisy 25,000 g (917) = 2,000 reis
papier: 1 milreis papier. kurs przedwoj. 1 fr. 24
Uwaga. Rachuje się na: conto de reis = 1000 milreis i conto de contos = 1 000 000 milreis.

Bułgarja: (WD)
Jedn. monet.: 1 lewa (lew) = 100 stotinkom = 1 fr. nomin.
złote: 20 lewa (lewów) 6,452 g (900) = 20 fr.
10 lewa = 10 fr.
srebrne: 5 lewa (lewów) 25,000 g (900) = 5 fr. nadto 5, 1 i $^1/_2$ lewa

Czecho-słowacja (WZ)
Jedn. monet.: 1 korona czecho-słow. = 100 heller = 1 fr. 05
papier.: bilety bankowe po 5000, 1000, 500, 100, 20, 5, 2 i 1 koron czech-słow.

Danja (WZ)
Jedn. monet.: 1 krona (korona) = 100 oere. = 1 fr. 39
złote: 20 krona 8,961 g (900) = 27 fr. 78
10 krona = 13 fr. 89
srebrne: 1 krona (korona duńska) 7,500 g (800) = 100 oere (oerom) = 1 fr. 39
Uwaga. Danja, Norwegja i Szwecja tworzą „Skandynawską Unję Monetarną“ i posiadają właściwie identyczne monety.

Estonja Jedn. monet.: 1 estońska marka = teoret. 1 fr.
papier.: bilety bankowe różnej wysokości.
Metalowe pieniądze w przygotowaniu.

Finlandja (WZ) Jedn. monet.: 1 markka (marka finlandzka)=100 penni (fenigom)
złote: 20 markka 6,452 g (900) = 20 fr. zł.
10 markka = 10 fr. zł.
metal.: 2, 1, $^1/_2$ i $^1/_4$ markka, gdzie 1 markka=nominalnie 1 fr.
papier.: bilety Banku Finlandzkiego po 1000, 500, 100, 50, 20, 10, 5 i 1 markka oraz po 50 i 25 penni.

Francja (WD) Jedn. monet.: 1 franc. (frank)=20 sous=100 centimes (centimom)
złote: 100 franków = 20 franków 6,452 g (900) oraz 10 franków
srebrne: 5 franków 25,000 g (900); dalej srebrne 2. 1 i $^1/_2$ fr.
papier.: bilety „Banku Francuskiego" (la Banque de France) po 1000, 500, 100, 20, 10, 5, 2 i 1 frank.

Grecja (WD) Jedn. monet.: 1 drachma = 100 lepta. = nomin. 1 fr.
złote: 20 drachm starych 6,461 g (900) = 18 fr. 08
20 drachm nowych = 20 fr. nadto w złocie 100, 50 i 20 drachm
srebrne: 5 drachm 25,000 g (900) = 5 fr. dalej 5, 2, 1, $^1/_2$ i $^1/_5$ drachmy
1 drachma stara = 100 (starych) lepta = 0 fr. 91
1 drachma nowa = 100 (nowych) lepta = 1 fr.
papier.: bilety bankowe po 1000, 500, 100, 25, 10 i 5 drachm.

Hiszpanja (WD) Jedn. monet.: 1 peseta = (4 reales) = 100 centesimos = 1 fr.
złote: 20 pesetas (pesetów) 6,452 g (900) = 20 fr., nadto złote 100, 25, 10, i 5 pesetas
srebrne: 5 pesetas = 25,000 g (900) = 5 fr., dalej 2, 1 i $^1/_2$ pesata, gdzie 1 peseta = 1 fr.
Bilety „Banco de Espana" po 1000, 500, 50, i 25 pesetas.
Uwaga. W handlu liczy się też na 1 duro = 2 escudo = 20 reales.

Holandja Jedn. monet.: 1 gulden lub florin (fl) = 100 cent. = 2 fr. 10
10 gulden (florin) lub 1 tienje lub 1 Willemsdor 6,720 g (900)
srebrne: 2 $^1/_2$ gulden 25,000 g (945), 1 gulden
papier.: bilety bankowe po 1000, 300, 200, 100, 60, 40, 25 i 10 fr.

Japonja (WZ) Jedn. monet.: 1 yen = 100 sen (senom) = 5 fr. 42
złote: 20 yen, 10 yen 8,333 g (900), 5 yen
srebrne: 1 yen sr. (rio) = 100 sen = 1000 rin = 5 fr. 42; 50 sen 12,125 g (800); 20 sen, 10 sen.
papier.: bilety bankowe po 100, 10, 5 i 1 yen.

Kanada Jedn. monet.: 1 dollar courant (dolar kanadyjski) = 100 cents = = 5 fr. 18
złote: 10 dollars cour. 16,718 g (900) = 52 fr. 35.
srebrne: 1 dollar cour. 23,328 g (925) = 100 cents = 5 fr. 18.
papier.: bilety bankowe analogiczne do dolarów papier. Stan. Zjedn. Ameryki.

Litwa (Kowieńska) Jedn. monet: 1 marka (niem.) = 100 fenigom (jeszcze w obiegu).
papier.: oprócz waluty niemieckiej dawniejszy 1 rubel litewski (ostrubel) = 100 kopiejkom lit. = (około) 2 markom niem. (w wycofaniu).
Ponadto od jesieni r. 1922 wprowadzony 1 litas (zwany lit) = $^1/_{10}$ dolara St. Zjedn. Ameryki w odcinkach po 10, 5, 3, 2 i 1, nadto 50 litas—jeszcze nie w obiegu.
Pieniądze metalowe w przygotowaniu.

Łotwa Jedn. monet.: 1 rubel łotewski = 100 kopiejkom łotewskim.
papier.: bilety bankowe na różne sumy, ponadto Bank Łotwy wypuścił od 1.XI.1922 nowe banknoty łotewskie pod nazwą „lat", gdzie 1 lat równa się 50 rublom łotew-

skim i miał się równać frankowi złotemu. Na razie wypuszczono banknoty po 10 latów. Ponadto metalowe pieniądze w przygotowaniu.

Niemcy (WZ)	Jedn. monet: 1 Mark [M] czyli 1 marka niem. = 100 Pfennig (fenigom) = 1 fr. 23,4	
	złote:	20 Mark (czyli 1 Doppelkrone) 7,965 g (900) = 24 fr. 68 10 „ („ 1 Krone) 3,9424 g (900) = 12 fr. 34
	srebrne:	1 Mark 5,555 g (900) = 1 fr. 23,4
	papier.:	bilety Banku Państwa (Reichsbank) po 1000, 100, 50, 20 i 10 marek (również wyższe do 50 000 i 100 000 mk) w przygotowaniu, b. (t. j. banku) badeńskiego po 100 marek, b. bawarskiego po 10 marek, b. saskiego po 500 i 100 marek, b. wirtemberskiego po 100 marek, nadto bony woj. kasy pożyczkowej i skarbowe.
Norwegja (WZ)	Jedn. monet.: 1 krona (korona) = 100 oere	
	złote:	20 kroner (koron norw.) 8,961 g (900) = 10 kroner.
	srebrne:	2 kroner, 1 krona 7,500 g (800) = 100 oere.
	papier.:	bilety „Norges Bank" po 1000, 500, 100, 50, 10 i 5 koron norw. mają wartość złota.
Rosja b. Rosja carska (WZ)	Ruble t. zw. carskie, lub romanowskie, lub mikołajowskie:	
	złote:	1 imperjał 12,904 g (900) = 15 rublom = 40 fr. 10 rubli złotych = 26 fr. 666. 1 półimperjał = $7\frac{1}{2}$ rublom = 20 fr. 5 rubli złotych = 13 fr. 333.
	srebrne:	1 rubel 20,000 g (900) = 100 kopiejkom = 2 fr. 66.
	papier.:	bilety Banku Państwa po 1000, 500, 100, 50, 25, 10, 5, 3 i 1 rubli.
czasy przejściowe:	Ruble t. zw. dumskie i kierenki:	
	papier.:	bilety dumskie po 1000, 250, 100, 50, 25, 10, 5, 3 i 1 rubli oraz 50 kop. kierenki po 40 i 20 rubli.
(na Ukrainie):		karbowańce po 100, 50 i 1 karb., gdzie 1 karb. = 1 rublowi = 100 kop. grywny: po 2000, 1000, 500, 100, 10 i 2 grywny, gdzie 1 grywna = $\frac{1}{5}$ rubla = 20 szagiw.
Sowiety: (WP)	papier.:	ruble t. zw. sowieckie od 1 do 10 miljonów rubli w jednym odcinku, nadto: państwowe znaki pieniężne (ostatnie) R. S. F. S. R. typu 1922 po kursie 1 rubel (sow.) typu 1922 = 10 000 znaków pieniężnych wszystkich poprzednich typów zobowiązań państwowych, w biletach po 50 rubli i t. d.
	srebrne:	(okazowe) 1 rubel podobny do 1 rubla srebrn. carskiego.

Uwaga. Ponadto istnieje olbrzymia ilość biletów różnych rządów antysowieckich, np. Kołczaka, Denikina, Wrangla i t. d.

Dla celów reklamowych bije mennica sow. petersburska nowe znaki metalowe, mianowicie — oprócz imitacji dawnych rubli złotych carskich (z gorszego metalu) — nowe ruble złote (pięcio i dziesięciorublówki), opatrzone godłami sowieckiemi, dalej ruble srebrne i drobniejsze srebrne pieniądze po 50, 20 i 10 kop. Cena tych nowych znaków pieniężnych miała mieć kurs urzędowy od 1.I.23 — 1 rb. złoty wzgl. srebrny równy 1 miljonowi rubli sowieckich. Te ruble metalowe, zwane czerwońcami, nie znajdują się w obiegu. Jednocześnie postanowiono puścić w obieg banknoty po 10 „czerwońców", zwane oficjalnie „państwowe znaki pieniężne R. S. F. S. R. typu 1923", o tym samym kursie (przymusowym): 1 czerwoniec pap. równy dawnemu miljonowi. Czerwońce te mają mieć napis, że „zawierają tyle złota, ile zawierał przedwojenny rubel i że banknot ten ma być wymieniony na złoto".

Rumunja (WD)	Jedn. monet.:	1 leü (zw. piaster romana, po polsku leja) = 100 bani (lub para) = 1 fr. nomin.
	złote:	1 caroldor 6,452 g (900) = 20 lei = 20 fr. 10 lei = 10 fr., 5 lei = 5 fr.
	srebrne:	5 lei 25,000 g (900) = 5 fr., dalej 2 lei = 2 fr. i 1 leü = 1 fr.
	papier.:	bilety Banku Narodowego Rumuńskiego (bez kursu przymusowego).
S. H. S. (WD)	Jedn. monet.:	(dawna serbska) 1 dinar = 100 para = 1 fr. (nowa S. H. S.) 1-koronowy dinar = 100 para = 1 fr. nomin.
	złote:	(dawne serbskie) 20 dinar 6,852 g (900) = 20 fr. (nowe S. H. S.) 20 i 10-koronowe dinary = po 20 i 10 fr. nomin.
	srebrne:	(dawne serbskie) 5 dinar 25,00 g (900) = 5 fr., 1 dinar = 1 fr. (nowe S. H. S.) 5, 2 i 1-koronowe dinary po 5, 2 i 1 fr. nomin., 50 para = 0 fr 46.
	papier.:	bilety Banku Narodowego Serbji po 100 i 50 dinarów (płatne w złocie) i po 10 dinarów (w srebrze). Od Nowego Roku 1923 miały być wycofane banknoty koronowe i wprowadzone nowe bilety 100 i 1000-dinarowe, mające pokrycie w zapasach kruszcowych Banku Narodowego.
Szwecja (WZ)	Jedn. monet.:	1 krona (korona szwedzka) = 100 oere (oerom) = = 1 fr. 39.
	złote:	20 kronor (koron) 8,961 g (900), 10 kronor, 5 kronor.
	srebrne:	2 kronor, 1 krona 7,500 g (800) = 100 oere = 1 fr. 38,88; 50 oere = 0 fr. 69, 25 oere = 0 fr. 35, 10 oere = 0 fr. 14, oraz 1 (dawny) Riksdaler = 48 shillings = 100 oere dawn.
	papier.:	bilety „Sveriges Riksbank" po 1000, 100, 50, 10 i 5 koron szw. mają wartość złota.
St. Zjedn. Ameryki (WZ)	Jedn. monet.:	1 dollar [$] = 100 cents [c] (centom) = 5 fr. 18.
	złote:	1 double (podwójne) eagle = 20 dolarów = 104 fr. 20. 1 eagle 16,718 g (900) — 10 dolarom = 51 fr. 80. ½ eagle = 5 dolar. = 25 fr. 90, oraz ¼ eagle = 2½ dol.
	srebrne:	1 dollar 26,720 g (900) = 100 cents = 5 fr. 18, nadto ½ dol. = 50 cents, ¼ dol. = 25 cents, ¹/₁₀ dol. = = 10 cents.
	papier.:	w użyciu przeważnie bilety bankowe, oraz czeki, te ostatnie na każdą sumę.
Szwajcarja (WD)	Jedn. monet.:	1 franc (frank szwajc.) = 100 centimes lub rappes = 1 fr.
	złote:	20 franków 6,452 g (900) = 20 fr.
	srebrne:	5 fr. 25,000 g (900) = 5 fr., 1 frank = 1 fr., nadto srebrne 2 franki i 0,50 fr. szwajc.
	papier.:	bilety bankowe po 1000, 500, 100 i 50 franków.
Węgry	Jedn. monet.:	1 korona (węg.) = 100 filler (halerzom) = 1 fr. 05 nomin.
	złote i srebrne:	dawne monety austro-węg.
	papier.:	w obiegu stempl. bilety b. Banku Austro-Węg., Pocztowej Kasy Oszczędności oraz emitowane bony kasowe.
Włochy (WD)	Jedn. monet.:	1 lira = 20 soldi = 100 centesimi = 1 fr. nomin.
	złote:	20 lire 6,452 g (900) = 20 fr. i 10 lire = 10 fr.
	srebrne:	5 lire (czyli 1 scudo) 25,000 g (900) = 5 fr., 1 lira = 1 fr.
	papier.:	bilety po 1000, 100, 50, 25, 10, 5, 2 i 1 lire.

Równia złota (parytet) jednostek monetarnych.

Stosunek wzajemny wartości jednostek monetarnych pełnowartościowych, t. j. w złocie, dwu państw zwiemy równią złota, czyli parytetem. Np. 1 dolar Stan. Zjedn. Ameryki w złocie, równy jest 4,20 niemieckim markom złotym lub 5,17 frankom szwajcarskim złotym. Zatem równia złota dolara St. Zjedn. Am. w stosunku do wspomnianych jednostek monetarnych wynosi 4,20, względnie 5,17. Poniżej podajemy zestawienie równi złota najważniejszych państw—w stosunku do marki niemieckiej złotej oraz do franka szwajcarskiego złotego.

Państwo	Jednostka monetarna	Równia złota (parytet) w stosunku do marki niemieckiej złotej	franká szwajc. złotego
Anglja	funt sterling	20,43	25,14
Argentyna	peso	1,78	2,16
Austrja	korona	0,85	1,05
Belgja	frank	0,81	1,00
Brazylja	milrejs	1,35	1,66
Bułgarja	lewa (lew)	0,81	1,00
Chile	peso	1,53	1,83
Chiny	tael	6,20	7,75
Czechosłowacja	korona	1,125	1,39
Egipt	funt egipski	20,69	25,81
Finlandja	marka	0,81	1,00
Francja	frank	0,81	1,00
Grecja	drachma	0,81	1,00
Hiszpanja	peseta	0,81	1,00
Holandja	gulden	1,69	2,08
Indje Angielskie	rupja	2,04	2,53
Japonja	yen	2,10	2,59
Kanada	dolar	4,20	5,17
Meksyk	peso	4,20	5,17
Niemcy	marka	1,00	1,24
Norwegja	korona	1,125	1,39
Polska	**marka polska**	**1,00**	**1,24**
„	**złoty polski**	**0,81**	**1,00**
Portugalja	milrejs	4,54	5,67
b. Rosja	rubel (carski)	2,16	2,68
Rumunja	leü (leja)	0,81	1,00
S. H. S.	dinar	0,81	1,00
Stany Zjedn. Amer.	dolar	4,20	5,17
Szwajcarja	frank	0,81	1,00
Szwecja	korona	1,125	1,39
Turcja	funt turecki	18,44	22,50
Węgry	korona	0,85	1,05
Włochy	lira	0,81	1,00

Zestawienie powyższe wykazuje, że dotychczasowa okupacyjna marka polska posiada równię złotą równą marce niemieckiej, uchwalony zaś, ale niewprowadzony jeszcze, złoty polski ma równię złotą równą frankowi francuskiemu lub szwajcarskiemu (patrz „Finanse Polski").

DZIAŁ II.

1. STATYSTYKA GEOGRAFICZNA.

Przegląd poszczególnych państw.

W Europie*).

	Nazwa i forma rządu	Km²	Ludność	Na km²	Stolica i jej ludność	KOLONJE powierzch., ludność
1	Albanja. Forma rządu nieustalona.	23 000	700 000	30	Durazzo 4 200	
2	Andora. Rzplta.	452	5 500	12	Andorra la Vieja 600	
3	Austrja. Rzplta.	84 000	6 450 000	77	Wiedeń 1 842 000	
4	Belgja. Królestwo.	30 400	7 650 000	251	Bruksela 758 000	2 420 000 km² 17 500 000 ludn.
5	W. Brytanja i Irlandja. Królestwo.	314 430	46 600 000	148	Londyn 6 727 000	36 137 000 km² 414 481 000 ludn.
6	Bułgarja. Królestwo.	87 500	4 500 000	42	Sofja 150 000	
7	Czechosłowacja. Rzplta.	140 600	13 500 000	96	Praga 617 000	
8	Danja. Królestwo.	44 300	3 289 000	76	Kopenhaga 644 000	192 800 km² 104 000 ludn.
9	Estonja. Rzplta.	47 500	1 750 000	26	Rewel 138 000	
10	Finlandja. Rzplta.	377 000	3 500 000	9	Helsingfors 186 000	
11	Fiume (Rjeka). Wolne miasto.	21	65 000	3095	Fiume (Rjeka) 55 000	
12	Francja. Rzplta.	551 000	38 800 000	70	Paryż 4 154 000	12 490 000 km² 54 800 000 ludn.
13	Gdańsk. Wolne miasto.	1 900	325 000	171	Gdańsk 194 000	

*) Nie uwzględniono zmian zaszłych przez wynik wojny Grecji z Turcją.

	Nazwa i forma rządu	Km²	Ludność	Na km²	Stolica i jej ludność	KOLONJE powierzch., ludność
14	Grecja. Królestwo.	157 000	6 100 000	39	Ateny 167 000	
15	Hiszpanja. Królestwo.	505 000	20 950 005	42	Madryt 649 000	312 800 km² 650 000 ludn.
16	Holandja. Królestwo.	34 200	6 950 000	203	Haga 352 000	2 026 700 km² 49 500 000 ludn.
17	Jugosławja. Królestwo.	255 000	11 850 000	46	Belgrad 110 000	
18	Lichtenstein. Księstwo.	159	11 000	70	Vaduz 1 000	
19	Litwa. Rzplta.	46 000	1 400 000	56	Kowno 93 000	
20	Luksemburg. W. Księstwo.	2 586	270 000	104	Luksemburg 20 000	
21	Łotwa. Rzplta.	65 000	1 650 000	25	Ryga 182 000	
22	Monaco. Księstwo.	1,5	25 000	16 667	Monaco 2 000	
23	Niemcy. Rzplta.	471 000	59 600 000	126	Berlin 3 801 000	
24	Norwegja. Królestwo.	323 500	2 720 000	8	Chrystjanja 256 000	Spitzbergen 75 000 km² 1 000 ludn.
25	Polska. Rzplta.	386 273	27 160 163	70,3	Warszawa 931 176	
26	Portugalja. Rzplta.	91 000	6 450 000	70	Lizbona 435 000	2 080 000 km² 8 800 000 ludn.
27	Rosja Europ.	3 935 000	65 600 000	17	Moskwa 1 280 000	
	Rosja (sowieckie republiki)					
	Ukraina	480 000	26 000 000	54	Charków 258 000	
	Białoruś	200 000	7 500 000	38	Mińsk 118 000	
	Kaukaz półn.	290 000	7 400 000	25	Jekaterynodar 107 000	
	Armenja	125 400	2 200 000	18	Erywań 34 000	
	Asserbejdżan	165 000	2 850 000	17	Baku 237 000	
	oraz Gruzja	87 000	3 280 000	37	Tyflis 328 000	
	razem w Europie	5 272 900	114 830 000	2,18		
	Syberja	12 393 900	9 200 000	0,75	Omsk 136 000	
	Turkiestan	3 488 500	11 250 000	3,2	Taszkient 272 000	

	Nazwa i forma rządu	Km²	Ludność	Na km²	Stolica i jej ludność	KOLONJE powierzch., ludność
	Rosja (sow. r.) Chiwa i Buchara	270 000	2 300 000	9	Buchara 80 000	
	Rosja (sow. r.) razem w Azji	16 162 600	22 750 000	1,4		
	Rosja (sow. r.) razem	21 435 000	137 580 000	6		
28	Rumunja. Królestwo.	297 000	15 500 000	52	Bukareszt 346 000	
29	San-Marino. Rzplta.	61	12 000	197	San-Marino 1 600	
30	Szwajcarja. Rzplta.	41 300	3 887 000	93	Berno 104 000	
31	Szwecja. Królestwo.	448 300	5 850 000	13	Stokholm 408 000	
32	Turcja. (Cesarstwo). w Europie*)	1 800	1 050 000	583	Konstantynopol 1 200 000	
	Turcja. (Cesarstwo). w Azji	567 000	10 500 000	18		
	Turcja. (Cesarstwo). razem	569 000	11 550 000	20		
33	Węgry. Królestwo.	88 000	7 500 000	85	Budapeszt 1 240 000	
34	Włochy. Królestwo.	311 000	37 650 000		Rzym 591 000	1 643 000 km² 1 550 000 ludn.

Większe państwa nieeuropejskie.

	NAZWA	Z kolonjami			Bez kolonij		
		km²	ludność	na km²	km²	ludność	na km²
1	Chiny	11 139 000	351 000 000	32	6 242 000	347 000 000	55
2	St. Zjedn. Amer.	9 714 700	118 080 000	12	9 386 000	106 070 000	11
3	Japonja	667 700	77 976 000	75	382 000	55 961 000	146
4	Brazylja	8 497 540	30 554 000	3,6	8 497 540	30 554 000	3,6
5	Meksyk	1 940 000	15 750 000	8	1 940 000	15 750 000	8
6	Egipt	935 400	13 170 050	14	935 400	13 170 000	14

*) Powiększenie terytorjum europejskiego skutkiem zwycięstwa nad Grecją jeszcze nie uwzględnione.

Kolonje i dominja.

		RAZEM		W EUROPIE		W AZJI		W AFRYCE		W AMERYCE		W AUSTRALJI	
		zaludn.	km²	zaludn.	km²	zaludn.	km²	zaludn.	km²	zaludn.	km²	zaludn.	km²
1	W. Brytanja	414 481 000	36 137 000	245 000*)	325	356 400 000	5 882 000	48 650 000	9 954 000	11 282 000	11 790 000	7 660 000	8 511 000
2	Francja	54 800 000	12 490 000	—	—	20 100 000	963 600	34 150 000	11 414 000	475 000	91 200	96 000	21 540
3	Holandja	49 500 000	2 026 700	—	—	49 050 000	1 501 500	—	—	178 000	130 230	240 000	395 000
4	Japonja	22 015 000	294 300	—	—	21 945 000	290 820	—	—	—	—	70 000	2 480
5	Belgja	17 000 000	2 420 000	—	—	—	—	17 500 000	2 420 000	—	—	—	—
6	St. Zj. Am.	12 015 000	326 700	—	—	10 435 000	298 500	—	—	1 330 000	10 800	250 000	17 400
7	Portugalja	8 800 000	2 030 000	—	—	1 000 000	22 800	7 800 000	2 057 000	—	—	—	—
8	Włochy	1 550 000	1 634 000	—	—	—	—	1 550 000	1 634 000	—	—	—	—
9	Hiszpanja	650 000	312 800	—	—	—	—	650 000	312 800	—	—	—	—
10	Danja	104 000	192 800	96 000**)	104 800	—	—	—	—	14 000	88 000	—	—
11	Norwegja	1 000	75 000	1 000***)	75 000	—	—	—	—	—	—	—	—

Obszar kolonij:

Obszar wszystkich kolonij = 39% obszaru całej ziemi.
„ kolonij w Europie = 1,8% „ Europy.
„ „ w Azji = 20% „ Azji.
„ „ w Afryce = 93% „ Afryki.
„ „ w Ameryce = 27% „ Ameryki.
„ „ w Australji = 100% „ Australji.

Zaludnienie:

Zaludnienie wszystkich kolonij = 33% ludności całej ziemi.
„ kolonij w Europie = 0,07% „ Europy.
„ „ w Azji = 49% „ Azji.
„ „ w Afryce = 83% „ Afryki.
„ „ w Ameryce = 6% „ Ameryki.
„ „ w Australji = 100% „ Australji.

*) Gibraltar, Malta. **) Islandja. ***) Szpitzbergen.

Miasta powyżej miljona mieszkańców.

N. York	(1920)	7 400 000	Philadel.	(1920)	1 823 000	Budapest	(1921)	1 240 000
Londyn	(1918)	6 727 000	Buen. Aires	(1918)	1 620 000	Kalkutta	(1911)	1 222 000
Paryż	(1911)	4 154 000	Osaka	(1920)	1 460 000	Konstan-		
Berlin	(1919)	3 801 000	Hankou	(1916)	1 444 000	tynopol	(1910)	1 200 000
Chicago	(1920)	2 702 000	Moskwa	(1919)	1 350 000	Rio de		
Tokjo	(1920)	2 173 900	Hamburg			Janeiro	(1920)	1 121 000
Wiedeń	(1920)	1 842 000	z przedm.	(1919)	1 300 000	Glasgow	(1918)	1 111 000

Ważniejsze miasta od 1 do $^1/_2$ miljona mieszkańców.

Bombay	(1911)	979 000	Neapol	(1915)	698 000	Odesa	(1913)	631 000
Warszawa	(1922)	931 000	Medjolan	(1916)	663 000	Kolonja	(1918)	622 000
Pekin	(1916)	805 000	Manchester	(1918)	660 000	Barcelona	(1917)	621 000
Petersburg	(1920)	800 000	Monachjum	(1915)	660 000	Praga	(1910)	617 000
Kairo	(1917)	791 000	Madryt	(1917)	649 000	Kijów	(1913)	610 000
Bruksela	(1912)	758 000	Kopenhaga	(1916)	644 000	Lipsk	(1919)	604 000
Liverpool	(1918)	716 000	Amsterdam	(1918)	644 000	Rzym	(1915)	591 000

Stosunki narodowościowe ważniejszych państw europejskich.

1. Rosja: R. S. F. S. R.: 83% Rosjan, 10% Mongołów, 7% innych.
   Ukraina: 75% Rusinów, 12% Rosjan, 8% Żydów, 5% innych.
   Białoruś: 82% Białorusinów, i Rosjan, 10% Żydów, 8% innych.
2. Niemcy: 95% Niemców, 5% innych.
3. Anglja: 88% Anglików, 11% Irlandczyków, 1% innych.
4. Francja: 93% Francuzów, 7% innych.
5. Włochy: 97% Włochów, 3% innych.
6. Polska*): 68,7% Polaków, 11,6% Żydów, reszta przypada na Rusinów, Białorusinów, Niemców, Rosjan i inne drobne przymieszki narodowościowe.
7. Hiszpanja: 97% Hiszpanów, 3% innych.
8. Rumunja: 70% Rumunów, 10% Węgrów, 5% Niemców, 5% Żydów, 5% Rusinów, 5% innych.
9. Czechosłowacja: 44% Czechów, 15% Słowaków, 27% Niemców, 6% Węgrów 6% innych.
10. Jugosławja: 42% Serbów, 24% Kroatów, 8% Słoweńców, 6% Serbokroatów, 5% Macedończyków, 5% Niemców, 4% Węgrów, 1% innych.
11. Belgja 42% Wallonów, 52% Flamandczyków, 6% innych.
12. Węgry: 87% Węgrów, 6% Żydów, 4% Niemców, 3% innych.
13. Holandja: 85% Holendrów, 11% Fryzyjczyków, 4% innych.
14. Portugalja: 99% Portugalczyków, 1% innych.
15. Austrja: 88% Niemców austr. 5% Żydów, 7% innych.
16. Grecja: 68% Greków, 18% Turków, 9% Macedończyków, 5% innych.
17. Szwecja: 99% Szwedów, 1% innych.
18. Bułgarja: 87% Bułgarów, 7% Turków, 6% innych.
19. Szwajcarja: 69% Niemców szw., 21% Francuzów szw., 9% Włochów i in.
20. Finlandja: 89% Finlandczyków, 10% Szwedów, 1% innych.
21. Danja: 97% Duńczyków, 3% innych.
22. Norwegja 99% Norwegów, 1% innych.
23. Estonja: 82% Estończyków, 6% Niemców, 5% Rosjan, 4% Łotyszów, 3% innych.
24. Łotwa: 82% Łotyszów, 7% Niemców, 5% Rosjan, 4% Żydów, 2% in.
25. Litwa: 70% Litwinów, 10% Białorusinów, 10% Polaków, 10% Żydów.
26. Turcja Europ. 43% Turków, 29% Greków, 14% Ormian, 5% Żydów, 9% in.

---

*) Stan opracowania wyników spisu ludności z dn. 30.IX.1921. nie pozwala na dokładne podanie odnośnych dat. (Patrz Miesięcznik Statystyczny tom V, zeszyt 5, rok 1922.).

Obszar, ludność, podział

Liczba porządkowa	WOJEWÓDZTWO	Powierzchnia w km²	LUDN: w roku 1910—1911	LUDN: według spisu ludności: mężczyźni	LUDN: według spisu ludności: kobiety	LUDN: według spisu ludności: ogółem
1	Warszawa—miasto	121	935 000	422 243	508 933	931 176
2	Warszawskie . .	29 310	2 463 633	1 010 894	1 101 212	2 112 106
3	Łódzkie	19 034	2 587 834	1 069 768	1 181 329	2 251 097
4	Kieleckie . . .	25 736	2 756 822	1 218 233	1 315 981	2 534 214
5	Lubelskie . . .	31 160	2 507 320	1 002 026	1 083 531	2 085 557
6	Białostockie . .	32 518	1 455 090	622 155	680 104	1 302 259
7	Nowogródzkie . .	37 195	1 226 687	625 959	674 110	1 300 069
8	Poleskie	41 463	749 133	425 916	450 749	876 665
9	Wołyńskie . . .	29 943	1 521 161	697 230	735 927	1 433 157
10	Poznańskie . . .	26 603	1 949 731	923 920	1 050 137	1 974 057
11	Pomorskie . . .	16 386	972 947	449 861	489 634	939 495
12	Krakowskie . . .	17 448	2 040 991	935 616	1 054 783	1 990 399
13	Lwowskie . . .	27 024	2 832 771	1 296 034	1 422 822	2 718 856
14	Stanisławowskie .	18 368	1 507 223	642 166	706 315	1 348 481
15	Tarnopolskie . .	16 240	1 606 321	683 354	746 273	1 429 627
16	Śląskie:					
	Śląsk Cieszyński	1 009	141 554	69 315	75 716	145 232
	Śląsk Górny . .	3 225	—	—	—	980 296
17	Ziemia Wileńska .	13 490	—	—	—	488 968
18	Ludność spisana przez władze wojsk.	—	—	317 205	1 247	318 452
	Ogółem	386 273	około 29 000 000	13 102 096	14 058 067	27 160 163
	Wolne m. Gdańsk	1 190	—	—	—	325 000

administracyjny Polski.

O	Ś	Ć		Na 100 mężczyzn przypada kobiet		mieszkańców na 1 km² w roku 1921	Miasta z ludnością ponad 20 000 mieszkańców
z dnia 30 września 1921 r.							
polska	inne	polska	inne	w roku 1921	w roku 1910		
w liczbach bezwzględnych		w odsetkach					
673 320	257 856	72,3	27,7	121	108	7 695,7	
1 895 186	216 920	89,7	10,3	109	103	72,1	Włocławek 40 339, Płock 25 770, Żyrardow 21 125.
1 859 478	391 609	82,6	17,4	110	105	118,3	Łódź 451 813, Kalisz 44 753, Piotrków 41 039, Pabjanice 29 699, Tomaszów 28 276, Zgierz 21 116.
2 312 374	221 840	91,2	8,8	108	101	98,5	Sosnowiec 86 698, Częstochowa 80 567, Radom 61 629, Kielce 41 357, Dąbrowa Górnicza 39 840, Zawiercie 28 708, Będzin 28 076.
1 776 047	309 510	85,2	14,8	108	100	66,9	Lublin 94 478, Siedlce 30 764, Chełm 22 491.
996 014	306 245	76,5	23,5	109	—	40,1	Białystok 76 671, Grodno 34 916, Łomża 21 982.
649 719	650 350	50,0	50,0	108	—	35,0	
190 700	685 965	21,8	78,2	106	—	21,1	Brześć Litewski 29 064, Pińsk 23 391.
207 932	1 225 225	14,5	85,5	106	—	47,9	Równe 30 400, Łuck 21 092, Kowel 20 829.
1 628 522	345 535	82,5	17,5	114	111	74,2	Poznań 169 793, Bydgoszcz 87 848, Gniezno 25 885, Inowrocław 24 695.
754 957	184 588	80,4	19,6	109	106	57,3	Toruń 39 335, Grudziądz 33 817.
1 850 838	139 561	93,0	7,0	113	108	114,1	Kraków 181 700, Tarnów 35 725, Nowy Sącz 26 341.
1 525 751	1 193 105	56,1	43,9	110	105	100,6	Lwów 219 193, Przemyś 148 017, Drohobycz 26 733, Rzeszów 25 038, Jarosłw 20 169.
294 381	1 054 100	21,8	78,2	110	103	73,4	Kołomyja 41 440, Stanisławów 28 213, Stryj 27 288.
633 948	795 679	44,3	55,7	109	105	88,0	Tarnopol 30 921.
110 756	34 476	76,3	23,7	109	107	143.9	
677 896	302 400	69,1	30,9	—	—	średnio 265,9; 303,9	Huta Królewska 74 811, Katowice 45 422.
336 344	152 624	66,7	33,3	—	—	36,2	Wilno 120 362.
285 870	32 582*)	—	—	—	—	—	
18 659 993	8 500 170	68,7	31,3	—	--	70,3	613 miast, 12 632 gmin wiejs., 4 283 obszarów dworskich,
—	—	—	—	—	—	171	ponadto: Gdańsk 194 000. Sopoty 20 000.

*) W tem 23 931 jeńców i internowanych; samych osób wojskowych narodowości niepolskiej było 8 651.

Długość granic państwa polskiego.

Długość odcinków granicy Rzeczypospolitej z państwami sąsiedniemi podana w procentach obrazuje w przybliżeniu znaczenie tych granic. Mianowicie: granica z 1) Niemcami zajmuje — 40%, włączając granicę morską; 1) Rosją Sowiecką — 25%; 3) Czecho-Słowacją — 15%; 4) Litwą — 10%; 5) Rumunją — 8%; 6) Łotwą — 2% ogólnej długości granic Rzeczypospolitej. Stosunek długości zatem tych granic w tym samym porządku wyrażają liczby 16:10:6:4:3:1. Granice zachodnie i wschodnie całkowicie otwarte, równej mniejwięcej długości około 1000 km., przyczem pierwsza znacznie pozałamywana.

Mapy Polski.

Mapy znajdujące się w posiadaniu Wojskowego Instytutu Geograficznego, które mogą być wydane na zapotrzebowanie, względnie wypożyczone, jako wzory. Ostatnia rubryka podaje teren, jaki jest objęty przez poszczególne mapy, znajdujące się w Wojsk. Instytucie Geogr.

Skala	Wydanie	Nazwa	Jak może być użyta	Jaki teren znajduje się w posiadaniu Wojsk. Inst. Geogr.
1 : 5 000	Niemieckie	Plany kolorowe	Jako wzór robót topograficznych	Rozmaitych okolic byłych pozycyj niemieckich
1 : 10 000	Niemieckie	Plany kolorowe	Jako wzór robót topograficznych	Okolic Pińska
1 : 25 000	Niemiecka przeróbka z rosyjsk. jednowiorstówki	Plany czarne	Do ćwiczeń w terenie prac fortyfik. i dla artyl.	Byłej Kongresówki
1 : 25 000	Niemieckie oryginalne	Arkusze zdjęcia oryginal.	Do ćwiczeń w terenie prac fortyfik. i dla artyl.	Zachodniej granicy Polski (okolice Gdańska)
1 : 75 000	Austrjackie oryginalne	Specjalna (teren w kreskach)	Do ćwiczeń w terenie prac fortyfik. i dla artyl.	Zachodnia część b. Kongresówki i Małopolska.
1 : 84 000 2 wiorsty	Rosyjskie oryginalne	Taktyczna (warstwice bronzowe)	Taktyczna (artylerji)	Byłej Kongresówki i kres. wschodn.
1 : 100 000	Niemiecka przeróbka z rosyjsk. jednowiorstówki	Taktyczna (warstwice bronzowe)	Taktyczna	Byłej Kongresówki
1 : 100 000	Polska przeróbka z rosyjsk. lub austrjack. map	Taktyczna (czarna)	„	Południ.-wschodnia część Polski (teren kresów)
1 : 100 000	Niemiecka oryginalna	Topograficzna	„	Prusy Wschodnie

Skala	Wydanie	Nazwa	Jak może być użyta	Jaki teren znajduje się w posiadaniu Wojsk. Inst. Geogr.
1 : 100 000	Polska mapa reambulowana	Taktyczna mapa Polski	Taktyczna	Poszczególne wycinki kresów wsch.
1 ; 126 000 3 wiorsty	Niemiecka przeróbka i oryginalne mapy rosyjsk.	Topograficzna (czarna)	»	Od linji Mińsk—Kamieniec-Podolski na wschód
1 : 200 000	Austrjackie oryginalne	Generalna (kolorowa)	Jako generalna	Polskie kresy wsch., Małopolska
1 : 200 000	Niemieckie oryginalne	Lotnicza	W lotnictwie	Wschodni do linjl Wilno-Pińsk
1 : 300 000	Niemieckie oryginalne	Przeglądowa Środkowej Europy	Taktyczna (kawalerja)	Całej Polski bez Małopolski
1 : 300 000	Polska przeróbka z mapy niemieckiej	Operacyjna	Operacyjna	Tereny wschodnie Polski i państw sąsiednich
1 : 400 000	Austrjackie oryginalne	Operacyjna	Jako generalna	Całej Polski
1 : 750 000	Austrjackie oryginalne	Przeglądowa	Jako poglądowa	Polski do linji Dniepru włącznie
1 : 800 000	Niemieckie oryginalne	Operacyjna	Operacyjna	Polski i Rosji do Wołgi
1 : 1 000 000	Polskie wydanie W. I. G. (kolor.)	Przeglądowa	Jako poglądowa	Całej Polski
1 : 1 000 000	Polskie wydanie W. I. G. (czarne)	Szemat przeglądowy	Jako poglądowa	Całej Polski
1 : 3 700 000	Polskie wydanie W. I. G. (czarne)	Szemat przeglądowy	Jako poglądowa	Rosji i Syberji
1 : 750 000	Woj. Inst. Geogr. w Warszawie	Przeglądowa	Jako przeglądowa	Całej Polski i części sąsiednich państw

Mapy ogólne, które można nabyć w każdej księgarni.

W. I. G. w Warszawie. Rzeczpospolita Polska i kraje ościenne. Podziałka 1 : 1 500 000. (W 2-ch wydaniach, z terenem i bez).

Bazewicz: Mapa Polski w granicach obecnych z podziałem na województwa. Podziałka 1 : 2 500 000.

Langner: Mapa Polski w 6 sekcjach. Podziałka 1 : 750 000.

Romer: Mapa Polski. Podziałka 1 : 850 000.

Max: Mapa Polski i krajów ościennych. Podział 1 : 1 500 000

Połoniecki: Mapa ziem polskich. Podziałka 1 : 1 500 000.

Sawicki: Mapa Polski i krajów ościennych. Podziałka 1 : 800 000.

Tomaszewski: Wielka mapa Rzeczypospolitej Polskiej, w 10-ciu kolorach. Podziałka 1 : 750 000.

Zabiełło: Mapa Rzeczypospolitej Polskiej. Podziałka 1 : 2 000 000.

Karpowicz: Mapa kolejowa Polski. Podziałka 1 : 2 000 000.

2. USTRÓJ PAŃSTWA POLSKIEGO.

Zarys rozwoju.

Rada Regencyjna Królestwa Polskiego, rozwiązując się dnia 1 listopada 1918, powierzyła zwierzchnią władzę państwową brygadjerowi Józefowi Piłsudskiemu, który na tej podstawie objął obowiązki naczelnika państwa, będąc równocześnie naczelnym wodzem. Dnia 28 listopada 1918 r. zostały zarządzone wybory do Sejmu Ustawodawczego Republiki Polskiej, który uchwalił dnia 20 lutego 1919, t. zw. „Małą Konstytucję", powierzając równocześnie dalsze sprawowanie urzędu naczelnika państwa Józefowi Piłsudskiemu. W myśl tej uchwały posiadał on pełne prawo najwyższego przedstawiciela państwa polskiego, którego prawne podstawy uchwaliła później konstytucja 17 marca 1921 r.

Celem umożliwienia wejścia w życie tej konstytucji, uchwalił Sejm Ustawodawczy konieczną ustawę przejściową oraz ordynację wyborczą do Sejmu i Senatu wraz z ustawą o wolności zgromadzeń przedwyborczych, ponadto zaś specjalny regulamin Zgromadzenia Narodowego dla wyboru prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

Dnia 27/XI odbyło się zakończenie prac Sejmu Ustawodawczego, poczem dnia 28/XI 1922 nastąpiło otwarcie Sejmu i Senatu.

Dnia 9 grudnia 1922 r. wybrało Zgromadzenie Narodowe na prezydenta Rzeczypospolitej Gabrjela Narutowicza, a po tegoż śmierci — Stanisława Wojciechowskiego (20/XII 1922).

Jako uzupełnienie powyższego rozwoju prawnego państwa polskiego uchwalił Sejm Ustawodawczy dn. 13/VII 1920 specjalny „Statut Organiczny" dla województwa śląskiego, zawierający samorząd z własnym sejmem, wybranym na podstawie specjalnej ordynacji, oraz dnia 16/IX 1922 — ustawę „o zasadach samorządu województw: lwowskiego, stanisławowskiego i tarnopolskiego", w uwzględnieniu miejscowych stosunków, wymagających szerszego samorządu.

Podstawy prawne ustroju Rzeczypospolitej Polskiej.

1. Dnia 11 listopada 1918 r. złożyła Rada Regencyjna reskryptem Nr. 73 „Do Narodu Polskiego" władzę wojskową i naczelne

dowództwo podległych jej wojsk polskich brygadjerowi Józefowi Piłsudskiemu.

2. Dnia 14 listopada 1918 r. postanowiła się rozwiązać Rada Regencyjna reskryptem Nr. 74 „Do Naczelnego Dowódcy Wojsk Polskich, Józefa Piłsudskiego“, składając równocześnie swe obowiązki i odpowiedzialność w ręce tegoż naczelnego dowódcy wojsk polskich — do przekazania Rządowi Narodowemu.

3. Dnia 28 listopada 1918 r. wydał naczelnik państwa, Józef Piłsudski, dekret (Nr. 18 „Dziennika Praw Państwa Polskiego) „o wyborach do Sejmu Ustawodawczego“, wyznaczając termin wyborów na dzień 26 stycznia 1919.

4. Dnia 7 lutego 1919 zapewnił dekretem naczelnik państwa nietykalność poselską posłom do Sejmu Ustawodawczego, określoną ponadto później ustawą z dnia 8 kwietnia 1919 r. (patrz „nietykalność poselską“).

5. Dnia 10 lutego 1919 r. nastąpiło otwarcie Sejmu Ustawodawczego przez naczelnika państwa.

6. Dnia 14 lutego 1919 r. nastąpiło, na drugiem posiedzeniu, ukonstytuowanie się Sejmu Ustawodawczego.

7. Dnia 20 lutego 1919 r., na trzeciem posiedzeniu Sejmu Ust., złożył naczelnik państwa, Józef Piłsudski, swój urząd w ręce Sejmu, który, na wniosek wszystkich stronnictw sejmowych, uchwalił powierzyć mu dalsze sprawowanie urzędu naczelnika państwa, uchwalając t. zw. „Małą Konstytucję“.

8. Dnia 15 lipca 1920 r. uchwalił Sejm Ust. ustawę konstytucyjną, zawierającą „Statut Organiczny“ dla województwa śląskiego (Dz. U. 73/20 — patrz „Organizacja województwa śląskiego“).

9. Dnia 17 marca 1921 r. uchwalił Sejm Ust. Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej (patrz „Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 17 marca 1921 r.“).

10. Dnia 18 maja 1921 r. uchwalił Sejm Ust. ustawę przechodnią do ustawy konstytucyjnej z dn. 17 marca 1921 r. w sprawie tymczasowej organizacji władzy zwierzchniej Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 44/21.

11. Dnia 25 lipca 1922 r. wydała Rada Ministrów rozporządzenie „w przedmiocie ordynacji wyborczej do Sejmu Śląskiego“ (Dz. U. 59/22).

12. Dnia 29 lipca 1922 r. wydał naczelnik państwa dekret o zarządzeniu wyborów do Sejmu Śląskiego na dzień 24 września 1922 r. (Dz. Ust. 59/22).

13. Dnia 27 lipca 1922 r. uchwalił Sejm Ust. „Regulamin Zgromadzenia Narodowego do wyborów prezydenta Rzeczypospolitej“ (Dz. U. 66/22, patrz „Zgromadzenie Narodowe dla wyboru prezydenta Rzeczypospolitej“).

14. Dnia 28 lipca 1922 r. uchwalił Sejm Ust. „Ordynację wyborczą do Sejmu i do Senatu“ (patrz „Ordynacja wyborcza do Sejmu i do Senatu“), oraz oznaczył „termin pierwszych wybo-

rów do Sejmu i Senatu na zasadzie nowej ordynacji wyborczej“ (Dz. U. 66/22).

15. Dnia 5 sierpnia 1922 r. uchwalił Sejm Ust. „ustawę w sprawie wolności zgromadzeń przedwyborczych” (Dz. U. 66/22).

16. Dnia 18 sierpnia 1922 r. wydany został dekret naczelnika państwa „o zarządzeniu wyborów do Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej“ wraz z kalendarzem wyborczym (Dz. U. 66/22), oznaczając termin wyboru do Sejmu na dzień 5 listopada, zaś wyboru do Senatu na dzień 12 listopada 1922 r.

17. Dnia 3 października 1922 r. wydany został dekret naczelnika państwa „o zwołaniu Sejmu Śląskiego na dzień 10 października do m. Katowic“ (Dz. U. Nr. 85/22).

18. Dnia 17 listopada 1922 r. wydany został dekret naczelnika państwa o zwołaniu Sejmu i Senatu na dzień 28 listopada 1922 r. do m. st. Warszawy (Dz. U. Nr. 100/22).

19. Dnia 27 listopada 1922 r. Sejm Ustawodawczy ukończył swoje prace.

20. Dnia 28 listopada 1922 r. nastąpiło otwarcie Sejmu i Senatu przez naczelnika państwa.

21. Dnia 2 grudnia 1922 r. marszałek Sejmu, Maciej Rataj, zwołał Zgromadzenie Narodowe dla wyboru prezydenta Rzeczypospolitej na dzień 9 grudnia 1922 r.

22. Dnia 9 grudnia 1922 r. wybrało Zgromadzenie Narodowe prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej p. inż. Gabrjela Narutowicza, który dnia 11 grudnia zaprzysiągł konstytucję, a 14 grudnia objął urzędowanie.

23. Dnia 20 grudnia 1922 r. obrało Zgromadzenie Narodowe z powodu śmierci prezydenta Gabrjela Narutowicza w dniu 16/XII, prezydentem Stanisława Wojciechowskiego, który dnia tego zaprzysiągł konstytucję i objął urzędowanie.

Sejm i Senat.

Wybory do Sejmu i Senatu.

Liczba wyborców sejmowych wynosiła 12 992 000, t. j. 605 wyborców na 1000 mieszkańców w wielkich miastach, zaś 460 — 475 w okręgach wiejskich. Liczba głosujących wynosiła 8 821 000, t j. 679 głosujących na 1000 wyborców (największy udział w Poznańskiem — 881 na 1000 wyb., najmniejszy na Polesiu — 541 na 1000 wyb.). W Małopolsce Wschodniej liczba wyborców wynosiła 2 054 000, przyczem liczba wyborców, którzy z różnych powodów (terror polityczny) usunęli się od udziału w wyborach, wynosiła 468 500, t. j. około 20% ogółu wyborców.

Na listy niepolskie padło na obszarze państwa (z wyjątkiem Małopolski Wsch.) średnio 20,4%, co wybitnie świadczy o narodowym charakterze państwa.

Nietykalność poselska.

Nietykalność poselska została zapewniona dekretem naczelnika państwa z dnia 7 lutego 1919 r., następnie zaś ustawą z dnia 8 kwietnia 1919 r. (Dz. Pr. P. P. 31/19).

W myśl tej ustawy członkowie Sejmu nie mogą być pociągani do odpowiedzialności prawnej za swoją działalność w Sejmie lub poza Sejmem, wchodzącą w zakres wykonywania mandatu poselskiego, oraz nie mogą być bez zgody Sejmu pozbawieni wolności.

Ukonstytuowanie się Sejmu i Senatu.

(Monitor Polski № 276).

Sejm:

Marszałek Sejmu: Maciej Rataj (P. S. L.).
Wicemarszałkowie: Gdyk (Ch. D.), Poniatowski (P. S. L. Wyzwolenie), Moraczewski (Z. P. P. S.), Osiecki (P. S. L.), dr. Zygmunt Seyda (Z. L. N.).
Sekretarze: Sołtyk (K. Ch. N.), Niedbalski (P. S. L.), Ledwoch (P. S. L. Wyzwolenie), Harasz (Ch. D.), Ossowski (Z. L. N.), Pużak (Z. P. P. S.), Waszkiewicz (N. P. R.), Weinzieher (K. Ż.), Utta (Z. N.).

Senat:

Marszalek Senatu: Wojciech Trąmpczyński (bez przynależności partyjnej).
Wicemarszałkowie: Bojko (P. S. L.), Wożnicki (P. S. L. Wyzwolenie), Stychel (Z. L. N.).
Sekretarze: Kopciński (Z. P. P. S.), Banaszek (N. P. R.), Gloger (K. Ch. N.), Kruk (P. S. L.), Bielawski (Z. L. N.).

Komisje sejmowe wielkie: administracyjna, komunikacyjna, konstytucyjna, ochrony pracy i opieki społecznej, inwalidzka, oświatowa, prawnicza, przemysłowo-handlowa, robót publicznych, odbudowy kraju, rolna, skarbowo-budżetowa, wojskowa, zagraniczna.

Komisje sejmowe małe: petycyjna, regulaminowa, nietykalności poselskiej, zdrowia publicznego, do walki z drożyzną, morska.

Adresy Sejmu i Senatu.

Gmach Sejmu i Senatu: ul. Wiejska № 4, 6, 8.

Osobna centrala „sejmowa“ łączy na żądanie z organami i urzędami, tudzież z pokojami klubowemi.

Najważniejsze numery telefoniczne: marszałek Sejmu, gabinet marszałka, wicemarszałkowie Sejmu, dyrektor Biura Sejmu dr. Jerzy Pomykalski, inni pracownicy Sejmu, Bibljoteka Sejmowa: kierownik dr. Kołodziejski (tel. dom. 43-45), urząd pocztowy i telegraficzny w Sejmie: kierownik Jan Zazoliński, Klub Sprawozdawców Parlamentarnych (dziennikarzy), poczekalnia Sejmu, poczekalnia Biura Sejmowego, poczekalnia Senatu, lokale wszystkich klubów. (Żądać wprost klub przez centralę).

Frakcje Sejmu i Senatu.

L. p.	Nazwa stronnictwa wzgl. klubu	Skrót	Ilość: Posłów	Senatorów	Razem
1.	Związek Ludowo Narodowy	Z. L. N.	98	29	127
2.	Polskie Stronnictwo Ludowe (piastowcy)	P. S. L.	70	17	87
3.	Polskie Stronnictwo Ludowe Wyzwolenie	P. S. L. Wyzwol.	48	8	56
4.	Chrześcijańska Demokracja	Ch. D.	43	7	50
5.	Związek Parlamentarny Polskich Socjalistów	Z. P. P. S.	41	7	48
6.	Koło Żydowskie	K. Ż.	34	12	46
7.	Klub Chrześcijańsko-Narodowy	K. Ch. N.	28	11	39
8.	Ukraiński Klub Sejmowy	U. K. S.	20	6	26

L. p.	Nazwa stronnictwa wzgl. klubu	Skrót	Ilość Posłów	Senatorów	Razem
9.	Narodowa Partja Robotnicza	N. P. R.	18	3	21
10.	Zjednoczenie Niemieckie	Z. N.	16	5	21
11.	Białoruski Klub Sejmowy	B. K. S.	11	2	13
12.	Klub Ukraińsko-Włościański (chliborobi)	K. U. W.	5	—	5
13.	Stronnictwo Radykalno - Chłopskie (grupa Okonia)	S. R. Ch.	4	—	4
14.	Związek Proletarjatu Miast i Wsi (komuniści)	Z. P. M. i W.	2	—	2
15.	Bez przynależności partyjnej (dzicy)		6	4	10
		RAZEM:	444	111	555

Stan ten może ulec zmianie, gdyż kilka mandatów jest jeszcze zakwestjonowanych.

Zauważa się, że frakcje Sejmu i Senatu stronnictw, wzgl. klubów: Z. L. N., Ch. D. i K. Ch. N. występują jednolicie jako t. zw. prawica, inne zaś frakcje (za wyjątkiem P. S. L.) — jako t. zw. lewica.

Orjentacja P. S. L. jest zasadniczo centrowa.

Ukonstytuowanie się frakcyj Sejmu i Senatu.

1. Związek Ludowo Narodowy.

Prezydjum poselskie (prowizor.): prezes — dr. Stanisław Głąbiński, zastępcy— dr. Stanisław Grabski, dr. Marjan Seyda.

Prezydjum senackie (prowizor.): prezes—Jan Zdanowski.

2. Polskie Stronnictwo Ludowe.

Wspólny klub sejmowy i senacki: prezes—Wincenty Witos. Wiceprezesi— dr. Władysław Kiernik i Jan Dąbski.

3. Polskie Stronnictwo Ludowe Wyzwolenie.

Klub sejmowy: przezes—Stanisław Thugutt, wiceprezesi—dr. Józef Putek, Stanisław Rudziński, Błażej Stolarski.

Klub senacki: prezes—Jan Woźnicki.

4. Chrześcijańska Demokracja.

Klub sejmowy: prezes—Józef Chaciński, wiceprezesi—Ludomił Czerniewski, Edward Bigoński, Karol Holeksa.

Klub senacki: prezes—Stanisław Nowodworski, wiceprezes—ks. Stanisław Adamski.

5. Związek Parlamentarny Polskich Socjalistów.

Wspólny klub sejmowy i senacki: przewodniczący pos. Norbert Barlicki, zastępcy—pos. Jędrzej Moraczewski, pos. Juljan Smulikowski, sen. Stanisław Posner.

6. Koło Żydowskie.

Prezes klubu sejmowego: dr. Ozjas Thon, prezes klubu senackiego — Moses-Elias Koerner.

7. Klub Chrześcijańsko-Narodowy.

Prezydjum prowizoryczne klubu poselskiego: dr. Edward Dubanowicz, dr. Stanisław Stroński.

Klubu senackiego: Tadeusz Szołdrżyński, zastępca — prof. Stanisław Kasznica.

8. Ukraiński Klub Sejmowy.

Prezydjum klubu sejmowego: prezes—Paweł Wasyńczuk, zastępca—Samuel Podhorski.

Prezydjum klubu senackiego: przezes—Aleksander Karpiński, zastępca — Michał Czerkawski.

9. Narodowa Partja Robotnicza.
Wspólny klub sejmowy i senacki: prezes—pos. dr. Stanisław Wachowiak, pierwszy wiceprezes—pos. Adam Chądzyński, drugi wiceprezes—sen. Antoni Banaszek.
10. Zjednoczenie Niemieckie:
Klub sejmowy: przewodniczący—Józef Naumann, zastępcy: Józef Spickerman, Józef Klinke, August Utta.
Klub senacki: przewodniczący—Erwin Hasbach, zastępca: Tomasz Szczeponik.
11. Białoruski Klub Poselski.
Wspólny klub sejmowy i senacki: prezes—pos. Bronisław Taraszkiewicz, wiceprezesi: pos. ks. Adam Stankiewicz i pos. Sergjusz Baranowski.
12. Klub Ukraińsko-Włościański (chliborobi).
Prezes: pos. Stanisław Dutczak, wiceprezes—pos. Emil Zarucki.
13. Stronnictwo Radykalne-Chłopskie.
Przewodniczący: Okoń.

Konstytucja z dnia 17-go marca 1921 r.

1. Państwo.

Ustrój. Konstytucja nadaje państwu polskiemu ustrój republikański, używając stale określenia Rzeczpospolita. Wypowiada zarazem zasadę oparcia budowy państwa o szeroki samorząd terytorjalny, a także i gospodarczy.

Podział władz. Władza zwierzchnia Rzeczypospolitej Polskiej należy do Narodu (jako suwerena). Podział funkcyj państwowych jest ściśle określony:

„Organami Narodu w zakresie ustawodawstwa są Sejm i Senat, w zakresie władzy wykonawczej—prezydent Rzeczypospolitej łącznie z odpowiedzialnymi ministrami, w zakresie wymiaru sprawiedliwości—niezawisłe sądy“.

2. Władza ustawodawcza.

System parlamentarny jest dwuizbowy; władzę ustawodawczą sprawują Sejm i Senat.

Wybory: obydwa ciała składają się z reprezentantów (posłów, wzgl. senatorów), wybranych na lat 5 (licząc od dnia otwarcia Sejmu), z pośród obywateli bez różnicy płci, w głosowaniu powszechnem, tajnem, bezpośredniem i równem (patrz ordynacja wyborcza do Sejmu i Senatu).

Tok ustawodawstwa: właściwą władzą ustawodawczą jest Sejm. Aby ustawa była ważną, potrzeba:

a) aby przed upływem 30 dni Senat na nią się zgodził;
b) albo, aby w ciągu 30 dni nie podniósł przeciw niej zarzutów;

c) albo, gdy Senat ją odrzuci, aby Sejm powtórnie powziął ostateczną decyzję.

Uchwały ogłasza prezydent Rzeczypospolitej.

Kadencja: czas trwania Sejmu i Senatu wynosi 5 lat od dnia otwarcia.

Zakres działania Sejmu i Senatu: bez zgody Sejmu żadna ustawa nie może dojść do skutku. Sejm określa prawa publiczne i prywatne oraz sposób ich wykonywania.

Sejm reguluje następujące sprawy:

a) uchwala corocznie budżet, pobór rekruta, stan liczebny wojska, podatki, obciążenie majątku państwowego i szereg spraw, zastrzeżonych konstytucją;
b) wykonywa coroczną kontrolę nad administracją finansową i długami państwa;
c) decyduje o utrzymaniu lub zniesieniu stanu wyjątkowego;
d) ma prawo pociągać do odpowiedzialności parlamentarnej rząd oraz do odpowiedzialności konstytucyjnej członków rządu i prezydenta Rzplitej.

Prezydent Rzeczypospolitej zwołuje, odracza i zamyka Sejm i Senat.

Oba ciała wybierają marszałków, ich zastępców, sekretarzy i komisje.

Uchwały zapadają zwykłą większością głosów. W pewnych wypadkach wymagana jest większość znaczniejsza, t. zw. kwalifikowana.

Zgromadzenie Narodowe składa się z Sejmu i Senatu, wspólnie obradujących pod przewodnictwem marszałka Sejmu. Do zakresu jego działania należą: wybór prezydenta Rzeczypospolitej i rewizja konstytucji.

3. Władza wykonawcza.

Władzę wykonawczą czyli rząd, stanowi prezydent Rzeczypospolitej łącznie z ministrami.

Prezydent, obierany przez Zgromadzenie Narodowe na lat 7, nie będąc parlamentarnie odpowiedzialnym przed Sejmem, nie pełni władzy wykonawczej osobiście, ale przez odpowiedzialnych ministrów. Akta rządowe prezydenta muszą być kontrasygnowane przez prezesa Rady Ministrów i właściwego dla danej sprawy ministra.

Prezydent jest najwyższym zwierzchnikiem siły zbrojnej, ale w razie wojny nie może być naczelnym wodzem; natomiast mianuje naczelnego wodza na wniosek Rady Ministrów. Do wprowadzenia stanu wyjątkowego jest nieodzowne zezwolenie prezydenta.

Prezydent reprezentuje państwo, przyjmuje i wysyła przedstawicieli dyplomatycznych i zawiera z innemi państwami umowy, które, o ile obciążają państwo lub obywateli, wymagają zgody Sejmu.

Prezydent wypowiada wojnę i zawiera pokój za uprzednią zgodą Sejmu.

Prezydent zwołuje, odracza i zamyka obie izby, ma prawo rozwiązać Sejm za zgodą Senatu, ma prawo inicjatywy ustawodawczej, zarządza ogłoszenie ustaw i wydaje rozporządzenia wykonawcze do nich. Nie jest odpowiedzialny ani pod względem cywilnym ani parlamentarnym, jest natomiast odpowiedzialny konstytucyjnie za zdradę kraju, pogwałcenie konstytucji lub przestępstwa karne.

Zastępstwo prezydenta Rzplitej przysługuje marszałkowi Sejmu.

Rada Ministrów: wszyscy ministrowie, pod przewodnictwem prezesa ministrów lub wyznaczonego przezeń zastępcy tworzą gabinet lub Radę Ministrów.

Cały gabinet i poszczególni ministrowie są odpowiedzialni przed Sejmem:

a) parlamentarnie, t. zn. muszą ustąpić na żądanie Sejmu;

b) konstytucyjnie, t. zn. mogą być postawieni przez Sejm w stan oskarżenia. Postępowanie prowadzi i wyrok wydaje *Trybunał Stanu*, złożony z prezesa Sądu Najwyższego i 12 członków wybranych (Sejm 8, Senat 4).

Administracja. Państwo podzielone jest, dla celów administracji, na województwa, powiaty oraz gminy (miejskie i wiejskie). Administracja jest częściowo scentralizowana, częściowo zaś autonomiczna i biorą w niej udział również obywatele z wyborów. Od orzeczeń administracyjno-karnych I-ej instancji można się odwołać do sądów. O legalności aktów administracyjnych w ostatniej instancji rozstrzyga *Trybunał Administracyjny*.

Najwyższa Izba Kontroli, oparta na zasadach kolegjalności i niezależności sędziowskiej członków, bada rachunki z gospodarki państwowej i przedkłada Sejmowi wnioski.

Wojsko. Najwyższym zwierzchnikiem siły zbrojnej jest prezydent Rzplitej, który nie może jednak sprawować naczelnego dowództwa w czasie wojny.

Naczelnego wodza na wypadek wojny mianuje prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów, przedstawiony przez ministra spraw wojskowych, który za akty, związane z dowództwem w czasie wojny, jak i za wszystkie akty kierownictwa wojskowego, odpowiada przed Sejmem.

Sejm uchwala coroczny pobór rekruta i normuje stan liczebny wojska. Do Sejmu należy ustawodawstwo o sądach wojskowych oraz o stanie wojennym.

Samorząd. Konstytucja wprowadza samorząd terytorjalny (województwa, powiaty) oraz samorząd gospodarczy (izby handlowe, przemysłowe, rolnicze, rzemieślnicze, pracy najemnej i t. d. pod zwierzchnictwem Naczelnej Rady Gospodarczej).

4. Sądownictwo.

Sądy są organami Narodu w zakresie wymiaru sprawiedliwości. Wymierzają ją w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej.

Organizację sądów oraz unormowanie odrębnego stanowiska sędziów uregulują późniejsze ustawy. Konstytucja wypowiada tylko, że:

a) sędziowie są niezawiśli i mianowani przez prezydenta Rzplitej — zaś sędziowie pokoju — wybierani przez ludność;
b) obrady są jawne;
c) wprowadza się sądy przysięgłych, Sąd Najwyższy i ustanawia osobne sądownictwo wojskowe.

5. Powszechne obowiązki i prawa obywatelskie.

Obywatelami są ci, którzy obywatelstwo polskie nabyli albo przez urodzenie, albo przez nadanie, a nie są równocześnie obywatelami innego państwa.

Obowiązki obywateli:

a) wierność dla państwa, przestrzeganie konstytucji, ustaw i rozporządzeń oraz poszanowanie prawowitej władzy;
b) wychowywanie dzieci i początkowe ich wykształcenie;
c) ponoszenie ustawowych ciężarów publicznych, służba wojskowa i świadczenia na cele wojskowe;
d) pełnienie obowiązków publicznych, do których powołuje naród lub właściwa władza.

Prawa obywateli:

a) równość wszystkich wobec prawa, zniesienie przywilejów, tytułów rodowych i herbów, dostępność urzędów publicznych dla wszystkich, prawo wybierania i wybieralności;
b) pełna ochrona życia, wolności i mienia wszystkich obywateli bez żadnej różnicy, prawo do ochrony sądowej, prawo petycji.
c) wolność prasy i słowa, wolność zachowania i pielęgnowania narodowości i religji, wolność sumienia i wyznania, wolność nauk i nauczania;
d) prawo wolności osobistej, swobodnego dysponowania swoją osobą i majątkiem, nietykalność mieszkania,

tajemnicy listowej, koalicji, zebrań i stowarzyszeń. Te ostatnie oraz wolność prasy mogą być zawieszane podczas stanu wyjątkowego i wojennego.

Wyznania: wszystkie są równouprawnione; wyznanie rzymsko-katolickie ma stanowisko naczelne.

Wychowanie dzieci zaniedbanych, troska o stan moralny w zakładach publicznych i opieka macierzyństwa są obowiązkiem państwa.

Nauka jest obowiązkową w zakresie szkoły początkowej. W szkołach publicznych jest bezpłatną. Wolność zakładania szkół prywatnych pod kontrolą państwa.

Własność jest podstawą ustroju społecznego. Może być ograniczaną i znoszoną tylko ze względów publicznych. Obrót ziemią jest ograniczony.

Praca, jako podstawa bogactwa Rzplitej, jest pod szczególną opieką państwa (ubezpieczenie społeczne, ochrona, wzgl. ograniczenie pracy kobiet, młodocianych i dzieci).

Mniejszości narodowościowe, wyznaniowe lub językowe mają zagwarantowany pełny rozwój i mogą tworzyć autonomiczne związki mniejszości.

6. Zmiana konstytucji.

Konstytucja ulega co 25 lat obowiązkowej rewizji przez Zgromadzenie Narodowe zwykłą większością głosów. W innych terminach konstytucja może być zmieniona tylko przy kwalifikowanym komplecie i kwalifikowanej większości głosów.

Ordynacja wyborcza do Sejmu i Senatu.

Dz. U. № 66/22, dalej Rozp. Wykonawcze M. S. Wewn. Dz. U. 66/22, oraz porównaj „Konstytucję z 17 marca 1921 r. p. 2.

Specjalne przepisy dla wojskowych: wojskowi w służbie czynnej nie mają prawa wybierania (czynnego prawa wyborczego), mogą natomiast być wybieranymi (t. j. posiadają bierne prawo wyborcze).

Wojskowi w razie wyboru na posła (wzgl. senatora) zostają na czas trwania mandatu poselskiego przeniesieni w stan nieczynny ze zwolnieniem od wszelkiej zależności służbowej, bez prawa noszenia munduru.

Prawo wybierania do Sejmu posiada każdy obywatel Rzeczypospolitej Polskiej, bez różnicy płci, który w dniu ogłoszenia wyborów ma ukończonych 21 lat i prawa tego nie jest pozbawiony.

Wyborca ma prawo wybierania tylko w tym okręgu wyborczym, w którym zamieszkuje przynajmniej od przedednia ogłoszenia wyborów w Dzienniku Ustaw. Wyborca ma prawo oddania tylko jednego głosu w jednym tylko obwodzie głosowania, w którym zostanie wpisany do spisu wyborców.

Prawo wybierania do Senatu ma każdy wyborca do Sejmu, który w dniu ogłoszenia wyborów ma ukończonych lat 30 i w dniu tym zamieszkuje w okręgu wyborczym przynajmniej od roku, licząc wstecz od dnia ogłoszenia wyborów. (Warunek jednorocznego zamieszkania nie dotyczy, w wypadkach specjalnych, kolonistów, robotników i urzędników państwowych).

Do Sejmu wybieranymi być mogą obywatele Rzeczypospolitej Polskiej, posiadający prawo wybierania, niezależnie od miejsca zamieszkania w kraju lub za granicą, którzy do dnia ogłoszenia wyborów ukończyli 25 lat. Państwowi urzędnicy administracyjni oraz sędziowie i urzędnicy sądowi nie mogą być wybierani w tych okręgach wyborczych, w których pełnia służbę (przepis ten nie dotyczy urzędników władz centralnych).

Do Senatu wybieranymi być mogą obywatele, mający prawo wybierania do Senatu, o ile w dniu ogłoszenia wyborów mają ukończonych lat 40.

Prawo wybierania nie przysługuje obywatelom, którzy w którejkolwiekbądź dzielnicy Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie tam obowiązującego prawa nie mają prawa własnowolności, wzgl. prawa władzy ojcowskiej (lub rodzicielskiej), skazanym za określone przestępstwa i t. d. (patrz art. 3 ord. wyb.).

Liczba posłów i senatorów: 444 dla Sejmu (1 poseł na przeszło 60 000 ludności), z których 372 przypada na listy wystawione w okręgach, a 72 na listy państwowe; dla Senatu 111, z których 93 z list okręgowych, a 18 z państwowych.

Prawa obywatelstwa polskiego.

A. Prawa obywatelstwa w ogólności.

W myśl postanowień traktatu, zawartego dnia 28.VI.1920 r. między głównemi mocarstwami sprzymierzonemi i stowarzyszonemi a Polską, uznaje się za obywateli polskich z samego prawa i bez żadnych formalności tych obywateli niemieckich, austrjacko-węgierskich i rosyjskich, którzy, w chwili uzyskania przez wymieniony traktat mocy obowiązującej, posiadali stałe zamieszkanie na terytorjum uznanem lub które będzie uznane za część składową Polski, następnie osoby urodzone na wspomnianem terytorjum z rodziców stale tam zamieszkałych, chociażby w chwili uzyskania mocy obowiązującej przez dotyczący traktat same nie miały w Polsce stałego zamieszkania, a w końcu osoby urodzone na terytorjum Polski, którym nie przysługuje pierszeństwo korzystania z innej przynależności.

Ustawa o obywatelstwie państwa polskiego (Dz. U. 7, Dz. R. W. 10/20) postanawia, że obywatel polski nie może być jednocześnie obywatelem innego państwa.

Od chwili ogłoszenia tej ustawy służy prawo obywatelstwa polskiego każdej osobie bez różnicy płci, wieku, wyznania i narodowości, która jest osiedlona na obszarze państwa polskiego, o ile jej nie służy obywatelstwo innego państwa lub która urodziła się na obszarze państwa polskiego, o ile nie służy jej obywatelstwo innego państwa i ponadto, której na mocy traktatów międzynaronowych obywatelstwo polskie przysługuje.

Za osiedlonego w państwie polskiem w znaczeniu tej ustawy jest uważany: kto jest zapisany, lub ma prawo być zapisany do ksiąg stałej ludności b. Królestwa Polskiego; kto ma prawo swojszczyzny w jednej z gmin na obszarze państwa polskiego, stanowiącym poprzednio część składową państwa austrjackiego lub węgierskiego; kto już przed 1-szym stycznia 1908 r. z tytułu obywatelstwa niemieckiego miał stałe miejsce zamieszkania na obszarze państwa polskiego, stanowiącym poprzednio część składową państwa pruskiego, a wreszcie kto był zapisany do gminy miejskiej lub wiejskiej, albo do jednej z organizacji stanowych na ziemiach b. Cesarstwa Rosyjskiego, jakie wchodzą w skład państwa polskiego.

Obywatele państw innych pochodzenia polskiego oraz ich potomkowie będą uznani za obywateli państwa polskiego, skoro po powrocie do państwa polskiego złożą w urzędzie administracyjnym miejsca swego zamieszkania dowody pochodzenia polskiego wraz z oświadczeniem, że chcą być obywatelami polskimi i zrzekają się obywatelstwa innego państwa.

Obywatelstwo polskie nabywa się przez urodzenie, przez uprawnienie, uznanie lub przysposobienie, przez zamążpójście, przez nadanie i przez przyjęcie urzędu publicznego lub przyjęcie do służby wojskowej w państwie polskiem, o ile nie uczyniono przeciwnego zastrzeżenia.

Przez urodzenie—dzieci ślubne nabywają obywatelstwa ojca, dzieci nieślubne—obywatelstwo matki. Dzieci rodziców niewiadomych, urodzone lub znalezione na obszarze państwa polskiego, uważane będą za obywateli polskich, o ile nie wykaże się ich inne obywatelstwo.

Przez uprawnienie, uznanie lub przysposobienie nabywa dziecko, liczące nie więcej, niż 18 lat, obywatelstwo ojca lub matki, względnie innej osoby, uznającej lub przysposabiającej.

Przez zamążpójście nabywa obywatelstwo polskie cudzoziemka, poślubiająca obywatela polskiego.

Nadanie obywatelstwa polskiego może nastąpić na prośbę osoby, pragnącej je uzyskać, jeżeli wykaże, że prowadziła nieposzlakowany tryb życia, że przebywa stale, przynajmniej od lat 10, w granicach państwa polskiego, że posiada środki utrzymania lub zarobkowania dla siebie i swojej rodziny oraz, że posiada znajomość języka polskiego.

Obywatelstwo polskie traci się przez nabycie obcego obywatelstwa, oraz przez przyjęcie urzędu publicznego lub wstąpienie do służby wojskowej w państwie obcem bez zgody rządu polskiego.

O nadaniu i utracie obywatelstwa polskiego rozstrzyga minister spraw wewnętrznych, to uprawnienie jednak może on przekazać władzom administracyjnym II instancji.

Nadanie i utrata obywatelstwa polskiego, o ile inaczej nie zastrzega postanowienie ministra spraw wewnętrznych, rozciąga się na żonę tudzież na dzieci w wieku do lat 18, nabywającego lub tracącego obywatelstwo polskie.

Ponadto: patrz ustawa z dnia 26 września 1922 r. o uregulowaniu prawa wyboru obywatelstwa polskiego przez obywateli b. cesarstwa austrjackiego lub b. królestwa węgierskiego i prawa wyboru obywatelstwa obcego przez b. obywateli tych państw, posiadających obywatelstwo polskie. (Dz. U. R. P. 88/22).

Obywatelstwo polskie na obszarze Ziemi Wileńskiej.

Rozp. Rady Min. z 7.VIII.1922 r. (Dz. U. 63/22) przyznano obywatelstwo polskie osobom, które na podstawie przepisów — jakie od 15 stycznia 1921 r. obowiązywały na obszarze Ziemi Wileńskiej—posiadały w dniu 24 marca przynależność państwową do tego obszaru.

B. Prawa obywatelskie oficera.

Ustawa z dnia 23 marca 1922 r. o podstawowych obowiązkach i prawach oficerów wojsk polskich postanawia, że oficerem wojsk polskich może być tylko nieposzlakowany obywatel państwa polskiego, odpowiadający przewidzianym ustawowo warunkom, którego patrjotyzm polski nie ulega żadnej wątpliwości, obywatele zaś państw innych mogą w wyjątkowych wypadkach pełnić służbę w wojsku polskiem tylko kontraktowo za osobnem zezwoleniem prezydenta Rzeczypospolitej.

W myśl ustawy o obywatelstwie państwa polskiego mogą osoby, obowiązane do czynnej służby wojskowej, nabyć obywatelstwo obce nie inaczej, jak po wyjednaniu na to zezwolenia od ministra spraw wojskowych, w przeciwnym razie wobec państwa polskiego nie przestaną być uważane za obywateli polskich.

C. Przyjmowanie obywateli państw obcych do wojska polskiego.

Przy przyjmowaniu do wojska polskiego obywateli państw obcych mają odnośne władze żądać od nich wykazania się z uzyskanego na to zezwolenia swego rządu (Ministerstwa Wojny). O zezwolenie takie może prosić, pragnący wstąpić do wojska polskiego, także za pośrednictwem rządu polskiego (M. S. Zagr. w Warszawie). (Patrz Dz. R. W. 1/20).

W myśl drugiej części art. 179 traktatu pokojowego w Wersalu, zawartego między mocarstwami sprzymierzonemi i stowarzyszonemi a Niemcami dnia 28 czerwca 1919 r., nie wolno przyjmować do wojska polskiego obywateli niemieckich, nawet w charakterze instruktorów lub fachowców; powyższe postanowienia nie odnoszą się jednak do osób, które utraciły lub utracą poddaństwo niemieckie w myśl postanowień art. 91 tego traktatu.

Władze państwowe Rzeczypospolitej Polskiej.

Prezydent Rzeczypospolitej Stanisław Wojciechowski.

Prezydent Rzeczypospolitej posiada Kancelarję Cywilną, ponadto dla specjalnych zadań wojskowych Adjutanturę Generalną.

Telefon: centrala Belweder oraz 136-34, 136-35 i 135-37.

Kancelarja Cywilna prezydenta Rzeczypospolitej.

Szef: Konstanty Lenz.

Adjutantura Generalna.

Adjutant generalny: płk. Marjusz Zaruski. (Tel. 90-44).
Zastępca adjut. gener.: rtm. Ksawery Pusłowski.
1 adjutant przyboczny: por. Leon Janusz Horodecki,
2 adjutant przyboczny: por. Tomasz Łaszkiewicz.

Rada Ministrów.

Rada Ministrów składa się z prezydenta ministrów oraz ministrów. Prezydenta ministrów mianuje i odwołuje prezydent Rzeczypospolitej. On też mianuje i odwołuje ministrów na wniosek prezydenta ministrów.

Prezydent ministrów jest naczelnikiem rządu i reprezentuje rząd nawewnątrz i nazewnątrz, dalej zwołuje posiedzenia Rady Ministrów i na nich przewodniczy, kieruje jej pracami i czuwa nad wykonaniem jej uchwał.

Dla ułatwienia działalności Rady Ministrów istnieją stałe wewnętrzne jej ugrupowania, jak np. Komitet Polityczny i Komitet Ekonomiczny Rady Ministrów. Komitet Ekonomiczny posiada stały sekretarjat.

Adres: Krakowskie Przedmieście 46-48 (Pałac Namiestnikowski).
Nr. Nr. telefonów: (centrala) 310-00 do 310-11.

Prezydjum Rady Ministrów.

Jest organem przybocznym prezesa ministrów. W zakres jego kompetencji wchodzą wszystkie sprawy podlegające i zastrzeżone bezpośrednio decyzji prezesa Rady Ministrów i ogół kwestji, nie podpadających zakresowi działania innych resortów. Funkcje szefa Biura Prezydjalnego pełni podsekretarz stanu (dr. W. Studziński), któremu podlegają wydziały: administracyjny, polityczno-prasowy, prasowy, prawny i finansowo-gospodarczy.

Urzędy centralne podległe bezpośrednio prezydentowi Rady Ministrów.

1) Najwyższa Izba Kontroli Państwa — patrz art. 9 konstytucji 17 marca 1921 roku.
2) Główny Urząd Ziemski.
3) Prokuratorja Generalna Rzeczypospolitej Polskiej.
4) Główny Urząd Statystyczny.
5) Główny Urząd Likwidacyjny.
6) Biuro Generalnego Komisarza Rzeczypospolitej Polskiej w Gdańsku.
7) Najwyższa Komisja Dyscyplinarna — przewodniczący p. Lechowicz.

Urzędy podległe Prezydjum Rady Ministrów.

1) Zarząd Główny Drukarni Państwowej, Warszawa, ul. Miodowa L. 20 Telef. 318-24.
2) „Monitor Polski", Warszawa, ul. Miodowa L. 22. Telef. redakcji: 44-05, telef. administr. Nr. 44-50.
3) Polska Ajencja Telegraficzna (P. A. T.), Warszawa, ul. Mokotowska L. 14. Telef. 85-67.

Ministerstwo Spraw Zagranicznych.

Minister: dr. Marjan Seyda tel. 413-29.

M. S. Zagr. działa przy pomocy swych placówek zagranicznych, poselstw i konsulatów. Poselstwa zajmują się kwestjami głównie dyplomatycznemi, konsulaty — handlowemi. Wszelkie inne władze komunikują się z zagranicą za pośrednictwem M. S. Zagr.

Posłom dodani są zwykle attachés wojskowi (z głosem doradczym w sprawach wojskowych), panadto attachés handlowi (radcy handlowi) oraz attachés emigracyjni.

W Gdańsku reprezentuje rząd generalny komisarz Rzeczypospolitej Polskiej (patrz tamże), a przy Lidze Narodów — delegat rządu.

Min. Spraw. Zagr. dzieli się na trzy departamenty: Polityczny czyli dyplomatyczny, Administracyjno-Gospodarczy i Konsularny. Nadto istnieje Wydział Legalizacji Dokumentów oraz Gabinet Ministra z sekretarjatem.

Na czele Gabinetu Ministra stoi dyrektor, będący jednocześnie dyrektorem Protokułu Dyplomatycznego, który posiada do dyspozycji: Biuro Szyfrów, Biuro Tłomaczeń, Oddział Archiwalno-Bibljoteczny z bibljoteką.

Ponadto istnieją:

Radca Prawny i Referat Sejmowy.

Dla celów specjalnych zostały utworzone czasowo: Delegacja do Rokowań Polsko-Niemieckich, Komisja Międzyministerjalna do Spraw Wykonania Traktatu

Ryskiego i Pomocy Głodnym w Rosji, Biuro Misyj Zagranicznych, dalej Komisja Reewakuacyjna i Specjalna (w Rosji), Rewindykacyjna — w związku techn. z Gł. Urzędem Likwid. — (Ekspozytury Likwidacyjne w Austrji, Francji) i t. d.

Adresy: Plac Saski i ul. Wierzbowa Pałac Brühlowski. Telef.: szef Departamentu Polit. 413-35, szefa Dep. Admin. 413-16, szef Dep. Konsularnego 413-64.

Interwencja poselstw i obywateli państw obcych.

Wszelkie interwencje przedstawicielstw i obywateli państw obcych mają miejsce zasadniczo za pośrednictwem Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Powszechnie uznany wyjątek od tej zasady stanowią konsulowie zagraniczni w stosunku do naczelnych władz administracyjnych ich okręgu konsularnego.

Zdarzają się jednak wypadki, że przedstawicielstwa zagraniczne, celem uproszczenia i skrócenia procedury urzędowej, zwracają się wbrew temu, powszechnie ustalonemu, zwyczajowi międzynarodowemu bezpośrednio do wewnętrznych, wzgl. lokalnych organów administracji państwowej, z pominięciem jedynie kompetentnego, w stosunku do władz obcych, Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

W wypadkach takich nie należy odmawiać przyjęcia interwencji, lecz odpowiedź należy przesłać tylko za pośrednictwem Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

Stosunek polskich wojskowych attachés za granicą do oficerów polskich tamże przebywających.

Polskim attachés wojskowym przysługują w stosunku do oficerów polskich przebywających w granicach danego państwa, prawa komendantów placu. Odnośna instrukcja (Dz. R. 11/20) nakazuje attachés wojskowym prowadzenie ścisłej ewidencji oficerów polskich przebywających w danem państwie, daje im prawo kontrolowania dokumentów i zachowania się oficerów, oraz prawo bezpośredniego informowania się u władz danego kraju o wszystkich ewent. zatargach między oficerami polskimi a ludnością lub władzami miejscowemi, wreszcie prawo kontroli jaknajszybszego wykonania poleceń służbowych przybywających do danego kraju oficerów polskich.

We wszystkich wypadkach niewłaściwego zachowania się oficerów, którzy powinni otrzymać przy meldowaniu się u attaché wojskowego egzemplarz przepisów obowiązujących w danym kraju, ma prawo attaché wojskowy żądać wyjaśnień od odnośnego oficera a po wyjaśnieniu sprawy przekazać akta wraz ze swą opinją do M. S. Wojsk.

W wypadkach szczególnej wagi może nawet, w porozumieniu z posłem polskim, zarządzić natychmiastowe odesłanie oficera do kraju.

Wypadki te muszą być meldowane do Biura Prezydjalnego M. S. Wojsk.

Stosunek służbowy delegatów centralnych władz wojskowych, wysłanych w sprawach służbowych zagranicę (zarówno oficerów jak i nawet urzędników cywilnych) do attachés wojskowych reguluje rozporządzenie Dz. Rozk. Wojsk. 1. 1921 r.

Sprawy pożyczek od attaché wojskowego w Paryżu w r. 1919-20 patrz Dz. Rozk. Wojsk. 9/21.

Polska sieć placówek dyplomatycznych.

Argentyna — Buenos Aires — Wł. Mazurkiewicz, chargé d'affaires.
Austrja — Wiedeń — dr. Zygmunt Lasocki, poseł, III Rennweg 1.
Belgja — Bruksela — Władysław Sobański, poseł, Avenue des Gaulois 29.
Brazylja — Rio de Janeiro — Czesław Pruszyński, poseł.
Bułgarja — Sofja — Tadeusz Grabowski, chargé d'affaires. Adres: przy zbiegu ulic Paryż 10 i Wrabcza 9.

Czechosłowacja — Praga — dr. Karol Bader, chargé d'affaires a. i., *) Staromestke Namesti, pałac Kinskeho.
Danja — Kopenhaga — Al. Dzieduszycki, poseł, Frederiksgade 17.
Estonja — Rewel — Wacław Tadeusz Dobrzyński, poseł III kl.
Finlandja — Helsingfors — Tytus Filipowicz, poseł, Norra Esplanadsgatan 25a.
Francja — Paryż — Maurycy Zamoyski, poseł, 12 rue Marignan.
Grecja — Ateny — Mikołaj Jurystowski, chargé d'affaires.
Holandja — Haga — Józef Wierusz-Kowalski, poseł, Sophia Laan 10.
Hiszpanja — Madryt — Ksawery Orłowski, poseł, Monte Esguinza 38.
Japonja — Tokjo — Stanisław Patek, poseł, 55 Zainkuche-Azabu-ku.
Jugosławia — Belgrad — Zdzisław Okęcki, poseł, Krunska 58.
Liga Narodów — Genewa — vacat, 31 Quai do Mont Blanc.
Łotwa — Ryga — dr. Witold Jodko, poseł, Mikołajewska 27/29.
Niemcy — Berlin — dr. Tadeusz Jackowski, chargè d'affaires a. i., Kurfürstenstr. 136.
Norwegja — Chrystjanja — Aleks. Dzieduszycki, poseł, Welhaveusgate 9.
Rosja — Moskwa — Roman Knoll, chargé d'affaires, Powarskaja 21.
Rumunja — Bukareszt — Paweł Jurjewicz, Calea Victoriei 129.
Stany Zjednoczone Ameryki — Waszyngton — Wład. Wróblewski, poseł, C. C. 2640—16-ve Street.
Stolica Apostolska — Rzym — Wład. Skrzyński, poseł, Via del Baullari 4.
Szwajcarja — Berno — Jan Modzelewski, poseł, Elfenstrasse 25.
Szwecja — Stokholm — Z. Michałowski, poseł, Hovfslagaregatan 5.
Turcja — Konstantynopol — vacat, rue Sira Servi 24.
Ukraina — Charków — Franc. Charwat, chargé d'affaires, ul. Czernyszewska 53.
W. Brytanja — Londyn — Konst. Skirmunt, poseł nadzw. i m. p. I kl., Portland Place 47 w. I
Węgry — Budapeszt — Jan Szembek, poseł nadzw. i m. p., Kiralynéut. 2.
Włochy — Rzym — August Zaleski, poseł, Piazza di Spagna 20.
Komisarjat Gener. R. P. — Gdańsk — Leon Pluciński, komisarz generalny, Dellbrück Allee 3a.

Polska sieć konsularna.

Australja — Sydney — Jerzy Earp, gener. konsul honorowy.
Austrja — Wiedeń — dr. Rittner Edward w-konsul, kier. wydz. kons., Rennweg 1.
Belgja — Antwerpja — Kazimierz Downarowicz, konsul II kl., rue Van Dyck 38.
Bruksela — Jerzy Vaxelaires, konsul honorowy, rue Stevin 69.
Brazylja — Kurytyba — Zbigniew Miszke, konsul II kl., 13 de Maio Nr. 65.
Rio de Janeiro — Kazimierz Reychman, w-konsul, kier. wydz. kons., Marques de Olinda 92.
Bułgarja — Sofja — Jerzy Statkowski, kier. wydz. kons. Adres: przy zbiegu ulic Paryż 10 i Wrabcza 9.
Chile — Santjago de Chile — L. Wł. Zeghers, konsul honorowy.
Czechosłowacja — Praga — Aleksander Dunajecki, konsul I klasy, Smichów, pałac Portheima.
Koszyce — dr. Roman Staniewicz, w-konsul, Tordassyho 3.
Marienbad — Stanisław Sadowski, w-konsul honor.
Mor. Ostrawa — Zygmunt Vetulani, w-konsul, kier. konsulatu.
Danja — Kopenhaga — Bartłomiej Rusiecki, w-konsul, kier. wydz. kons. przy poselstwie, Bredgade 47.
Aalborg — Michał Kragelund, w-konsul honorowy.
Aarhus — S. Weiss-Fogh, w-konsul honorowy.
Haslen Bornholmie — Max Plesner, w-konsul honorowy.
Odense — Nielsen Niels Axel, w-konsul honorowy.
Estonja — Rewel — Ant. Swierzbiński, konsul II kl.
Finlandja — Helsingfors — Witold Połoński, konsul II kl., kier. wydz. kons., N. Esplanaden 25a.

---

*) a. int. — ad interim czyli tymczasowy (w/z posła).

Francja — Bordeaux — Dunstan de Kersabiec, konsul honor.
Algier — Rosée Antoine Arsene, agent honor.
Havre — Alfred Stempowski, konsul honor., 179 rue Victor Hugo.
Lille — Leon Rembiszewski, konsul II kl.
Lyon — Jan Rzewuski, konsul II kl., Lyon ville urbane, Boulevard de la Cote 14 bis.
Marsylja — dr. Tadeusz Nieduszyński, konsul honorowy, 36 rue Edouard Delanglade.
Nicea — Ksawery Walicki, konsul honorowy, 27 Boulevard Dubouchage.
Paryż—Bohdan Chełmicki, konsul generalny, 5 rue 49 Boulevard Clemenceau 1.
Strassburg — Jan Dereziński, konsul II kl., 21, 43 rue Théophile Gautier.
Grecja — Ateny — Atanase Typaldo Bassia, konsul honorowy Lonkianou 14.
Holandja — Rotterdam — Jan Paweł Kaczkowski, konsul II kl., Stationsweg 71a.
Japonja — Tokjo — dr. Otto Hubicki, konsul II kl., 55 Zaimkucho-Azabu-ku.
Jugosławia — Belgrad — Marjan Kossow, w-konsul, Kruńska 58.
Zagreb — Samson Himmelstierna kons. II kl, Boskowicowa 2.
Kanada — Montreal — dr. Michał Straszewski, konsul generalny, 506 Sherbrocke Street W.
Winnipeg — dr. Ignacy Skarbek, w-konsul, 92 Edmonton Street.
Luxemburg — Emanuel Servais, konsul honorowy.
Łotwa — Lipawa — Walerjan Łoppatto, konsul II kl., Lorenca icla 17.
Ryga — Aleks. Lutze-Birk, konsul I kl., Rainis bul. 6 m. 1.
Dynaburg — Michał Swierzbiński, konsul II kl.
Niemcy — Berlin — Karol Rose, konsul generalny, Kurfürstenstrasse 137.
Bytom — Aleksander Szczepański, kons. generalny, Gleiwitzerstr. 10.
Ełk — Agencja konsularna, dr. Filip Zawada, kier. agencji.
Essen — Leon Barciszewski, konsul II kl., Bahnhofstr. 90/92.
Elbląg—dr. Edward Skowroński, agencja konsularna Hlg. Leichnamstr. 145.
Hamburg — Alfred Pomian, konsul generalny, Kirchenallee 27.
Kolonja — Eug. Rozwadowski, konsul I kl., Lindental Duerenerstrasse 248.
Królewiec — Zygmunt Merdinger, konsul generalny, Neuedammgasse 20.
Kwidzyń — Stanisław Sierakowski, konsul generalny, Herrenstrasse 14.
Lipsk — dr. Konrad Krókowski, kons. II kl., Hauptmanstr. 13.
Monachjum — Leszek Malczewski, konsul I kl. kier. konsulatu, von der Tannstrasse 26.
Olsztyn — Karol Ripa, kierownik agencji konsularnej, Kaiserstrasse 28.
Piła — Stanisław Ptaszycki, w-konsul.
Wrocław — Franc. Brzeziński, konsul, Ohlauerufer 2.
Norwegja — Chrystjanja — Ole Andreas Haanshus, konsul honorowy.
Paraguay — Assuncion — Edward Tombeur, konsul honorowy.
Palestyna — dr. Jerzy Adamkiewicz.
Peru — Lima — Stanisław Madejewski, konsul honorowy.
Rosja — Moskwa — Stanisław Eska, konsul, Trzecia Mieszczańska 32/34.
Rumunja — Bukareszt — Feliks Chiczewski, konsul II kl., 57 Strada Popa Tatu.
Czerniowce — Eustachy Lorenowicz, w-konsul z tytułem konsula II kl., Eminescu 8.
Galatz — Zdzisław Maciejowski, konsul II kl., Cuza Voda 53.
Kiszyniów — dr. Bronisław Ossoliński, konsul honorowy, Leowska 82.
Stany Zjednoczone Ameryki — Buffalo — Stanisław Manduk, konsul II kl., 761, Filmore Avenue Nr. 4
Chicago — vacat, 1115, N. Robey Str. III.
Detroit — Barthel de Weydenthal Jerzy, konsul I kl., 80 East Garfield av. Michigan U. S. A.
New York—dr. Stefan Grotowski, konsul gener., 953, Third av. 57. th. st. N. Y.
Pittsburgh — dr. Zdzisław Kurnikowski, konsul II kl., 217, N. Craid Street Pittsburg Pa.
St. Louis — dr. Wład. Kozłowski, w-konsul.
Szwajcarja — Bern — Piotr Kluczyński, konsul II kl., kier. wydz. kons. przy poselstwie, Elfenstrasse 20.
Zurych — Jan Czaplicki, konsul II kl., Fraumünsterstrasse 13.

Szwecja — Malmö — Wilhelm Jerzy Hartman (3-ch im.) Happach, konsul honorowy, Dywidhallsgaten 3a.
Stokholm — Percy Tham, gen. kons. honor., Hovfslagaregatan 5.
Syberja — Charbin — Karol Pindor, konsul II kl., Głucha 4.
Władywostok — Michał Morgulec, konsul I kl., Puszkińska 33.
Turcja — Konstantynopol — Juljusz Dzieduszycki, konsul II kl., rue Kabiistan (Taksim) 40.
Ukraina — Charków — Franciszek Chorwat, konsul generalny, kier. wydz. kons. przy poselstwie ul. Czernyszewska 85.
Uruguay — Montevideo — Paulier Washington, konsul honorowy.
Węgry — Budapeszt — Wiktor Szczepan Pol — w-konsul, kier. w-łu kons., Akademia Utcza 9, III P.
W. Brytanja — Londyn — Kaz. Komierowski, konsul II kl., kier. kons. gen., 2 Upper Montague Street.
Włochy — Florencja — Karol Paszkowski, konsul honorowy, Lung'Arno del Tempio 22a.
Medjolan — Zdzisław Marski, konsul II kl., Piazza Cajazzo 33.
Neapol — Luigi di Lauro, konsul honorowy, via dei Mille 47.
Palermo — Marcin Beltrami, konsul honorowy, Piazza della Marina 18.
Rzym — Jan Brodzki, w-konsul, Piazza di Spagna 20.
Triest — Włodzimierz Kwiatkowski, konsul II kl., Piazza della Borsa 4.
Turyn — Attila Begey, konsul honorowy, via Milano 20.

Wojskowi attachés przy poselstwach polskich za granicą.

Francja—mjr. szt. gen. Józef Beck, Paryż, rue Marignan 12.
Czechosłowacja—ppułk. szt. gen. Antoni Durski, Praga, Staromestke Namest Pałac Kinsky.
Anglja—ppłk. Jerzy Bardziński, Londyn, 17 Portland Place.
Stany Zjednoczone Ameryki — mjr. adj. szt. Kazimierz Mach, Waszyngton 2640, 16-th Street
Łotwa—Komandor-por. Bohdan Jarociński, Ryga, Cerkiewna Nr. 19 m. 6.
Włochy—mjr. Ludwik Hieronim Morstin, Rzym, Piazza di Spagna Nr. 20.
Finlandja—rotm Łubieński, Helsingfors, Norra-Esplanadegaten Nr. 25a.
Rosja—ppłk. szt. gen. Romuald Wolikowski, Moskwa, Małyj Charitoniewskij Pereułok 6.
Jugosławja—kpt. Stefan Michalski, Belgrad, Krunska Nr. 58.
Estonja—mjr. Konstanty Abłamowicz, Rewel, Kohtu ul. Nr. 4.
Rumunja—kpt. N. Wielogłowski, Bukareszt, Calea Victorei Nr. 129.
Turcja—płk. szt. gen. Leon Bobicki, Konstantynopol, Pera, rue Sira Selwi 24.
Belgja—ppłk. p. d. szt. gen. Starzeński, Bruksela, Avenue des Gaulois 29.

Przedstawicielstwa dyplomatyczne państw obcych w Polsce.

(W porządku wręczenia listów uwierzytelniających).

Stolica Apostolska—J. E. Monsignior Laurent Lauri, Arcybiskup Efezu, Nuncjusz, Apostolski, Książęca 21; tel. 319-57.
Stany Zjedn. Amer.—Hugh Gibson, poseł nadzw. i minister pełnomocny, Senatorska 37, tel. 310-36, 310-39, 17-59.
Rumunja—Alexandre G. Florescq, poseł nadzw. i minister pełnomocny, Wiejska 10, tel. 27-07.
Włochy—Francesco Tomasini, poseł nadzw. i min. pełnomoc., Krak. Przedm. 32, tel. 19-15, 19-05.
Hiszpanja—Francisco Gutierrez-de Agüera, ambasador J. Kat. M., poseł nadzw. i min. pełn. Foksal 16, tel. 111-44.
Norwegja — Samuel Eyde, poseł nadzw. i min. pełn., Al. Ujazdowskie 17, kanc. tel. 174-15.
Francja—André de Panafieu, poseł nadzw. i min. pełn., Al. Ujazdowskie 31, tel. 21-50

Jugosławja—Yevrem Simitch, poseł nadzw. i min. pełn., biuro—tel. 130-10, Smolna 9.
Szwecja—C d'Anckarsvärd, poseł nadzw. i min. pełn., Kredytowa 3, tel. 82-55. kancelarja poselstwa Czysta 4, tel. 16-00,
Holandja - baron van Asbeck, poseł nadzw. i min. pełn., ul. Senatorska 10 m. 24, tel. 78 60. kancelarja Czackiego 9 m. 8, tel., 220-57,
Wielka Brytanja—William Grenfell Max Muller, poseł nadzw. i min. pełn., Nowy Świat 18, tel. 19-91, 54-00.
Czecho-Słowacja — Prokop Maxa, poseł nadzw. i min. pełn., Moniuszki 1a, tel. 26-24 i 4-20. biuro paszportowe, Złota 4, tel. 281-94,
Japonja—Toshitsune Kawakami, poseł nadzw. i min. pełn, Foksal 10, tel. 14-73.
Belgja—Bernard de l'Escaille poseł nadzw. i min. pełn., Hotel Europejski, kancelarja Hotel Europejski 145, biuro paszport. Bracka 18, tel. 150-30.
Szwajcarja — Hans Pfyffer d'Altishofen, poseł nadzw. i min. pełn., Nowo-Senatorska 2/12, telefon 54-55, biuro Smolna 25.
Austrja—Nicolas Post, poseł nadzw. i min. pełn., Koszykowa 116, biuro Królewska 16, tel. 64-96.
Łotwa—Martin Nuksa, poseł nadzw. i min pełn., Jasna 17, tel. 73-49.
Finlandja—Erik Ehrström, poseł nadzwyczajny i minister pełnomocny, biuro plac Napoleona 3, tel. 164-52.
Estonja—vacat. zast. pułk. Junkur, chargé d'affaires a.i. Al. Ujazdowska 19 m. 4, tel. 238-18.
Niemcy—Ulrich Rauscher, poseł nadzw. i min. pełn, Piękna 17, tel. 183-04, 183-74.
Danja—Niles Peter Arnstadt, poseł nadzw. i min. pełn., Bielańska 10, tel. 32-61.
Ros. Socjal. Feder. Republika Rad — Leonid Oboleński, pos. nadzw. minister pełnomocny, Hotel Rzymski.
Brazylja—Alcybiades Pecanha, poseł nadzw. i min. pełn., Al. Róż 4, tel. 91-13.
Uruguay—Lous Garabelli, Hotel Europejski 230.

Przedstawiciel pełnomocny.

Ukraińska Socjal. Fed. Rep. Rad.—Olelko Choumsky, przedstawicel pełnomocny, Hotel Victorja.

Chargés d'affaires.

Grecja—Nicolas Xydakis, min., Hotel Bristol 206.
Chili—Carlos Munoz Hurtado, chargé d'affaires, N. Świat 17 m. 1., tel. 206-41.

Chargés d'affaires a. int.

Węgry—baron Gabor Apor, 1-szy sekretarz, chargé d'affaires a. int. Zielna 48 m. 5. biuro Hortensja 6, tel. 315-52, 317-84.
Bułgarja—Nicolas Vantcheff, chargé d'affaires a. int., Hotel Bristol.

Konsulaty państw zagranicznych w Warszawie.

Argentyna—Andrè Josè Wallace, konsul generalny, Hotel Europejski, tel. 114.
Stany Zjednoczone Ameryki—Leon J. Keena, konsul generalny, Jasna 11, tel. 178-40
Hiszpanja—Marjano Fabregaz y Sotelo, konsul, Hotel Bristol.
Francja—M. Arquié, konsulat przy poselstwie, Al. Róż 2, tel. 169-73.
W. Brytanja—Frank Severy konsul, Piękna 6, konsulat przy poselstwie, Al. Jerozolimskie 107, tel. 222-53.
Włochy—konsulat przy poselstwie, Krak. Przedm. 32.
Łotwa—konsulat przy poselstwie, Fredry 12. tel. 73-48.
Holandja—P. C. G. Peereboom, konsul, Czackiego 9, tel. 220-57.
Rumunja—konsulat przy poselstwie, Wiejska 10.
Jugosławja (S. H. S.)—konsulat przy poselstwie, Smolna 9, tel. 130-10.
Czecho-Słowacja—konsulat przy poselstwie, Wielka 33, tel. 79-70, biuro handl. i paszportowe, Złota 4, tel. 281-94.
Japonja—Nobuyuki Kamel, konsul przy poselstwie, Foksal 10.
Grecja—konsulat przy poselstwie, Wilcza 29a.

Konsulaty honorowe.

Brazylja—W. Rupniewski, konsul honorowy, Wilcza 44, tel. 135-00.
Hiszpanja—Wilczyński, wice-konsul honorowy, Piękna 66-a.
Norwegja—Spiess, konsul honorowy, Hipoteczna 1, tel. 301-00, 301-01,
Nicaragua—Izydor Brenning, honorowy konsul generalny, Moniuszki 11, tel. 6-74.
Portugalja—baron Leser, konsul honorowy, Św.-Krzyska 28.
Szwecja—K. Olędzki, konsul honorowy, Zielna 37, tel. 24-60.
Meksyk—baron Max Rabusson, konsul honorowy, Królewska 27, tel. 105-65.

Wojskowi attachés państw obcych w Polsce.

Stany Zjednoczone Ameryki—attaché wojskowy pułk. Moore, Wiejska 11 m. 7, biuro Rymarska 8, tel. 10-85.
Attaché morski kmdor-por. Hugo W. Koehler, Aleja Róż 2, tel. 210-14, biuro Rymarska 8, tel. 104-45.
Rumunja—attaché wojskowy płk. Constantin Trandafiresco, Wspólna 41, biuro Królewska 31, tel. 57-39
Włochy—pułk. F. Giuseppe Ivaldi, Marszałkowska 51, tel. 251-22.
Francja—attaché naval komandor d'Ythurbide.
Jugosławia—(Królestwo Serbów, Kroatów i Słoweńców czyli S. H. S.)—attaché wojskowy vacat, Czackiego 16, tel. 284-41.
Szwecja—attaché wojskowy ppłk. Lovén, Nowy Świat 17, tel. 206-41.
Anglja—ppułk. Clayton E., Krak.-Przedm. 30, tel. 154-29, mieszk. Aleja Róż 2, tel. 80-96.
Czechosłowacja—attaché wojskowy gen. Kamil Holy, biuro Moniuszki 1-a, tel. 26-24, 4-20, mieszk. Poznańska 13, tel. 79-70.
Japonja—attaché wojskowy mjr. Naosaburo Okabe, Św.-Krzyska 30, tel. 116-46.
Estonja—attaché wojskowy płk. Junkur, Aleje Ujazdowskie 19 m. 4, tel. 238 18.
Łotwa—attaché wojskowy płk. Osvalds Fogelmans, Hotel Europejski 140.

Misje wojskowe obcych państw w Polsce.

Francja—szef misji wojsk. gen.-dyw. Dupont, Krakowskie Przedmieście 5.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych.

Minister: dr. Władysław Kiernik, tel. 318-84.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, jako najwyższy organ administracji państwowej, obejmuje wszelkie dziedziny gospodarstwa państwowego, o ile nie są one zastrzeżone specjalnym resortom. W szczególności należą do niego wszelkie sprawy ogólnego zarządu krajowego i dozoru nad samorządem miejscowym, policji wszelkiego rodzaju, sprawy naturalizacji państwowej, nadzór nad prasą. Również do zakresu kompetencji Min. Spraw Wewn. należą ustawowo określone uprawnienia b. Ministerstwa Aprowizacji.

Ministerstwo Spraw Wewn. dzieli się na departamenty: Prezydjalny, Administracyjny, Bezpieczeństwa Publicznego i Prasy, Samorządu, b. Dzielnicy Pruskiej.

Adresy: Warszawa, ul. Nowy Świat 69.

Minister—telefon 318-84, sekretarjat—107-74, podsekretarz stanu—57-32, sekretarjat—62-32.

Szef Dep. Prezyd.—62-16, szef Dep. Admin.—64-29, szef Dep. Bezp. Publ. i Prasy—63-33, szef Dep. Samorządu—52-87.

Władze i urzędy podległe Min. Spraw Wewnętrznych.

1) **Województwa wzgl. komisarjaty rządu** (patrz „Województwa i starostwa").

Województwa są to władze II instancji, którym podporządkowane są starostwa jako władze I instancji. Współdziałanie władz administracyjnych II i I instancji z władzami wojskowemi określone jest ustawami (Dz. Ust. 90/19 poz. 489, art. 2 i poz. 490, art 8).

2) **Główna Komenda Policji Państwowej** (patrz „Organizacja policji państw.") — ul. Nowy świat 67, Warszawa.

3) **Bataljony celne** (patrz „Ubezpieczenie granic").

Województwa i starostwa oraz samorząd.

Ilość województw.

Dla celów administracji państwowej podzielone jest państwo polskie na województwa, powiaty i gminy. Terytorjum b. Królestwa Kongresowego obejmuje pięć województw, Małopolska cztery, b. dzielnica pruska dwa, ziemie wschodnie trzy, nadto z przyznanej Polsce części Śląska Górnego oraz Śląska Cieszyńskiego utworzono województwo śląskie.

Ponadto t. zw. Ziemia Wileńska, złączona uchwałą Sejmu Ustawodawczego z dnia 24 marca 1922 r. z Rzecząpospolitą Polską (Dz. U. 20/22), posiada pod względem administracyjnym charakter województwa i jako województwo jest wymieniona w ordynacji wyborczej do Senatu (Dz. U. 66/22).

Posiadamy zatem 15 zorganizowanych województw i 16-te w stadjum organizacji (wileńskie), na którego czele stoi czasowo delegat rządu.

Organizacja województw.

Na czele województwa stoi wojewoda, mianowany przez prezydenta Rzeczyposp. na wniosek ministra spraw wewn., uchwalony przez Radę Ministrów.

Zarząd województwa sprawuje on przy pomocy urzędu wojewódzkiego, jako władzy administracyjnej II instancji, oraz za pośrednictwem władz powiatowych (starostw), czyli władz administracyjnych I instancji.

Zakres działania wojewody rozciąga się na wszelkie sprawy administracji państwowej z wyjątkiem spraw, przekazanych administracji wojskowej, sądowej, szkolnej, kolejowej i pocztowo-telegraficznej. Oprócz tego wojewoda współdziała z władzami, niezespolonemi w urzędzie wojewódzkim, np. inspektoratami pracy, władzami sanitarnemi i t. d.

Urząd wojewódzki obejmuje — oprócz prezydjalnego — następujące wydziały: administracyjny (również dla spraw wojskowych), samorządowy (te dwa również dla spraw bezpieczeństwa i porządku publicznego), dalej pracy i opieki społecznej, przemysłu i handlu, robót publicznych (zwany okręgową dyrekcją robót publ.), rolnictwa i dóbr państw., zdrowia, oraz często wydziały dla spraw wyznaniowych tudzież sztuki i kultury, wreszcie gospodarczo-budżetowy.

Przy wojewodzie czynną jest rada wojewódzka, która ma za zadanie wydawanie opinji w sprawach, poddanych pod jej obrady przez wojewodę, a nadto podejmowanie uchwał stanowczych w sprawach, przekazanych jej przez ustawy.

Rada wojewódzka nie jest organem samorządowym, lecz tylko kolegjalnym pomocniczym organem wojewody, a funkcje swoje sprawuje przy wojewodzie, względnie obok niego w granicach, uwarunkowanych zgodą właściwego dla danego działu ministra.

Województwo śląskie.

Województwo śląskie posiada autonomję z odrębnym sejmem, sądownictwem i administracją.

Władzę ustawodawczą w sprawach zastrzeżonych samorządowi śląska wykonywa Sejm Śląski, wybrany na podstawie ordynacji wyborczej, analogicznej do obowiązującej przy wyborach do Sejmu Rzplitej Polskiej.

W myśl statutu organizacyjnego nie mogą ustawy śląskie naruszyć postanowień Sejmu Rzeczypospolitej, dalej praw obywatelskich, zagwarantowanych w Ustawie Konstytucyjnej Rzplitej Polskiej, przepisów traktatów międzynaro-

dowych, obowiązujących w Polsce ani też przepisów innych ustaw państwowych, obowiązujących w dziedzinie nie zastrzeżonej dla ustawodawstwa śląskiego.

Organizacja Ziemi Wileńskiej. (Tymczasowa).

Przed inkorporacją Ziemi Wileńskiej do Polski zarządzała nią „Tymczasowa Komisja Rządząca Litwy środkowej" w Wilnie, znajdująca się w likwidacji. Na podstawie „aktu złączenia Ziemi Wileńskiej z Rzecząpospolitą Polską" oraz uchwał Sejmu Ustawodawczego z dn. 24 marca 1922 i 6 kwietnia 1922 o objęciu władzy państwowej w Ziemi Wileńskiej przez rząd Rzplitej Polskiej (Dz. U. 20|22 i 26|22) objął administrację tego okręgu delegat rządu, Walery Roman, któremu ze względów administracyjnych dodano część woj. nowogródzkiego (patrz podział terytorjalny wojew.). W obecnej chwili odbywa się stopniowe rozciąganie ważności ustaw, obowiązujących w Rzplitej Polskiej na Ziemię Wileńską.

Starostwa.

Starostwo jest władzą przełożoną zarządu gmin i miast w zakresie administracji państwowej i ma za zadanie sprawowanie wszelkich agend administracji państw. w powiecie (za wyjątkiem spraw z kompetencji województwa wyjętych) oraz z wyjątkiem spraw należących do zakresu Zarządu Dóbr oraz Stadnin Państwowych.

W miastach Warszawie, Łodzi i Lublinie władzą administracyjną I. instancji są komisarze rządu, którzy, z wyjątkiem komisarza rządu m. Warszawy, podlegają dyscyplinarnie i służbowo właściwym wojewodom.

Komisarz rządu m. Warszawy (gmach ratusza, plac Teatralny, tel. 15-83) podlega dyscyplinarnie ministrowi spraw wewnętrznych, służbowo zaś, właściwym dla danych czynności ministrom. (Dz. U. 20|20).

Miasta Lwów i Kraków rządzą się na podstawie specjalnych austrjackich statutów, zapewniających im odpowiednie kompetencje władzy administracyjnej I. instancji.

Samorząd.

W powiatach b. zaboru ros. istnieją t. zw. powiatowe związki komunalne, obejmujące całość każdego powiatu administracyjnego. Związki te mają charakter samorządowy, a ich organami są: 1) sejmik powiatowy, 2) wydział powiatowy, 3) komisarz powiatowy (starosta).

W powiatach miejskich funkcje organów powyższych, zgodnie z ustawą miejską, pełnią: rada miejska, magistrat i prezydent.

Sejmik powiatowy tworzy się drogą wyborów przez gminy po dwóch delegatów od każdej.

Na posiedzeniach sejmiku względnie wydziału, przewodniczy starosta lub jego zastępca.

Związek komunalny spełnia zadania natury gospodarczej oraz funkcję nadzoru nad samorządem gminnym.

Samorząd województw Małopolski Wschodniej.

Dnia 16 września 1922 r. uchwalił Sejm Ustawodawczej ustawę o „zasadach samorządu województw: lwowskiego, stanisławowskiego i tarnopolskiego". Najwyższym organem samorządu mają być sejmiki wojewódzkie. Ustawa ta wymienia kompetencję ustawodawczą samorządu, przyczem każda uchwała sejmików wojewódzkich musi uwzględnić konstytucję Polski, istniejące ustawy i wymaga sankcji prezydenta Rzeczypospoliej oraz kontrasygnatury prezydenta ministrów i właściwego ministra. Ordynację wyborczą wyda prezydent Rzeczypospolitej, przyczem wyborcy narodowości polskiej i ruskiej mają wybierać osobno.

Członkowie narodowości polskiej tworzą na sejmiku izbę narodową polską, a członkowie narodowości ruskiej — izbę narodową ruską. W sprawach wspólnych uchwała przychodzi do skutku za zgodą obu izb, w sprawach obchodzących tylko jedną narodowość wystarczy uchwała tylko jej narodowej izby.

Wojewoda reprezentuje na sejmiku rząd Rzeczypospolitej. Na obszarze tych województw językiem władz i sądów pozostaje polski — jednakże ze stronami ruskiemi będą się władze znosić w języku ruskim.

Władze samorządowe określą same swój język urzędowy wewnętrzny i zewnętrzny, sprawę języka urzędowego oraz nauczycieli innych języków w szkołach, określi każda izba narodowościowa dla swej narodowości. Samorząd ten będzie wprowadzony najpóźniej w dwa lata po ogłoszeniu. Przy obsadzeniu posad w ministerstwach i władzach centralnych zapewniona będzie narodowości ruskiej ilość stanowisk, odpowiadająca jej słusznym potrzebom.

Spis województw i starostw*).

I. Województwo Warszawskie — Warszawa.

Wojewoda — Stanisław Sołtan.

Powiaty:

Błonie (st. w Grodzisku), Ciechanów, Gostynin, Grójec, Kutno, Lipno, Łowicz, Maków, Mińsk Mazowiecki, Mława, Nieszawa (st. w Aleksandrowie), Płock, Płońsk, Przasnysz, Pułtusk, Radzymin, Rawa, Rypin, Sierpiec, Skierniewice, Sochaczew, Warszawa — miasto, Warszawa — powiat, Włocławek.

II. Województwo łódzkie — Łódź.

Wojewoda — Marjan Rembowski.

Powiaty:

Brzeziny, Kalisz, Koło, Konin, Łask, Łęczyca, Łódź — miasto, Łódź — powiat, Piotrków, Radomsk, Sieradz, Słupca, Turek, Wieluń.

III. Województwo kieleckie — Kielce.

Wojewoda — inż. Stanisław Pękosławski.

Powiaty:

Będzin, Częstochowa, Iłża (st. w Wierzbniku), Jędrzejów, Kielce, Końskie, Kozienice, Miechów, Olkusz, Opatów, Opoczno, Pińczów, Radom, Sandomierz, Stopnica (st. w Busku), Włoszczowa.

IV. Województwo lubelskie — Lublin.

Wojewoda — Stanisław Moskalewski.

Powiaty:

Biała (Podlaska), Biłgoraj, Chełm, Garwolin, Hrubieszów, Janów, Konstantynów (st. w Janowie Podlaskim), Krasnystaw, Lubartów, Lublin — miasto, Lublin — powiat, Łuków, Puławy, Radzyń, Siedlce, Sokołów, Tomaszów, Węgrów, Włodawa, Zamość.

V. Województwo białostockie — Białystok.

Wojewoda — inż. Stefan Popielawski.

Powiaty:

Augustów, Białystok, Bielsk, Grodno, Kolno, Łomża, Ostrołęka, Ostrów, Sejny, Sokółka, Suwałki, Szczuczyn (st. w Grajewie), Wołkowysk, Wysokie Mazowieckie.

VI. Województwo nowogródzkie — Nowogródek.

Wojewoda — Władysław Raczkiewicz.

---

*) st. = starostwo.

Powiaty:

Baranowicze, Brasław, Duniłowicze, Dzisna, Lida, Nieśwież, Nowogródek, Słonim, Stołpce, Wilejka, Wołożyn.

VII. Województwo poleskie — Brześć Litewski.

Wojewoda — Stanisław Downarowicz.

Powiaty:

Brześć Litewski, Drohiczyn, Kamień Koszyrski, Kobryń, Kossów, Łuniniec, Pińsk, Prużany, Sarny, Stolin.

VIII. Województwo wołyńskie — Łuck.

Wojewoda—Tadeusz Dworakowski.

Powiaty:

Dubno, Horochów, Kowel, Krzemieniec, Luboml, Łuck, Ostróg, Równe, Włodzimierz.

IX. Województwo poznańskie — Poznań.

Wojewoda — dr. Adolf Bniński.

Powiaty:

Bydgoszcz — miasto, Bydgoszcz — powiat, Chodzież, Czarnków, Gniezno, Gostyń, Grodzisk, Inowrocław, Jarocin, Kępno, Kościan, Koźmin, Krotoszyn, Leszno, Międzychód, Mogilno, Nowy Tomyśl, Oborniki. Odolanów, Ostrów, Ostrzeszów, Pleszew, Poznań — miasto, Poznań — wsch. powiat, Poznań — zach. powiat, Rawicz, Szmigiel, Śrem, Środa, Strzelno, Szamotuły, Szubin, Wągrowiec, Witkowo, Wolsztyń, Września, Wyrzysk, Żnin.

X. Województwo pomorskie — Toruń.

Wojewoda — Jan Brejski.

Powiaty:

Brodnica, Chełmno, Chojnice, Działdów, Gniew, Grudziądz—miasto, Grudziądz—powiat, Kartuzy, Kościerzyna, Lubawa, Puck, Sępolno, Starogard, Swiecie, Tczew, Toruń—miasto, Toruń—powiat, Tuchola, Wąbrzeźno, Wejherowo.

XI. Województwo krakowskie — Kraków.

Wojewoda — dr. Kazimierz Gałecki.

Powiaty:

Biała, Bochnia, Brzesko, Chrzanów, Dąbrowa, Gorlice, Grybów, Jasło, Kraków—miasto, Kraków—powiat, Limanowa, Mielec, Myślenice, Nowy Sącz, Nowy Targ, Oświęcim, Pilzno, Podgórze, Ropczyce, Spisz—Orawa, Tarnów, Wadowice, Wieliczka, Żywiec.

XII. Województwo lwowskie — Lwów.

Wojewoda — Kazimierz Grabowski.

Powiaty:

Bóbrka, Brzozów, Cieszanów, Dobromil, Drohobycz, Gródek Jagielloński, Jarosław, Jaworów, Kolbuszowa, Krosno, Lisko, Lwów—miasto, Lwów—powiat, Łańcut, Mościska, Nisko, Przemyśl, Przeworsk, Rawa Ruska, Rudki, Rzeszów, Sambor, Sanok, Sokal, Stary Sambor, Strzyżów, Tarnobrzeg, Żółkiew.

XIII. Województwo stanisławowskie — Stanisławów.

Wojewoda — Edmund Jurystowski.

Powiaty:

Bohorodczany, Dolina, Horodenka, Kałusz, Kołomyja, Kosów, Nadwórna Peczeniżyn, Rohatyn, Skole, Sniatyń, Stanisławów, Stryj, Tłumacz, Turka Żydaczów.

XIV. Województwo tarnopolskie — Tarnopol.

Wojewoda — dr. Lucjan Zawistowski.

Powiaty:

Borszczów, Brody, Brzeżany, Buczacz, Czortków, Husiatyn, Kamionka Strumiłowa, Podhajce, Przemyślany, Radziechów, Skałat, Tarnopol, Trembowla, Zaleszczyki, Zbaraż, Zborów, Złoczów.

XV. Województwo śląskie — Katowice *).

Wojewoda — Antoni Schultis.

Powiaty:

Bielsko — miasto, Bielsko — powiat, Cieszyn, Katowice — miasto, Katowice—powiat, Królewska Huta, Lubliniec, Pszczyna, Ruda, Rybnik, Świętochłowice, Tarnowskie Góry.

XVI. Ziemia Wileńska — Wilno.

(W reorganizacji na województwo wileńskie.)
Delegat rządu — Walery Roman.

Powiaty:

Wilno — miasto, Wilno — powiat, Oszmiana, Święciany.

Ze względów administracyjnych dodano do Ziemi Wileńskiej następujące powiaty wojew. nowogródzkiego, które wejdą prawdopodobnie w skład województwa wileńskiego: Brasław, Duniłowicze, Dzisa, Wilejka.

Powiat wileński obejmuje też część b. powiatu trockiego, który pozostał przy Polsce i zwany był za czasów „Litwy Srodkowej“ wileńsko-trockim.

Organizacja policji państwowej.

Na czele policji w państwie stoi główny komendant policji państwowej, zależny od ministra spraw wewnętrznych.

Urząd podporządkowany głównemu komendantowi nosi nazwę: „Główna Komenda Policji Państwowej“. Urząd ten wchodzi w skład Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, jako departament o specjalnym zakresie czynności, obejmując wydziały: ogólny, gospodarczy, administracyjny, rejestracyjno-karny, nadto komisję zakupów, komisję odbiorczą i szkołę policyjną. Tu należy też redakcja „Gazety Policji Państwowej“ (tel. 55-73).

---

*) Przy podziale terenu plebiscytowego Górnego Śląska otrzymała Polska z niektórych powiatów tylko część, n. p. z gliwickiego, raciborskiego i zabrskiego. Z nich utworzono nowe powiaty: Ruda i Swiętochłowice, których dawniej nie było. Zauważa się, że powiaty Bielsko—miasto i powiat, oraz Cieszyn, tworzą t. zw. cieszyńską część wojew. Sląskiego, reszta zaś t. zw. część górnośląską. Rozróżnienie to jest konieczne ze względu na to, że w każdej z tych części istnieje inne ustawodawstwo, tu austrjackie, tam pruskie, częściowo jeszcze nie skodyfikowane.

W siedzibach województw znajdują się okręgowe komendy policji państwowej, podległe w sprawach organizacyjnych, administracyjnych, zaopatrzenia, uzupełnienia i wyszkolenia Głównej Komendzie Policji Państwowej, w zakresie zaś służby bezpieczeństwa i administracji państwowej — wojewodzie.

Powiaty posiadają w siedzibach starostw powiatowe komendy policji państwowej, które w zakresie służby bezpieczeństwa i czynności wykonawczych władz państwowych i samorządowych podlegają starostom (komisarzom rządu), w zakresie dochodzenia przestępstw—urzędom wymiaru sprawiedliwości, a w zakresie organizacji, administracji, uzupełnienia i wyszkolenia—bezpośrednio komendantom powiatowym.

Większe miasta mają komendy miast, obejmujące kilka komisarjatów. Każda dzielnica posiada swój komisarjat, zorganizowany na prawach komisarjatów w powiatach.

Średnie miasta i ważniejsze punkty stanowią komisarjaty, miasta zaś mniejsze i gminy wiejskie posiadają posterunki policji.

Policja państwowa ma za zadanie ochronę bezpieczeństwa, spokoju oraz porządku publicznego i jest również organem wykonawczym władz państwowych i samorządowych w tym zakresie.

Organizacja policji państwowej ma charakter cywilny. Członkowie p. p. odpowiadają za przestępstwa karne przed sądami cywilnemi. Wszystkie przepisy, dotyczące państwowych urzędników cywilnych, obowiązują też funkcjonarjuszy p. p., o ile niema specjalnych ustaw lub rozporządzeń. Ze względu jednak na odrębny charakter zadań, jakie ma do spełnienia policja, jest ona zorganizowana i wyszkolona na wzór wojskowy i w stosunku do niej działają specjalne, surowsze przepisy dyscyplinarne.

Umundurowanie pol. państw. Dz. U. 26/20 oraz 101/22.

Stosunek policji państwowej do osób wojskowych.

§ 1. Funkcjonarjusze policji przy wykonywaniu swych czynności służbowych mają prawo występować wobec osób wojskowych:

a) w razie dokonywania przez osobę wojskową czynu przestępnego i
b) w razie potrzeby zapobieżenia popełnieniu czynu przestępnego lub w celu jego wykrycia.

§ 2. W wypadkach przewidzianych w paragrafie 1. punkt a, jeśli sprawca został schwytany na gorącym uczynku przy popełnieniu zbrodni lub poważniejszego występku (w b. zaborze austrjackim, w myśl obowiązującego tam kodeksu, tylko w wypadkach zbrodni), lub zaraz po spełnieniu tychże, funkcjonarjusz policji ma prawo tymczasowego przytrzymania wojskowego, nie mającego stopnia oficerskiego, o ile na miejscu niema żand. lub warty wojskowej i doprowadzenia go do komendy lub warty wojskowej a w ich braku do najbliższego urzędu policji.

W stosunku do oficerów i urzędników wojskowych, funkcjonarjusz policji, w wypadkach przytoczonych powyżej, powinien uprzednio zażądać okazania legitymacji i wezwać do dobrowolnego udania się wraz z funkcjonarjuszem policji do komendy wojskowej lub warty oficerskiej, a w ich braku do najbliższego urzędu policji i dopiero w razie odmowy ma on prawo przytrzymać, względnie odprowadzić przymusowo.

§ 3. W wypadkach przewidzianych w § 1 punkt b, jeżeli funkcjonarjusz policji ma uzasadnione podejrzenie, że osoba wojskowa popełniła zbrodnię lub poważniejszy występek, albo że do popełnienia czynu czyni przygotowania, ma prawo zażądania od wojskowych, nie posiadających stopnia oficerskiego, przedstawienia legitymacji. Jeżeli wylegitymowanie nie uchyli podejrzenia, a zwłoka grozi niebezpieczeństwem i na miejscu niema przedstawicieli żandarmerji lub warty wojskowej, mają również organa bezpieczeństwa prawo tymczasowego przytrzymania i doprowadzenia wojskowego, o ile zachodzą okoliczności, które według istniejących przepisów ustawowych, uprawniałyby do aresztowania osób cywilnych. (Patrz Dz. R. 28/21 oraz 39/22).

W stosunku do oficerów i urzędników wojskowych, funkcjonarjusz policji powinien postąpić jak wskazano w § 2.

§ 4. We wszystkich pozostałych wypadkach, gdy wojskowy, przekraczając inne przepisy prawa karnego lub przepisy policyjno-administracyjne, swojem zachowaniem się zakłóca bezpieczeństwo, spokój i porządek publiczny do tego stopnia, że interwencja okaże się bezwzględnie potrzebną — funkcjonarjusz policji uprawniony jest zwrócić mu na to uwagę i wezwać go do porządku, względnie zażądać wylegitymowania się. Jeśli osoba wojskowa wzbrania się podać nazwisko swoje, stopień i przydział, albo jeśli legitymacja wydaje się podejrzaną — funkcjonarjusz policji powinien wezwać pomocy obecnych na miejscu przedstawicieli żandarmerji wojskowej i tylko w razie ich nieobecności może przytrzymać winnego i doprowadzić go do najbliższej komendy lub warty.

§ 5. W razie stawienia przez osobę wojskową czynnego oporu policji działającej prawnie w zakresie i stosownie do niniejszego rozporządzenia, policja jest uprawniona do stosowania wszelkich środków, które jej w wypadkach stawiania czynnego oporu przysługują.

§ 6. Funkcjonarjusze policji, występując w stosunku do osób wojskowych, obowiązani są postępować z należytym taktem .i rozwagą i wobec oficerów działać w każdym wypadku z należytym szacunkiem.

§ 7. Wojskowy w ubraniu cywilnem, dopóki się nie wylegitymuje ze swego charakteru wojskowego, powinien być traktowany narówni z osobami cywilnemi.

Szeregowi nie mają prawa nosić ubrania cywilnego.

Oficer służby czynnej powinien posiadać i nosić zawsze przy sobie legitymację wojskową przepisanego wzoru.

Oficer rezerwy nie powinien posiadać legitymacji oficerskiej, obowiązują go natomiast przepisy dla osób cywilnych.

§ 8. Wszyscy szeregowi obowiązani są w służbie i poza służbą udzielać funkcjonarjuszom policji pomocy w celu udaremnienia czynnego oporu, stawianego policji przez osoby wojskowe lub cywilne.

§ 9 Organa policji są organami państwowemi i nieposłuchanie ich wezwa- służbowych przez osoby wojskowe, względnie opór stawiany im w wykonaniń służby, lub gwałty na nich popełnione—są karane w myśl obowiązujących woju skowych kodeksów karnych, jako zbrodnie lub występki.

Instrukcja dla policji państwowej ustala ponadto, że: jeżeli oficer da rozkaz aresztowanie podoficera lub żołnierza, policjant powinien rozkaz ten wykonać i odstawić aresztowanego na odwach, do posterunku lub do koszar. Policjant w tym wypadku powinien doręczyć oficerowi swój notes i prosić o wpisanie nazwiska, szarży i pułku oraz o podanie, co ma donieść o aresztowanym i jeśli czas pozwoli — poprosić o pisemny rozkaz. Podobnie, gdy podoficer aresztuje niższego szarżą i żąda pomocy od policjanta — policjant powinien mu tej pomocy udzielić.

Gdy oficer lub żołnierz wezwie policjanta do wystąpienia przeciw osobie cywilnej, powinien policjant przedewszystkiem zapytać o przyczynę, a następnie, li jest uzasadniona — wystąpić w myśl swej instrukcji.

Ubezpieczenie granic.

Celem przeciwdziałania nielegalnemu przekraczaniu granic państwa polskiego przez osoby oraz przemytnictwu, utworzono wzdłuż całego pasa granicznego kordony ochronne (Dz. U. 64/20).

Granica zachodnia i północna chroniona jest przez (cywilną) straż celną— (pod całkowitą kompetencją Ministerstwa Skarbu) granica wschodnia i południowa (czechosłowacka i rumuńska) oraz litewska, chronione są przez bataljony celne, znajdujące się pod kompetencją Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.

W celu ochrony wschodniej granicy państwa polskiego, stacjonowane są wzdłuż tej granicy, na terenach województw: nowogrodzkiego, poleskiego, wołyńskiego i tarnopolskiego i stanisławowskiego, bataljony celne, których działalność określa instrukcja, wydana przez M. S. Wewn., M. S. Wojsk. i M. Skarbu.

Bataljony celne podlegają pod względem dyspozycyjnym i wykonywania służby wyłącznie i bezpośrednio M. S. Wewn., działającemu przez podległe mu organy I i II instancji, zadaniem zaś Głównej Komendy B. C. jest organizacja i wyszkolenie ich w zakresie służby granicznej, przeprowadzanie inspekcji b. c. w zakresie kompetencji Gł. K. B. C, sprawowanie władzy dyscyplinarnej w stosunku do b. c., przeprowadzenie bieżących spraw gospodarczych b. c. w porozumieniu z odnośnemi d. o. k.

Wszystkie b. c. stancjonowane na terytorjum poszczególnych starostw (pododcinki) podlegają bezpośredniej ingerencji odnośnego starosty, który w tym względzie wydaje odpowiednie instrukcje dowódcy bataljonu celnego.

Cała granica wschodnia pod względem ochrony granic pozostaje w wyłącznym zarządzie M. S. Wew., które działa w tym względzie przez podległe mu organy administracyjne I i II instancji, oraz kieruje ochroną granicy w zakresie przynależnej mu kompetencji, przez specjalnie w tym celu utworzone dowództwa b. c. (jak wojewódzkie i starościńskie komendy b. c.).

Zadaniem baonów celnych jest niedopuszczanie do przekraczania granic państwa poza punktami przejściowemi.

Bataljony celne korzystają z zakładów i środków sanitarnych oraz weterynaryjnych odnośnych d. o. k.

Pod względem sądowo-karnym podlegają b. c. terytorjalnie właściwym sądom d. o. k.

Oficerowie i szeregowi b. c. korzystają ze wszystkich praw i przywilejów analogicznie z oficerami szeregowymi w. p.

Umundurowanie oficerów i szeregowych b. c. jest takie samo, jak umundurowanie w. p., uzupełnione przez naszycie z jasno-zielonego sukna w formie prostego kąta dł. ram. 8 cm., szer. — 4 cm., umieszczone na zewnętrznej stronie lewego rękawa bluzy i płaszcza.

Gospodarka i rachunkowość b. c. wzorowana jest na zasadach przyjętych w w. p.

Ministerstwo Spraw Wojskowych.

(Por. dekret R. R. z 26/X 1918 art. 20. Nr. 14 D. R.).
Minister: Warszawa, Zamek, Krakowskie-Przedmieście.
Patrz: Ogólna organizacja wojska.

Ministerstwo Skarbu.

Minister: Władysław Grabski, tel. 26 wewn.

Ministerstwo Skarbu jest władzą kierowniczą dla wszelkich spraw, wchodzących w zakres skarbowości państwowej oraz polityki finansowej państwa, podatków, ceł, monopolów, spraw budżetowych, kredytowych, monetarnych i emisyjnych, nadzoru nad zakładami kredytowemi i asekuracyjnemi.

Ministerstwo Skarbu dzieli się na siedem departamentów: Prezydjalno-Administracyjny, Kredytowy, Budżetowy, Akcyz i Monopolów, Opłat Stemplowych, Podatków, Ceł. Ponadto posiada ono Główny Urząd Kasowy i Centralną Kasę.

Departament Prezydjalny załatwia sprawy ogólne ministerstwa, sprawy wynikające ze stosunku ministerstwa do Sejmu, prezydenta Rzplitej, Rady Ministrów i innych ministerstw i urzędów centralnych. Skutkiem tego przy Departamencie Prezydjalnym istnieją także: **Komisja Oszczędnościowa, Sekretarjat Komitetu Ekonomicznego Ministrów i Sekretarjat Rady Finansowej.**

Ponadto istnieją przy Ministerstwie Skarbu:

Główny Komitet popierania Skarbu Narodowego (w likw. od 1/XII 1922.).

Komisja Skarbu Narodowego (uchwała Sejmu Ustaw. z dn. 15/XI. 1922.) oraz

Rada Współdzielcza — dla ujęcia wpływu Min. Skarbu na sprawy współdzielczości.

Adres Min. Skarbu —Warszawa, Rymarska 5, tel.: 314-36, 314-37, 318-30, 318-31.

Władze skarbowe niższych instancyj:

Zarząd skarbowy w poszczególnych częściach obszaru państwa sprawują izby skarbowe, którym podlegają urzędy skarbowe dla podatków i opłat, tworzone z reguły w każdym powiecie administracyjnym. Ponadto istnieją urzędy akcyz i monopolów państwowych, dalej kasy skarbowe i odrębne urzędy celne. Siedzibą izb skarbowych jest obecnie Warszawa, Łódź, Lublin, Brześć, Białystok, Lwów, Kielce, Kraków, Poznań, Toruń, Łuck, Tarnopol (w org.). Stanisławów (w org.). Adres Izby Skarbowej w Warszawie — ul, Rymarska 1, tel. 145-95.

W bezpośredniej zależności od Min. Skarbu jest też:

Straż celna (patrz „Ubezpieczenie granic").

Urzędy podległe Ministerstwu Skarbu.

1. Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa, Warszawa, ul. Bielańska 10, 12, tel.: 313-57, 313-58, 313-59. Dyrektor naczelny — dr. Jan Kanty Steczkowski (tel. 156-40).

2. Państwowe Zakłady Graficzne, Warszawa, Aleje Jerozolimskie Nr. 91 tel. 48-49.

3. Urząd Pożyczek Państwowych, Warszawa, Senatorska 29 (Galerja Luksemburga), tel. 88-09.

4. Generalna Dyrekcja Monopolu Tytuniowego, Warszawa, Chmielna 36, tel. 215-42.

5. Generalna Dyrekcja Loterji Państwowej, Warszawa, Nowy Swiat 70, tel. 45-71.

Również do zakresu kompetencji Min. Skarbu należy opieka nad:

6. Polską Dyrekcją Wzajemnych Ubezpieczeń — Warszawa, Aleje Jerozolimskie 41, tel, 92-76 — będącą instytucją samorządową (Dz. U. R. P. 64/21 poz. 395 i Dz. U. 5|22 poz. 34).

7. **Urzędy podległe Gen. Dyr. Monop. Tytoniowego** — patrz „Przemysł tytuniowy".

8. **Dyrekcje ceł** jako władze III instancji—w Warszawie, Wilnie i Lwowie (Dz. U. R. P. Nr. 91|22.

Ministerstwo Sprawiedliwości.

Minister: Stanisław Nowodworski, tel. 150-35.

Ministerstwo Sprawiedliwości jest władzą administracyjną, w zakresie zaś wymiaru sprawiedliwości działają niezawisłe sądy. Najwyższą instancją jest Sąd Najwyższy w Warszawie, plac Krasińskich Nr. 5. Pierwszy prezes: Franciszek Nowodworski (tel. 101-37). Sądy apelacyjne znajdują się w Warszawie, Lublinie i Grodnie; dla b. ziem wschodnich Lwowie, Krakowie, Poznaniu i Toruniu. Sąd apelacyjny w Warszawie: plac Krasińskich 5. Prezes: Leon Supiński. Na terenie podlegającym Sądowi Apelacyjnemu istnieją sądy okręgowe i sądy powiatowe, wzgl. pokoju. Sędziowie pokoju są z reguły wybierani przez ludność.

Ministerstwo Sprawiedliwości dzieli się na cztery departamenty: Prawno-Konsultacyjny, Sądowo-Administracyjny, Więzienny i Ogólny oraz dwa wydziały, niewłączone do departamentów, a mianowicie: Prezydjalny i Gospodarczo-Skarbowy oraz redakcję i administrację Dziennika Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (plac Krasińskich Nr. 12) i Dziennika Urzędowego Ministerstwa Sprawiedliwości. Ponadto istnieje osobny Departament Ziem Zachodnich (dla b. dzielnicy pruskiej).

Adres Ministerstwa Sprawiedliwości: Warszawa, ul. Długa Nr. 7, tel. 54-49, 54-31, 56-59.

Dalej należą do zakresu działania Min. Sprawiedliwości

Komisja Kodyfikacyjna

Prezydent: dr. Fr. Ks. Fierich, Prof. Uniw. Jagiel.

Ustawą z 3 czerwca 1919 powołana do życia w celu skodyfikowania jednolitego i stałego prawa polskiego. Do jej zakresu należy: a) przygotowanie projektów jednolitego ustawodawstwa dla wszystkich ziem, wchodzących w skład państwa, zarówno w dziedzinie prawa cywilnego, jak i karnego; b) przygotowywanie innych projektów ustawodawczych, opracowanych przez nią wskutek uchwały Sejmu lub w porozumieniu z Min. Sprawiedl. — Projekty K. K. wnosi do Sejmu minister sprawiedliwości. Na czele K. K stoi prezydent i trzech wiceprezydentów. Skład K. K. 40 członków. (Liczba może być zwiększona). Prezydjum i członków K. K. mianuje prezydent Rzplitej Polskiej.

Najwyższy Trybunał Administracyjny.

Prezes: P. Sawicki.

Na podstawie uchwały Sejmu Ust. z dn. 3/VIII. 1922 roku (Dz. U. 67/22) — został on utworzony dla orzekania o legalności zarządzeń i orzeczeń, wchodzących w zakres administracji, tak rządowej jak i samorządowej.

Adres: dawny lokal Min. Spr. Zagr. przy ul. Miodowej.

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Minister: prof. dr. Stanisław Głąbiński, tel. 311-63.

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wykonywa zarząd szkolnictwa wszelkich stopni i typów, sprawuje opiekę nad nauką, literaturą i sztuką, nad archiwami, bibljotekami publicznemi, czytelniami, muzeami i teatrami oraz stoi na straży wykonywania wszelkich praw i opieki państwa w sprawach wyznaniowych. (Przekazanie kompetencji zniesionego Min. Kultury i Sztuki do Min. Wyznań Rel. i Oświaty patrz Dz. U. 14/22).

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego obejmuje:

Sekretarjat Generalny (zarazem redakcję „Dziennika Urzędowego Min. Wyznań Rel. i Oświecenia Publ."), Dział Osobowy, Bibljotekę, Kancelarję Główną, wydziały: Prawny i Finansowy oraz departamenty: Szkolnictwa Powszechnego (al. Ujazdowskie 20), Szkolnictwa Sredniego (Bagatela 12, IV p.), Szkolnictwa Zawodowego (Bagatela 12), Nauki i Szkół Wyższych (Szopena 1), Wyznań Religijnych (aleje Ujazdowskie 37), nadto Wydział Kultury i Sztuki oraz niewłączony do departamentów Wydział Archiwów Państwowych (Długa 13, tel. 124-52).

Adres: Warszawa, ul. Bagatela 12, tel. 311-62, 311-63.

Państwo podzielone jest dla celów administracji szkolnictwa na okręgi szkolne (czyli kuratorja), odpowiadające województwom, którym są podporządkowane organy powiatowe, jak inspektorowie szkolni i miejscowe szkolne organy. Do pomocy kuratorom i inspektorom służą rady szkolne, okręgowe i powiatowe.

Ministerstwo Przemysłu i Handlu.

Minister: inż. Władysław Kucharski, tel. 412-01.

Ministerstwo Przemysłu i Handlu kieruje sprawami organizacji przemysłu i handlu, nadzoruje wykonywanie ustaw przemysłowych i handlowych oraz zabezpiecza ochronę handlu. W zakres kompetencji tego ministerstwa wchodzą nadto sprawy górnicze, marynarki handlowej, miar i wag, sprawy przemysłowych i handlowych towarzystw akcyjnych, spółek i stowarzyszeń.

Ministerstwo Przemysłu i Handlu obejmuje 6 departamentów: Ogólny, Górniczo-Hutniczy, Przemysłowy, Handlowy, Marynarki Handlowej, do Spraw Śląskich oraz samodzielny Wydział Naftowy, dalej Wydział Rozrachunkowo-Likwidacyjny i redakcję tygodnika „Przemysł i Handel" oraz Ekspozyturę Delegacyj Polskich w Moskwie. Nadto dla celów ujednostajnienia prawodawstwa górniczego istnieje przy Min. P. i H. **Komisja Prawno-Górnicza.**

Adres: Warszawa, ul. Elektoralna Nr. 2, tel. 312-45, 312-46, 312-47, 312-48 312-49. 412-60, 412-61, 412-62, 412-64, 412-65. Nadto 312-49 centrala miejscowa.

Urzędy centralne Ministerstwa Przemysłu i Handlu w Warszawie.

1. **Główny Urząd Miar** — ul. Elektoralna 2, tel. 154-90 i 87-07.

2. **Główny Urząd Probierczy** — ul. Złota, tel. 69-28*).

3. **Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej,** ul. Elektoralna 2, telefon 110-21. (Dekret N. P. z 13/XII 1918 poz. 66. 21 Dz. Pr.).

4. **Główny Urząd Przywozu i Wywozu,** ul. Elektoralna 2, tel. 66-50.

5. **Państwowy Urząd Geologiczny,** ul. Nowy Świat, Pałac Staszica tel. 114-06

6. **Główna Dyrekcja Państwowych Zakładów Górniczych i Hutniczy** Warszawa, ul. Elektoralna 2, tel. 72 i 62 wewn.

7. **Oddział Likwidacji Demobilu Wojskowego,** „Demat" Królewska 23.

8. **Komitet Węglowy przy M. H. i P.** (w likw.), Jasna 1.

Ciała doradcze przy Min. P. i H.

1. **Rada Handlowo-Przemysłowa,** (Ust. Sejmu Ust. 2 lipca 1919 r. oraz Rozp. M. P. i H. z dn. 7 list. 1919 r., patrz Monitor Polski 249/19) — ciało opinjodawcze.

2. **Państwowa Rada Chemiczna,** (Monitor Polski 62/19, 258/19, 267/21) — organ opinjodawczy.

3. **Państwowa Rada Naftowa,** (Uchwała Sejmu Ust. 21 lipca oraz Rady Ministrów z dn. 10 kwietnia 1921 r.).

4. **Rada Rzemieślnicza** wraz z **Izbami Rękodzielniczemi** jak w Katowicach (Dz. U. 53/22. p. 488), patrz Rozp. Rady Min. z 19 lipca 1921 r.).

5. **Komitet Celny** (Rozp. Min. P. i H. 30 maja 1921 r., Monitor Polski 225 z 1921 r.) wraz z **Komisją Komitetu Celnego.**

6. **Komisja dla Spraw Związanych z Eksploatacją Portu Gdańskiego** (Uchwała Rady Min. 12.IV. 1922 r.). Komisja ta nosi też nazwę:

Stała Komisja (rozszerzania) Portu Gdańskiego.

7. **Komitet Chłodnictwa,** (Elektoralna 2) — patrz Dz. U. 78/22.

---

*) Tamże w org. mennica państwowa.

Urzędy podległe Min. P. i H.

1. **Urzędy podległe Głównemu Urzędowi Miar**—okręgowe i miejscowe, (patrz. miary i wagi).

2. **Okręgowe Urzędy Probiercze** we Lwowie i Krakowie, dalej w organizacji w Poznaniu i Wilnie, podczas gdy Gł. Urząd Prob. jest równocześnie Okręgowym Warszawskim Urzędem Probierczym. (Patrz Dz. U. 64/22 poz. 570).

3. **Okręgowe Urzędy Przywozu i Wywozu**—Warszawa, Poznań, Kraków, Bydgoszcz i Cieszyn (w likwidacji).

4. **Dyrekcja Państwowych Zakładów Salinarnych** — Kraków, Karmelicka 38.

5. **Urzędy górnicze II Instancji:**

a) Starostwo Górnicze w Warszawie dla b. zaboru austr. — obejmuje urzędy górnicze małopolskie w Krakowie, Jaśle, Drohobyczu i Stanisławowie.

b) Wyższy Urząd Górniczy w Warszawie — dla b. Królestwa Polskiego—obejmuje urzędy i okręgi górnicze: sosnowicki, dąbrowski, częstochowski i radomski — (Dz. U. 80/22).

c) Wyższy Urząd Górniczy w Katowicach dla woj. śląskiego (Dz. U. 50|22).

Uwaga: dla b. zaborów niemieckiego i rosyjskiego, z wyjątkiem G. Śląska i b. Król. Pol., pełni tę funkcję jednocześnie Dep. Górniczo-Hutniczy.

Urzędom górn. II inst. podlegają urzędy górn. I instancji w: Warszawie (Elektoralna 2), Dąbrowie, Radomiu, Częstochowie, Drohobyczu, Jaśle, Stanisławowie i Krakowie, zaś na obszarze woj. śląskiego — w Rybniku, Królewskiej Hucie, Katowicach i Tarnowskich Górach.

6. **Komisarz dla podziału węgla na ziemiach górnośląskich woj. śląskiegiego** w Katowicach (Dz. U. 53|22).

Nadto do kompetencji Min. P. i H. zaliczyć można:

7. **Wojewódzkie Wydziały Przemysłowe oraz Biura Inżynierów Przemysłowych** w Warszawie, Włocławku, Częstochowie, Kaliszu, Radomiu i Sosnowcu oraz

8. **Izby Handlowo-Przemysłowe.**

Są to ciała samorządowe, o różnych ustrojach, w Bielsku (Cieszyńskim), Brodach, Bydgoszczy, Grudziądzu, Katowicach (Dz. U. 53|22), Krakowie, Lwowie, Poznaniu i Toruniu — razem 9. W b. zaborze ros. nie ma dotychczas żadnej zorganizowanej Izby Handl. Przem.

Ministerstwo Kolei Żelaznych.

Minister: Leon Karliński, tel. 47 wewn. centr. M. K. Z.

Ministerstwu Kolei Żel. podległe są dyrekcje kolejowe: warszawska, radomska, wileńska, poznańska, gdańska, lwowska, krakowska, stanisławowska i katowicka. Zakres działania Ministerstwa Kolei Żelaznych obejmuje też sprawy żeglugi powietrznej.

Ministerstwo Kolei Żelaznych posiada Biuro Prezydjalne oraz 6 departamentów: Administracyjny, Finansowy, Przewozowo-Taryfowy, Ruchu, Budowy i Utrzymania Kolei, Mechaniczny i Zasobów, nadto niewłączone do tych departamentów: Wydział Kontroli Ministerjalnej (w likw.), Wydział Sanitarny. Również istnieje dla celów pośrednictwa z Ministerstwem Spraw Wojskowych

osobna Wojskowa Sekcja Kolejowa przy Min. Kolei Żel (tel. 73 wewn. dyr. kolejowej).

Adres Min. K Ż.: Warszawa, Nowy-Świat Nr. 14. Tel. 316-21 do 316-28, 20-61, 20-64 do 20 65, nadto własna centrala t. zw. dyrekcji kolejowej.

Nadto istnieje:

1) Dyrekcja Budowy Kolei Państwowych.

2) Komitet Przebudowy Węzła Warszawskiego. (Przew. prof. B. Wasiutyński).

Jako organy opinjodawcze istnieją:

3) Państwowa Rada Kolejowa przy M. K. Ż (Dz. U. R. P. Nr. 38/21 p. 226). Jest to organ opinjodawczy, którego najważniejszą częścią jest Komitet Nowobudujących się Kolei żelaznych (przew. prof. J. Stecewicz).

4) Rady kolejowe przy dyrekcjach kolei żelaznych.

5) Jako organy kontrolne istnieją:

Inspektorowie (po 2 w każdej sekcji) dla kontroli ogólnej nad dyrekcjami.

Ministerstwo Poczt i Telegrafów.

Minister: Jan Moszczyński, tel. 318-20.

W zakres działania tego ministerstwa, oprócz poczt, telegrafów i telefonów wchodzi też radjotelegrafja. Ministerstwu podlegają Okręgowe Dyrekcje Poczt i Telegrafów: warszawska, lwowska, krakowska, lubelska, wileńska w Grodnie, gdańska (lub pomorska), bydgoska, poznańska i katowicka. Dyrekcjom podlegają urzędy pocztowe i telegraficzne.

Ministerstwo Poczt i Telegr. dzieli się na 4 departamenty: Administracyjny, Pocztowy, Telefoniczno-Telegraficzny i Gospodarczy, oraz, niewłączony do departamentów, Wydział Rachunkowy, nadto Kancelarję Główną.

Ministerstwo Rolnictwa i Dóbr Państwowych.

Minister: Jerzy Gościcki, tel. 39-03.

Ministerstwo Rolnictwa i Dóbr Państwowych zawiaduje sprawami rolnictwa, leśnictwa, spółek rolniczych oraz sprawuje zarząd wszelkiego rodzaju dóbr państwowych, lub też znajdujących się pod administracją rządową—za pośrednictwem Okręgowych Zarządów Dóbr Państwowych. Lasy państwowe podzielone są stosownie do decyzji Ministerstwa na nadleśnictwa i leśnictwa.

Ponadto do zakresu Min. R. i D. P. należy ludowe szkolnictwo rolnicze na podst. ustawy z dn. 9 lipca 1920 r.

Ministerstwo Rolnictwa i Dóbr Państwowych dzieli się na 5 departamentów: Ogólny, Rolnictwa, Weterynarji, Leśnictwa oraz b. Dzielnicy Pruskiej.

Adres Min. R. i D. P.: Warszawa, ul. Senatorska Nr. 15, tel. 39-01.

Główna Komisja Ochrony Lasów.

Istnieje przy Min. R. i D. P., jako druga instancja odnośnych spraw — wskutek odwołania się stron od Okr. Komisyj Ochrony Lasów i t. d.

Państwowa Rada Weterynaryjna.

Przy Min. R. i D. P. — jako ciało opinjodawcze (rozp. Rady Min. z 27.9 1920 poz. 676 Nr. 102 Dz. Pr.).

Urzędy podległe Min. Roln. i Dóbr Państwowych.

1. Okręgowe Zarządy Dóbr Państwowych — w Warszawie, Radomiu, Siedlcach, Lwowie i Poznaniu.

2. Zarządy Okręgowe Lasów Państwowych — w Warszawie, Siedlcach, Radomiu, Lwowie, Łucku i Białowieży. (Obejmują 22 okręgów inspekcyjnych i 135 nadleśnictw. Adres w Warszawie: Senatorska 29, tel. 504-11).

3. Urzędy ochrony lasów.

4. Państwowy Urząd Meljoracyj Rolnych.

5. Zarząd Stadnin Państwowych — Krakowskie-Przedmieście Nr. 32, tel. 45—42.

6. Państwowe Laboratorjum Weterynaryjne — Warszawa-Sielce, ul. Chełmska 21, tel. 313-07.

7. Państwowy Instytut Torfowy — Senatorska Nr. 15, tel. 23-38 (w likwidacji).

8. Państwowy Instytut Meteorologiczny — Nowy-Świat Nr. 72, tel. 65-02.

9. Naczelny Komisarjat do Walki z Księgosuszem.

10. Państwowy Instytut Gospodarstwa Wiejskiego w Bydgoszczy.

11. " " " " w Puławach.

12. Komitety pomocy rolnej (gminne, powiatowe i wojewódzkie), złożone z przedstawicieli rządu i instytucyj rolniczych.

Ministerstwo Robót Publicznych.

Minister: prof. dr. Jan Łopuszański, tel. 103-18.

Do zakresu działania tego ministerstwa należą sprawy: budownictwa wodnego, budowa i utrzymanie publicznych dróg kołowych i mostów, budowa, utrzymanie i zarząd budynków państwowych z wyjątkiem kolejowych, górniczych i strategicznych, osadnictwo, a w szczególności regulacja i zabudowanie miast, wsi i zdrojowisk, kanalizacja, wodociągi, polityka budowlana, odbudowa osad, zniszczonych przez wojnę i klęski elementarne oraz pomiary ogólne kraju i zdjęcia geometryczne dla sporządzania map.

Ministerstwo Robót Publicznych obejmuje Wydział Prezydjalny i departamenty: Administracyjny, Wodny, Budowlany, Drogowy oraz wydziały, niewłączone do departamentów, mianowicie: Mierniczy, Hydrograficzny i Elektryczny (dawny Urząd Elektryfikacyjny w likwidacji) ul. Foksal 11.

Adres Min. R. P.: Warszawa, ul. Kredytowa Nr. 9, tel. 314-12 do 314-17

Ciała Doradcze przy M. R. P.

Państwowa Rada Techniczna.

Ciało opinjodawcze przy Min. R. P. złożone z reprezentantów fachowych instytucyj oraz interesowanych ministerstw.

Państwowa Rada Miernicza.

Ciało opinjodawcze.

Państwowa Rada Elektryczna.

Fachowy organ doradczy dla opinjowania w sprawach elektrycznych.

Bezpośrednio ministerstwu podlegają:

1. **Generalna Dyrekcja Odbudowy** (tel. 214-38) — w Warszawie dla przeprowadzenia technicznej odbudowy wsi, miast i miasteczek

2. **Generalna Dyrekcja Regulacji Rzek Żeglownych** w Warszawie (tel. 26-60) dla opracowania, wzgl. zatwierdzenia projektów regulacji rzek żeglownych i budowy portów oraz nadzoru nad wykonaniem robót (oraz jej podległe dyrekcje regulacji rzek żeglownych i budowy dróg wodnych).

3. **Biuro Projektów Kanałów Żeglownych** — Warszawa, Jasna 10, tel. 206-62.

4. **Zarząd Gmachów Reprezentacyjnych Rzeczpospolitej Polskiej**—Zamek.

5. **Dyrekcja biorów Państwowych** — Zamek.

Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej.

Minister: kierownik Ludwik Darowski, tel. 319-12.

Do zakresu działania tego ministerstwa należą sprawy:

a) ochrony pracy (Departament Ochrony Pracy i Inspekcje Pracy);

b) ubezpieczenia społeczne (Dep. Ubezp. Społecznych);

c) pośrednictwa pracy (Urzędy Pośrednictwa Pracy);

d) opieki nad dobrowolną lub przymusową emigracją i imigracją, reemigracją i repatrjacją (Główny Urząd Emigracyjny);

e) opieki społecznej (Dep. Opieki Społecznaj).

Nadto należą tu sprawy: stosunków robotniczych, inspekcyj specjalnych fabrycznych, opieki nad ofiarami wojny (inwalidzi wojenni), dobroczynności publicznej oraz przygotowanie koniecznego prawodawstwa, zwłaszcza ochrony pracy i ubezpieczeń społecznych.

Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej dzieli się na departamenty: Administracyjny, Ochrony Pracy, Ubezpieczeń Społecznych (plac Dąbrowskiego 3), Opieki Społecznej (Jasna 32) i Pośrednictwa Pracy (Marszałkowska 84), do którego włączono Wydział Administracji i Inspekcji Pracy.

Adres Min. P. i O. S.: Warszawa; pl. Dąbrowskiego Nr. 1, tel. 316-34, 319-24.

Urzędy podległe Ministerstwu Pracy i Opieki Społecznej.

1. Nadzwyczajny Komisarjat dla Spraw Repatrjacji, Królewska Nr. 23 tel. 222-85.

2. Urząd Emigracyjny, Królewska Nr. 23, tel. 222-85, — z placówkami zagranicznemi (7 attachés) oraz 23 etapami — dawniej JUR-a.

Do Głównego Urzędu Emigracyjnego dołączono też „Państwowy Urząd dla Spraw Powrotu Jeńców, Uchodźców i Robotników“ t. zw. „JUR“ — ul. Królewska 35.

3. Opieka Społeczna — Ś-to Krzyska 9, tel. 250-00.

4. Państwowe Urzędy Pośrednictwa Pracy (31) — w Warszawie, pl. Napoleona 8, tel. 114-43

5. Zakład Ubezpieczenia Robotników od Wypadków — we Lwowie.

6. Powiatowe i miejskie kasy chorych (tylko nadzór w granicach ustawy).

7. Trybunał dla Spraw Ubezpieczeń Społecznych w Poznaniu, dla odnośnych spraw na obszarze b. Min. Dzielnicy Pruskiej.

Ministerstwo Zdrowia Publicznego.

Minister: kierownik dr. Jerzy Bujalski, tel. 43-30.

Ministerstwo Zdrowia Publicznego (statut organizacji: Monitor Polski Nr. 74 z r. 1921) sprawuje nadzór zwierzchni nad wszystkiemi sprawami zdrowotnemi w państwie oraz zwierzchnie kierownictwo spraw lekarskich. Piecza nad zdrowiem ludności i bezpośrednie wykonywanie zarządzeń ministerstwa jest obowiązkiem ciał samorządowych w obrębie podległych im terytorjów pod nadzorem i opieką władz państwowych.

Ministerstwo Zdrowia Publicznego obejmuje 2 departamenty: Ogólny i Higjeny, oraz 2 wydziały, nie włączone do departamentów: Prezydjalny i Farmaceutyczny.

Adres Min. Z. P. — Warszawa, ul. Aleja Belwederska Nr. 3, tel. 57-34.

Ciała doradcze przy Ministerstwie Zdrowia Publicznego.

Państwowa Rada Zdrowia.

Ciało opinjodawcze oraz posiadające inicjatywę — stosownie do kompetencji—przy Min. Z. P.

Naczelna Rada Sanitarna.

Ma za zadanie skoordynowanie i scentralizowanie akcyj, odnoszących się do spraw zdrowotnych i higjeny społecznej, prowadzonych przez poszczególne władze państwowe.

Rada Aptekarska.

Organ doradczy i rzeczoznawczy przy Min. Zdr. Publ.

Instytucje podległe Ministerstwu Zdrowia Publicznego.

1. Państwowe zakłady badania żywności i przedmiotów użytku w Warszawie, Krakowie i Łodzi.
2. Państwowy Instytut Epidemjologiczny w Warszawie.
3. **Naczelny Nadzwyczajny Komisarjat do Walki z Epidemjami**, Warszawa, ul. Belwederska Nr. 1, 3, 5, (tel. 19-51) — będący organem specjalnym rządu.
4. **Izby lekarskie** wprowadzone ustawą z dn. 2 grudnia 1921 r., o ustroju i zakresie działania izb lekarskich.
5. **Państwowe Zakłady Kuracyjne:** Ciechocinek (woj. warszawskie), Busk (woj. kieleckie) i Krynica (woj. krakowskie).

Najwyższa Izba Kontroli Państwa

Prezes: Jan Żarnowski (tel. 315-76).

Najwyższa Izba Kontroli Państwa powołaną jest do samodzielnej, stałej i wszechstronnej kontroli dochodów i wydatków państwowych i prawidłowości administrowania majątkiem państwa, oraz gospodarki instytucyj, zakładów, i funduszów, tudzież jednostek samorządowych. Pozatem N. I. K. P. kontroluje wykonanie budżetu.

Prezes N. I. K. P. zajmuje stanowisko równorzędne ministrowi, nie wchodzi jednak w skład Rady Ministrów a jest za sprawowanie swego urzędu odpowiedzialny bezpośrednio przed Sejmem.

N. I. K. P. dzieli się na 4 departamenty, którym podlega odpowiednia ilość wydziałów o specjalnym zakresie działania.

Adres N. I. K. P.; Warszawa, ul. Żórawia 44, tel.: 505-73 do 505-75 oraz 505-80 (centrala).

Urzędy podległe Najwyższej Izbie Kontroli Państwa.

Okręgowe Izby Kontroli Państwa w Warszawie, Lwowie, Kielcach, Krakowie i Wilnie.

Główny Urząd Ziemski.

Prezes: dr. Seweryn Ludkiewicz, tel. 83-75.

Na czele Gł. U. Z. stoi prezes, zajmujący stanowisko równorzdęne ministrowi.

Główny Urząd Ziemski działa jako urząd centralny Okręgowych Urzędów Ziemskich w celu prowadzenia przebudowy ustroju rolnego Rzeczypospolitej Polsk.

Prezes Gł. U. Z. ma w sprawach służbowo państwowych charakter ministra i uczestniczy w posiedzeniach Rady Ministrów w sprawach swej właściwej kompetencji. W sprawach wytwórczości rolnej ma działać w porozumieniu z Ministrem R. i D. P.

Adres: Gł. U. Z: Warszawa, ul. Szkolna 11, tel. 83-75 (informacje), 309-00, 79- i 89-79.

Urzędy podległe Głównemu Urzędowi Ziemskiemu.

Okręgowe Urzędy Ziemskie.

W zakresie prac, związanych z wykonaniem reformy rolnej, państwo zostało podzielone na okręgi, podwładne Głównemu Urzędowi Ziemskiemu. Okręgów tych jest 18: warszawski, łomżyński, lubelski, piotrkowski, kielecki, radomski, kaliski, białostocki, siedlecki, płocki, krakowski, przemyski, lwowski, poznański, toruński, wołyński, poleski i nowogrodzki. Na czele każdego okręgu stoi **Okręgowy Urząd Ziemski.**

Ponadto istnieją **Powiatowe Urzędy Ziemskie.**

Komisje Ziemskie.

W ramach organizacji Urzędów Ziemskich działają, na mocy ustawy z dn. 6.VIII. 1920 r. Komisje Ziemskie, które są organami orzeczniczemi i doradczemi we wszystkich sprawach, dotyczących przebudowy ustroju rolnego w Polsce.

Główna Komisja Ziemska.

Jest to ciało opinjodawcze oraz orzekające w drugiej i ostatniej instancji sprawy swej właściwej kompetencji. Jej orzeczenia mogą być w drodze skargi kasacyjnej zaskarżane przez Główną Komisję Ziemską do Sądu Najwyższego.

Prokuratorja Generalna Rzeczypospolitej Polskiej.

Prezes: dr. Bukowiecki Stanisław (tel. 101-14).
Zadania i kompetencje Prokuratorji Generalnej Rzplitej Polskiej określa specjalna instrukcja służbowa. Prokuratorja Gener. ma na celu obronę prawną i zastępstwo prawne prywatno-prawnych i publicznych interesów państwa i przedmiotów prawnych, pod względem opieki prawnej narówni ze Skarbem Państwa stojących. W skład jej wchodzą wydziały: a) Administracyjno-Polityczny i Wojskowy, b) Administracji Skarbowej, c) Majątków Nieruchomych, d) Kolejowych i Pocztowych, e) Przemysłów Handlowych i Robót Publicznych, f) Kulturalnych.
Adres: Warszawa, ul. Leszno 5, tel. 101-15, 101-16, 101-17.
Oddziały Prok. Gen. Rzplitej Polskiej są we Lwowie, Poznaniu, Krakowie, oraz delegatura w Gdańsku, stanowiąca tam równocześnie oddział Biura Gen. Komisarza Rzplitej Polskiej (zwany też: Zastępstwo Gen. Pr. Rzp. Pol.).

Główny Urząd Statystyczny.

Dyrektor: dr. Buzek Józef (tel. 55-85).
Zadanie: organizacja statystyki administracyjnej dla celów państwowych, oraz naczelne kierownictwo prac statystycznych.
Dla osiągnięcia tych zadań, obejmuje Gł. Urząd Statystyczny oprócz specjalnej bibljoteki wydziały: a) Prezydjalny, b) Wydawnictw i Pomocy Naukowych, c) Jednodniowego Spisu Ludności, oraz wydziały statystyki, d) ruchu naturalnego ludności, e) szkolnej, f) rolniczej i aprowizacyjnej, g) pracy, h) handlu zagranicznego, i) finansów i samorządu.
Publikacje: 1) Statystyka Polski (wydawnictwo wyczerpujące) oraz
2) Miesięcznik Pracy,
3) Sprawozdanie Miesięczne z Handlu Zagr.,
4) Miesięcznik Statystyczny,
5) Rocznik Statystyki Rzeczpospolitej Pol.
Ponadto kierująca rola w perjodycznych spisach ludności, inwentarza żywego i t. d.
Adres: Warszawa, Aleje Jerozolimskie 32, tel. 55-85, 90-82, 317-35.

Główna Rada Statystyczna Rzplitej Polskiej.

Organ doradczy Głównego Urzędu Statystycznego.

Biuro Generalnego Komisarjatu Rzeczpospolitej Polskiej w Gdańsku.

Generalny komisarz: Leon Pluciński.
Zadanie: zastępstwo dyplomatyczne i konsularne.

Oddziały Generalnego Komisarjatu (wzgl. biura gen. komisarza) są następujące:

a) Biuro paszportowe, b) dział spraw wojskowych, c) Zastępstwo Gen. Prokuratorji Rzeczypospolitej Polskiej, d) Urząd Marynarki Handlowej (wraz z instytutem meteorologicznym i stacją meteorologiczną w Nowym Porcie, e) Urząd Handlu Zagranicznego, f) oddział administracji majątku państwowego, g) dział spraw skarbowych, h) polska agencja telegr. i oddział dla spraw emigracyjnych—Munitionshof (Wisłoujście), k) Polska Kasa Rządowa — Reitbahn 4, l) Naczelny Inspektor ceł na obszar wolnego miasta—dr. Stanisław Lewakowski.

Adres Sekretarjatu: Delbrueckallee 3a, tel. 39-46, 39-47.

Wszystkie powyższe oddziały, o ile nie wymieniono ich adresów—mieszczą się: Neugarten 27 tel. 11-97, do 39-52, 40-78.

Ingerencja Gen. Kom. Rz. Polsk. w w. m. Gdańsku rozciąga się też poniekąd na:

m) Dyrekcję Kolei Państwowych (Oliwaerter tel. 34-60 do 34-64) i n) Polską Dyrekcję Poczt. i Telegr. w Gdańsku (Winterplatz 11, tel. 39-48, 39-49).

4. POLITYKA, STOWARZYSZENIA I INSTYTUCJE.

Partje polityczne.

Patrz „Ustrój państwa polskiego“ frakcje Sejmu i Senatu.

Społeczne organizacje kulturalno-oświatowe.

Według obowiązujących przepisów wojskowi mogą brać udział w życiu kulturalnem społeczeństwa, należąc do instytucyj i stowarzyszeń kulturalno-oświatowych.

a) Stowarzyszenia kulturalno-oświatowe w Warszawie.

Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Śniadeckich 8, obejmuje:

Wydział I. dla prac z językoznawstwa i literatury z komisją do badań nad historją literatury oraz gabinetem filologicznym.

Wydział II. dla prac z zakresu nauk historycznych, społecznych, filozoficznych i antropologicznych wraz z gabinetem nauk historycznych oraz instytutem nauk antropologicznych.

Wydział III. nauk matematycznych i przyrodniczych wraz z komisją fizjograficzną (sekcje: meteorologiczna, zoologiczna i botaniczna) oraz następującemi zakładami badawczemi: gabinet matematyczny, gabinet meteorologiczny, pracownia mineralogiczna, pracownia radjologiczna, instytut biologji doświadczalnej im. Marcelego Nenckiego (zakłady: fizjologji, neurobiologji, biologji ogólnej oraz stacja hydrobiologiczna na Wigrach).

Polskie Tow. Geograficzne.
Tow. Higjeniczne, Karowa 31 od r. 1888.
Tow. Miłośników Przyrody. Bracka 18, otw. od 4—7 w prac. biolog.
Tow. Miłośników Historji, Stare Miasto 31, kam. ks. Mazowieckich.
Polskie Tow. Krajoznawcze, Karowa 31, od r. 1907.
Tow. Zachęty Sztuk Pięknych w Król. Pol. Królewska 17a, od 1861 r.
Polska Macierz Szkolna, Krak. Przedmieście 7.
Tow. Opieki nad Pamiątkami i Zabytkami Historycznemi, Stare Miasto 32.
Polskie Tow. Miłośników Literatury, Koszykowa 47.
Tow. Kultury i Sztuki Literackiej „Darzbóg“. Czackiego 5.
Polskie Tow. Kolonjalne, Boduena 4.
Słowiańskie Tow. Literac. Artyst. Śniadeckich 12.
Warszaw. Tow. Artystyczne, Trębacka 10 od r. 1899.
Warszaw. Tow. Muzyczne, Sienkiewicza 2d, od r. 1870.
Warszawskie Tow. Muzyków, Chmielna 30.
Polskie Tow. Miłośników Fotografji, Czackiego 5.
Tow. Przyjaciół im. El. Orzeszkowej, Krucza 44.
Tow. Szerzenia Wiedzy Handlowej i Przemysłowej, Oboźna 7.
Filharmonja Warszawska, Moniuszki 5, od r. 1899.

Koło Muzyczne im. M. Karłowicza, Moniuszki 5.
„Lutnia", tow. śpiew., Moniuszki 5, od r. 1886.
„Orfeon", tow. śpiew. Mokotowska 73.
Polski Klub Artystyczny, hotel „Polonia" Jerozolimska 53.
Polskie Tow. Dramatyczne, Koszykowa 9.
Stow. Miłośników Muzyki i Sceny. Królewska 17.
Tow. Miłośników Śpiewu Chóralnego, Foksal 18.
Towarzystwo abstynentów „Przyszłość" Miedziana 8.
Tow. Biblioteki Publicznej, Koszykowa 26, oddział Chmielna 54 od 1907 r.
Tow. Czytelń m. st. Warszawy, Koszykowa 18, czytelnia patrz str. 157.
Tow. „Czytaj", 17.

b) Muzea, galerje, wystawy w Polsce.

(Miasta w porządku alfabetycznym).

Bydgoszcz:
Muzeum Historyczno-Przyrodnicze.

Jarosław:
Muzeum Miejskie.

Kielce.
Muzeum Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego.

Kraków:
Muzeum Ks. Czartoryskich — ul. Pijarska 6.
" im. hr. Czapskich — ul. Wolska 12.
" Matejki — ul. Florjańska 41
" Narodowe — Rynek Główny Sukiennice.
" Techniczno-Przemysłowe — Smoleńska 9.
" Etnograficzne — Wawel.
" Wawelskie — Wawel.
Zbiory Akademji Sztuk Pięknych.
" Uniwersytetu Jagielońskiego.
" Akademji Umiejętności
Salon T-wa Przyjaciół Sztuk Pięknych.

Lublin:
Muzeum Lubelskie.

Lwów:
Muzeum im. Dzieduszyckich — ul. Rutkowskiego 20 (Zbrojownia).
" Narodowe im. kr. Jana Sobieskiego — Rynek.
" Zbrojownia im Lubomirskich — ul. Ossolińskich 2.
" Polskie Szkolne — ul. Św. Mikołaja 21.
" Przemysłowe — ul. Hetmańska 20.
" Ruskie Narodowe — ul. Mochnackiego 42
" Instytutu Stauropigjalnego (ruskie) — ul. Ruska 2.
Zbiory Miejskie (ratusz w Rynku).
" Bolesława Orzechowicza — ul. Ossolińskich 3.
" „Sybir" al. Sochaczewskiego — ul. Ossolińskich 3.
Miejska Galerja Obrazów — ul. Dzieduszyckich 2.
Galerja im. Lubomirskich — ul. Ossolińskich 2.
" Obrazów T-wa Sztuk Pięknych — ul. Dzieduszyckich 2.
Panorama Racławicka — plac Powystawowy (park Kilińskiego).

Łódź:
T-wo Muzeum i Sztuki — Piotrowska 91.
Zbiory T-wa Krajoznawczego Łódzkiego.

Łańcut:
Zbiory hr. Potockich — Pałac.

Piotrków:
Zbiory T-wa Krajoznawczego.

Podhorce:
Muzeum im. kr. Jana Sobieskiego.

Przemyśl:
Muzeum Djecyzjalne.
„ T-wa Przyjaciół Nauk.

Poznań:
Wielkopolskie Muzeum Wojska.
Muzeum im. hr. Mielżyńskich — ul. Mielżyńskiego 36.
„ Wielkopolskie — al. Marcinkowskiego.
„ im. hr. Raczyńskich.
Zbiory w ratuszu.
T-wo Sztuk Pięknych — plac Wolności 18.
Salon Sztuki Stow. Artystów—plac Wolności 14.

Tarnopol:
Muzeum Podolskie (zamknięte).

Warszawa:
Muzeum Wojska — Podwale 15
„ Przemysłu i Rolnictwa — Krak. Przedm. 66.
„ Pocztowe — plac Napoleona (Min. Poczt i Telegr.).
„ Rzemiosł i Sztuki Stosowanej — Chmielna 52.
„ Miejskie — Podwale 15.
Gabinet Zoologiczny — Gmach Uniwersytetu.
Muzeum Pedagogiczne — Jezuicka 4.
„ Pszczelnicze — Wiejska 12.
Zbiory T-wa Opieki nad Zabytkami Przeszłości — Stare Miasto 42.
Zbiory T-wa Krajoznawczego — al. Jerozolimska 28.
Zbiory T-wa Miłośników Historji — Stare Miasto 32.
Galerja Obrazów Muzeum Sztuk Pięknych — Wierzbowa 11.
T-wo Zachęty Sztuk Pięknych — Królewska 17.
Salon Sztuki Stefana Kulikowskiego — Krak. Przedm. 7.

Wieliczka:
Muzeum Salinarne.

Zakopane:
Muzeum im. dr. T. Chałubińskiego.

Archiwa państwowe.

Lublin.	Archiwum	miejscowe.
Lwów.	„	państwowe.
Piotrków.	„	miejscowe
Płock.	„	„
Warszawa.	„	główne akt dawnych.
„	„	akt dawnych.
„	„	skarbowe
„	„	Min. Wyznań i Oświecenia.
„	„	Wojskowe (cytadela).

Bibljoteki.

Biała Podlaska.
B. Polskiej Macierzy Szkolnej.

Biłgoraj.
B. Polskiej Macierzy Szkolnej.

Chełm.
B. Polskiej Macierzy Szkolnej.
Dzików pow. Tarnobrzeg (Małopolska).
B. hr. Tarnowskich.
Gniezno.
B. Kapituły Gnieznieńskiej.
Hrubieszów.
B. Macierzy Szkolnej.
Kielce.
B. Publiczna — ul. Wesoła.
B. Polskiej Macierzy Szkolnej — ul. Wesoła.
Kraków.
B. Jagiellońska (429354 t.) — ul. św. Anny l. 12.
B. Akademji Umiejętności (56143 dzieł) — ul. Sławkowska 12.
B. Towarzystwa Lekarskiego — ul. Radziwiłłowska.
B. Wyższej Szkoły Przemysłowej — ul. Smoleńska 9.
Krasnystaw.
B. Polskiej Macierzy Szkolnej.
Lublin.
B. Hieronima Łopacińskiego.
B. Polskiej Macierzy Szkolnej.
B. Uniwersytecka.
Lwów.
B. Uniwersytecka (240222 t.) — ul. Mochnackiego l. 5.
B. im. Ossolińskich (138000 dzieł) — ul. Ossolińskich l. 2.
B. im. Dzieduszyckich (43857 tomów) — Kurkowa l. 17.
B. Politechniki — gmach Politechniki — Leona Sapiehy.
B. Tow. Politechnicznego — ul. Zimorowicza.
B. im. Baworowskich — ul. Ujejskiego l. 2.
B. m. Lwowa — Ratusz w Rynku.
B. im. Pawlikowskich — ul. Trzeciego Maja l. 5.
B. Słuchaczów Prawa — ul. Małeckiego l. 9.
B. Słuchaczów Medycyny — ul. Hausnera l. 7.
B. T-wa Szkoły Ludowej — ul. Fredry l. 3.
B. Wojskowa — Fredry l. 1.
B. Muzeum Przemysłowego — Wały Hetmańskie.
B. Gminy Wyzn. Izraelickiej — ul. św. Stanisława.
B. Narodowego Domu (ukr.) — ul. Rutowskiego l. 22.
B. im. Szewczenki (ukr.) — ul. Supińskiego l. 21.
B. Żydowska Ludowa — ul. Kazimierzowska l. 5.
B. Arcybiskupstwa obrz. greckiego (ukr.) — kościół św. Jerzego.
Łódź.
B. T-wa Lekarskiego Łódzkiego — ul. Andrzeja.
B. Pierwsza (Publiczna) — ul. Piotrkowska 103.
B. Druga (Publiczna) — ul. Targowa 59.
B. Trzecia (Publiczna) — ulica Andrzeja 14.
Poznań.
B. Publiczna T-wa Przyjaciół Nauk (140 000 tomów) ul. Mielżyńżyńskiego 213.
B. im. Raczyńskich — plac Wolności.
B. Uniwersytetu — ul. Rycerska 4.
B. im. Kraszewskiego — plac Wolności.
B. Miejska w ratuszu.
B. Seminarjum Duchownego przy katedrze.
Przemyśl.
B. Seminarjum Duchownego obrz. łacińskiego.

Puławy.
B. Instytutu Rolniczego.
Postawy—pow. Dziśnieński (woj. nowogrodzkie).
B. hr. Tyzenhausa (w pałacu wraz ze zbiorami.)
Stanisławów (Małopolska).
B. Publiczna (magistrat).
Warszawa.
Centralna Biblj. Wojskowa — Pałac pod Blachą.
B. Publiczna przy Uniwersytecie Warszawskim — dawna Główna (56800 tomów).
B. Ordynacji Zamoyskich (88911 tomów) — Żabia 4.
B. hr. Krasińskich (120000 tomów) — Okólnik 9.
B. Publiczna (101402 tomy) — Koszykowa 26 i Chmielna 54.
B. hr. Przeździeckich — Foksal 12.
B. T-wa Lekarskiego — Niecała 7.
B. Warsz. T-wa Higjenicznego — Karowa 31.
B. Stow. Techników — Czackiego 5.
B. Biura Pracy Społecznej — Kopernika 30.
B. Muzeum Prz. i Rolnictwa — Krak.-Przedm. 66.
B. Min. Spr. Zagr. — Pałac bar. Kronenberga — ul. Mazowiecka 2.
B. Politechniki Warszawskiej — Politechnika — ul. Mazowiecka 2.
B. T-wa Zachęty Sztuk Pięknych — ul. Mazowiecka 1.
B. Politechniki Warszawskiej -- Politechnika, ul. Polna.
B. Wyższej Szkoły Handlowej.
B. Centralnego Związku Przem. i Handlu, Finansów i Górnictwa — ul. Chmielna 2.
B. Centralnego Urz. Statystycznego — al. Jerozol. 32.
Wilno.
B. Uniwersytetu im. Stefana Batorego.
B. Tow. Przyjaciół Nauk — (50000 tomów).
B. Tow. im. Wróblewskich — (65000 tomów).
Zakopane.
B. Publiczna.

Nadto za granicą:
Paryż.
B. Polska (B. Polonaise) 6 quai d'Orleans (80000 tomów i 10000 rękopisów).
Rapperswyl.
B. Muzeum Narodowego (75000 tomów).

5. SZKOLNICTWO*).

Wyższe Zakłady Naukowe.

(Liczba słuchaczów obejmuje zarówno mężczyzn, jak i kobiety, ponadto, w tej liczbie zawarta ilość kobiet podana w nawiasie).

Polska posiada 5 uniwersytetów: w Warszawie, Krakowie, Lwowie, Poznaniu i Wilnie oraz uniwersytet prywatny w Lublinie. Cel: zadania i organizację tychże podaje ustawa o szkołach akademickich z dnia 13 lipca 1920.

Uniwersytet w Warszawie, założony w roku 1818 jako Królewski Uniwersytet Warszawski, zamknięty w roku 1831. W roku 1862 odnowiony jako Szkoła Główna Warszawska, w roku 1869 zamieniona na Cesarski Uniwersytet Warszawski z językiem wykładowym rosyjskim, istniejący do roku 1915 i 15 listopada 1915 wskrzeszony, jako polski Uniwersytet Warszawski. Posiada wydziały: teologji katolickiej, teologji ewangelickiej, prawa i nauk politycznych, lekarski, filozoficzny, oddział farmaceutyczny i studjum weterynarji.

Wykładających było, licząc razem katedry zwyczajne i nadzwyczajne, wykłady zlecone i lektoraty, 191, słuchaczów zwyczajnych—7249 (2536), nadzwyczajnych — 269 (131), wyznania rzym. kat. — 4494, mojżeszowego — 2362, reszta innych wyznań chrześcijańskich, jak ewangelicy augsburg. i reform., grecko-kat., prawosławni.

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, założony przez Kazimierza Wielkiego w roku 1364, jako Akademja, odnowiony w roku 1400 jako Uniwersytet Jagielloński, posiada wydziały: teologiczny, prawa i administracji, lekarski, filozoficzny, studjum rolnicze i oddział farmaceutyczny. Wykładających 274, słuchaczów zwyczajnych — 4208 (822), nadzwyczajnych — 323 (153), wyznania rzym. kat. — 2976, mojżesz. — 1339.

Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie, założony w roku 1661, skasowany w roku 1773, odnowiony w roku 1784 przez Józefa II., zamieniony na liceum w roku 1805, odnowiony jako Uniwersytet Francisci w roku 1817 z językiem wykładowym niemieckim, otrzymał w roku 1879 język wykładowy polski. Wydziały: teologiczny, prawa i umiejętności politycznych, lekarski, filozoficzny. Wykładających 181, słuchaczów zwycz. — 4591 (925), nadzwycz. — 182 (94). wyznania rzym.-kat. — 2316, mojżesz. — 2196.

W roku 1920/21 słuchacze określili swą przynależność narodową jako polską — z wyjątkiem 90 Rusinów.

Uniwersytet w Poznaniu, założony w roku 1919, posiada wydziały: prawno-ekonomiczny, lekarski, filozoficzny, rolniczo-leśny, studja farmaceutyczne, nadto w organizacji wydział inżynierji, jako zaczątek przyszłej politechniki. Wykładających 137, słuchaczów zwycz. — 2844 (414), nadzwycz. — 429 (181). Wyznania rzym. kat. — 3066, mojżesz. — 47; 26 słuchaczy zgłosiło się jako Niemcy (w roku 1920/21).

---

*) Stan z roku 1921/22 wedł. Weinfelda Rocznik Polski 1922.

Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie, założony w roku 1578, przez Stefana Batorego, zamknięty w roku 1832, otwarty ponownie 15 października 1919. Wydziały: teologiczny, prawa i nauk społecznych, lekarski, humanistyczny, matematyczno-przyrodniczy, sztuk pięknych oraz studjum farmaceutyczne. Wykładających — 143, słuchaczów zwycz. — 1090 (331), nadzwycz. — 639 (321), nadzwycz. — 639 (321), wyznania rzym. kat. — 1272, mojżesz. — 344.

Uniwersytet prywatny w Lublinie, otwarty w roku 1918 posiada wydziały: teologiczny, prawa kanonicznego i nauk moralnych, prawa i nauk społeczno-ekonomicznych, nauk humanistycznych. Wykładających 172, słuchaczów zwyczajnych — 825 (284), nadzwyczajnych — 295 (117). Wszyscy narodowości polskiej, wyznania rzym.-kat. — 1095 oraz 25 innych wyznań chrześcijańskich.

Politechnika lwowska powstała w roku 1870 z reorganizacji istniejącej od roku 1844 „Akademji Technicznej". Posiada wydziały: komunikacyjny, architektoniczny, mechaniczny (dzielący się na oddziały: maszynowy, elektrotechniczny i naftowy), chemiczny, rolniczo-leśny (oddziały: rolniczy i leśny) — powstały z dawnej Akademji Rolniczej w Dublanach, oraz ogólny. Wykładających — 240, słuchaczów zwyczajnych 2230 (73), nadzwyczajnych nie było. Wyznania rzym.-kat. — 1745, mojżesz. 297.

Politechnika warszawska powstała w roku 1915 z politechniki rosyjskiei, posiada wydziały: inżynierji lądowej i wodnej, mechaniczny, elektrotechniczny, architektoniczny, chemiczny i mierniczy. Wykładających — 196, słuchaczów zwyczajnych — 4040 (180), nadzwyczajnych — 72 (8). Wyznania rzym.-kat. — 2935, mojżesz. — 636.

Akademja Górnicza w Krakowie, otwarta w roku 1919, posiada wydziały: górniczy i hutniczy. Wykładających 70, słuchaczów zwycz. — 273 (1), nadzwyczajnych — 9 (1). Wyznania rzym. kat. — 266, mojżesz. — 3.

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, powstała w r. 1918, przez upaństwowienie Wyższej Szkoły Rolniczej, posiada wydziały: rolniczy, leśny i ogólny. Wykładających 49, słuchaczów zwycz. — 746 (52), nadzwycz. — 15 (6). Wyznania rzym. kat. — 738, mojżesz. 5.

Akademja Sztuk Pięknych w Krakowie dzieli się na poszczególne szkoły główne, odpowiednio do głównych przedmiotów nauki. Wykładających 27, słuchaczów zwyczajnych — 151 (35), nadzwyczajnych — 4. Wyznanie rzym. kat. — 122, mojżesz. — 13.

Akademja Weterynarji we Lwowie powstała jako odrębna uczelnia w roku 1880. W ciągu 40-letniego istnienia (do roku 1921) ilość słuchaczów wyniosła 1538, z czego 560 skończyło studja z dyplomem lekarzy weterynarji. Obecnie wykładających 32, słuchaczów zwyczajnych 305 (5), nadzwyczajnych — 2 (2). Wyznania rzym. kat. — 242, mojżesz. 40.

Państwowy Instytut Dentystyczny w Warszawie. Wykładających 17' słuchaczów zwyczajnych — 28 (18), nadzwyczajnych — 369 (351), wyznania rz.-kat. — 138, mojżesz. 352.

Państwowy Instytut Pedagogiczny w Warszawie istnieje od roku 1918. Wykładających 36, słuchaczów zwyczajnych — 212 (79), wyznania rzym. kat. — 242, mojżesz. — 7. Przy Państwowym Instytucie Pedagogicznym istnieją też **Kursy Naukowe,** o programie trzyletnim, mającym na celu uzupełnianie wiadomości w zakresie szkoły wyższej nauczycieli pracujących w szkołach średnich. Na kursach tych było w roku 1921 słuchaczów 238, w tem 50% kobiet.

Wolna Wszechnica Polska w Warszawie ma wydziały: nauk politycznych i społecznych, humanistyczny, matematyczno-przyrodniczy i pedagogiczny. Jest instytucją prywatna.

Wyższa Szkoła Handlowa w Warszawie powołana w roku 1915 z Wyższych Kursów Handlowych im. Zielińskiego, istniejących od roku 1905. Jest uczelnią prywatną, utrzymywaną przez Towarzystwo Wyższej Szkoły Handlowej. Czas studjów — 3-letni, na ostatnim roku specjalizacja. Istnieją wydziały: ogólno-handlowy, bankowy, konsularny, samorządowy, ubezpieczeniowy, pedagogiczny, skarbowy i współdzielczy. W roku akademickim 1921/22 zapisanych było na pierwszym semestrze — 409 studentów, na trzecim — 250, na piątym 77. Około 25% kobiet oraz 7% wyznania mojżesz.

Szkoła Nauk Politycznych w Warszawie jest uczelnią prywatną, utrzymywaną przez Towarzystwo Szkoły Nauk Politycznych. Posiada wydziały: polityczny (dyplom-kons.), społeczny, administracji państwowej i komunalnej, finansowo-ekonomiczny, publicystyki i dziennikarstwa.

Czas studjów — 4 semestry.

Szkoła Sztuk Pięknych w Warszawie — państwowa, w organizacji.

Politechnika Gdańska we Wrzeszczu, otwarta w roku 1904 przez władze pruskie, może być tu również podana. Przy podziale mienia państwowowego w roku 1921 przyznano ją w. m. Gdańskowi, z zastrzeżeniem pewnych i jeszcze nieokreślonych bliżej praw dla Polski. Język wykładowy niemiecki, Polaków i Niemców przyjmuje się narówni z gdańszczanami „bez żadnych ograniczeń". Wydaje ona dyplom inżyniera dyplomowanego. Wydziały: inżynierji lądowej i wodnej, architektury, budowy maszyn, elektrotechniki, chemji i ogólny. Ponadto wydział budowy statków i maszyn okrętowych. Ilość słuchaczów w roku 1921 — 948, w tem 80 z Polski.

Szkoły średnie.

Do czasów wojny w b. Królestwie było 172 szkół prywatnych, w nich 3000 nauczycieli. Rosyjskich średnich szkół państwowych było 55, prywatnych 43 (szkoły te znikły z chwilą wyjścia Rosjan). Władze okupacyjne austrjackie założyły 6 szkół państwowych. W r. 1920/21 było już 82 szkół państwowych i 315 prywatnych. Uczniów w tym samym roku uczęszczało 113 558.

W województwie poznańskiem i pomorskiem jest około 105 szkół średnich (w znacznej mierze już spolszczonych) z 27 477 uczniami.

W Małopolsce liczba szkół średnich pozostała prawie taką samą jak przed wojną t. zn. 153 szkół z 47 783 uczniami.

Na ziemiach wschodnich istniało w r. 1920/21 59 szkół średnich z 14414 uczniami.

Najmniej szkół średnich mamy na obszarze Śląska Cieszyńskiego bo tylko 7, oraz 1574 uczniów.

Wedle zestawienia z dn. 1 listopada 1921 ogólna liczba szkół średnich w Polsce (bez Wilna i Górnego Sląska) osiągnęła sumę 721 w tem 321 państwowych i 490 prywatnych (173 męskich, 29 żeńskich, 29 koedukacyjnych). Do szkół tych uczęszczało 204 804 młodzieży, w tem 123 154 chłopców i 81 650 dziewcząt. Najwięcej szkół liczy województwo warszawskie, bo aż 171, na drugiem z kolei miejscu stoi województwo lódzkie z 91 szkołami, potem poznańskie i lwowskie po 73.

Seminarja nauczycielskie.

Seminarjów nauczycielskich było w roku szkolnym 1921/22 153, w tem 136 z jęz. wykładowym polskim, oraz 96 prywatnych. Według dzielnic było seminarjów w b. Kongr. — 58, na ziemiach wschodnich — 4, w b. dzielnicy pruskiej — 26, w Małopolsce — 59, na Śląsku Cieszyńskim — 6. Nauczycieli było 2068, uczniów i uczennic ogółem — 20 314, z tego 18 357 w seminarjach

z jęz. wykładowym polskim oraz 14 197 w semin. państw., ponadto 10 964 uczniów w szkołach ćwiczeń. Oprócz powyższych istnieją jeszcze w b. Kongr. 3 seminarja żeńskie dla nauczycielek rzemiosł.

Szkoły i kursy zawodowe.

Szkół i kursów zawodowych w roku 1921/22 było — podając po kolei daty dla b. Kongr., b. dzieln. pr. i dla Małop.: dokształcających — 61, 105, 78, — rzemieślniczo-przemysłowych i technicznych — 40, 41, 8, — kupieckich i handlowych — 73, 93, 13, — gospodarczych i rolniczo-technicznych — 16, 6, 1, — rolniczych, ludowych — 29, 20, 11, — innych — 29, 13, 6. Razem szkół i kursów zawodowych — 643, w tem, 121 żeńskich.

Szkolnictwo powszechne.

Ogólna liczba szkół powszechnych na obszarze Rzeczypospolitej (bez Spiża i Orawy, dawnej Litwy Środkowej i Górnego Śląska) sięga 25 000, z liczbą nauczycieli przeszło 48 000 i liczbą uczniów blisko 2 790 000.

B. Królestwo Polskie w r. szkolnym 1920/21 miało szkół powszechnych 11 397, nauczycieli w tych szkołach 17 367, dzieci uczących się 1 012 126.

W Małopolsce było w tym samym roku szkół 6 728, nauczycieli 16 210, dzieci zaś 947 300. W ogólnej liczbie szkół powszechnych w Małopolsce wliczone są szkoły z językiem wykładowym rusińskim w Małopolsce Wschodniej, których liczba wynosiła 1 883 nadto 428 szkół z językiem wykładowym polskim i rusińskim.

W b. dzielnicy pruskiej było szkół 4 632, nauczycieli 6 838, dzieci zaś 505 688. W tej liczbie szkół z językiem wykładowym niemieckim było — 1 100, nadto 281 szkół z językiem wykładowym polskim i niemieckim.

Na kresach wschodnich było szkół około 2 115, nauczycieli 2 488 i dzieci około 150 000.

Na Śląsku Cieszyńskim w r. 1920 było szkół 124, nauczycieli 524 i dzieci około 25 000.

Ochrony.

Ochron było w roku 1921/22 razem 1 711, z tego w b. Kongresówce — 1 154 (w samej Warszawie — 158), w b. dzieln. pruskiej — 309, w Małopolsce — 248. W tem było: utrzymywanych przez społeczeństwo 1 020, przez samorządy 203, prywatnych 197, zakonnych 184, państwowych 27, nadto specjalnych 80.

Ochrony te były kierowane przez 2 182 ochroniarki i były przeważnie bezpłatne (1 545) oraz wychowywały dzieci poniżej 7 lat (1 041).

6. KOMUNIKACJE.

A. Koleje.

Organem kierowniczym jest Ministerstwo Kolei Żelaznych.

Długość. Eksploatacyjna długość normalnotorowych kolei polskich wynosi 16 653 km, z czego przypada 140 km na w. m. Gdańsk i 490 na polski Górny Śląsk, czyli Dyr. Kol. Katowicką. Z całkowitej sieci jest 6 139 km jednotorowych, reszta dwutorowych linij. Oprócz 990 km 17-tu kolei prywatnych, eksploatowanych przez M. K. Ż. na rachunek właścicieli — wszystkie inne linje (z całkowitej sumy 16 653 km)—tworzą sieć—„Polskich Kolei Państwowych" — skrót P. K. P. Ponadto eksploatuje M. K. Ż. 2 864 km linij kol. wąskotorowych.

Gęstość. W Polsce mamy przeciętnie 4,1 km linji kol. na 100 km² (w b. zab. pruskim — 9,5, w b. zaborze austrjackim — 5,54, w b. Król. Kongr.— 2,7, Górny Śląsk — 15,8) oraz 6,2 km na 10 000 mieszkańców. Przyjmując konieczność 12 km linji kol. na 100 km² (w r. 1914 miała Francja 10,0, Niemcy 11,8, Anglja 12,0, Belgja 29,9 linji kol. na 100 km²) — powinna mieć Polska przy około 390 000 km² powierzchni (z w. m. Gdańskiem) 46 800 km linji kol.— zatem należy wybudować jeszcze 30 300 km (Czechosłowacja miała w r. 1920 10 km linji kol. na 100² i 10,4 km na 10 000 mieszkańców).

Statystyka przewozowa. Porównanie przewozów za r. 1921 i r. 1919 (dane r. 1919 w nawiasach) wykazuje: przewieziono ogółem osób 99 213 265 (61 586 000), bagażu i przesyłek posp. (w t): 233 602 (113 900), przesyłek towarowych 22 563 083 (10 492 061); dzienna ilość przewiezionych towarów w wagonach (porównanie r. 1921 i 1920 — ten ostatni w nawiasach): I kwartał 7 590 (4 580), II kwartał 7 707 (5 590), III kwartał 8 087 (5 654), IV kwartał 8 608 (7 209). Zatem intensywność przewozowa rośnie, przyczem ruch kolejowy w r. 1922 okazał dalszy wzrost o około 25% w porównaniu z r. 1921. Dzienne przewozy kol. na km sieci kol. w r. 1921 w porównaniu z r. 1919 (dane r. 1920 w nawiasach) wykazują: pasażerów 2 057 (1 477), towarów—w t—914 (2 990). Zatem ruch osobowy wzrósł, towarowy zaś spadł do $^1/_4$ (z powodu rosnącego kryzysu finansowo-gospodarczego.)

Transporty wojskowe. Obowiązują zasadniczo normy ustalone w taryfach ogólnych, gdyż specjalnej taryfy wojskowej niema. Dotychczasowe przepisy w zakresie gospodarki i administracji transportów wojskowych ulegają częstym zmianom — zatem przytacza się tu najważniejsze przepisy w Dz. R. Wojsk., gdzie licznik ułamka podaje Nr. Dz. R. Wojsk., mianownik — rok, dalsza liczba zaś—pozycję dotyczącego rozkazu, a ostatnia—punkt, wzgl. ustęp odnośny.

Zestawienie rozkazów wojskowych o transportach kolejowych.

Przejazd.

Prawo do przejazdu 20/21, 394, 2 i 4.
Legitymowanie się podczas przejazdu 20/21, 394, 1.
Dokument podróży wzór 11/18, 284.

Bagaż.

Przesyłki nadzwyczajne.

Przewóz towarów.

---

*) Jako dodatek do Dz. R. Wojsk. Nr. 31/22 została ogłoszona instrukcja o legitymacjach oficerów, ich rodzin oraz etatowych pracowników cywilnych zatrudnionych w oddziałach, zakładach i urzędach wojskowych. Instrukcja ta powinna wejść w życie roku 1923.

b) transporty dla potrzeb wojska 97/19, 4106, 2. 48/20 poz. 1001.
c) „ w ewidencji wojskowej 9/20, 177.

Zamawianie wagonów drogą służbową [5/21, 97. 46/21, 830 7/22, 112 43/22, 610.

List transportowy wzoru B (wzór) 11/18, 284.
„ „ określenie, sposób i prawo wystawiania.
„ „ prawo posiadania, czasokres ważności.
„ „ kary za nadużycia 28/21, 579.

Przewóz siana i słomy kolejami w porze letniej 25/22, 370.

Transportowanie i przyjmowanie zwierząt rzeźnych dla wojska 3/20, 51.

Postępowanie w razie przetrzymywania wagonów przy przewozie przesyłek wojskowych 7/21, 139.

Postępowanie w razie szkód, strat i ubytku w materjałach przy ich przewożeniu koleją 36/20, 783 ostatnie 3 ust.

Opłaty za przesyłki dla potrzeb wojska 4820, 1001.

Usunięcie niedomagań wyłaniających się przy transp. dla potrzeb wojska 28/21, 580.

Plombowanie wag i ład. wojsk. 27/21, 547.

Tymczasowa instrukcja dla transp. artyleryjskich 26/20, 603.

Przewóz w poc. towar. amunicji unitarnej 27/21, 552.

Przewóz koleją zwłok żołnierzy na rachunek M. S. Wojsk. 41/20. 887.

Przewóz do Francji zwłok żoł. francuskich na rachunek M. S. Wojsk. 50/20, 1040.

Transporty z zagranicy — oclenie towarów 3/22, 72.

Rozrachunek przewozowy.

Rachunki za przejazd osób i przewóz transportów wojskowych 14/20. 394.

Opłata ryczałtu za kredytowane przejazdy osób wojskowych 48/20. 999, 8/22, 166. 13/22, 186. 43/22, 616, 7/23, 94.

Reklamacje i rozmaite sprawy administracyjno-transportowe:

Postępowanie w razie ujawnienia przez kolej bezprawnych przejazdów osób wojskowych 28/21, 566 — 44/22, 628.

Zwroty kwot opłaconych gotówką przy transp. wojskowych 14/20, 350 36/20, 782.

Zawiadamianie władz kolejowych na wypadek zaginięcia przesyłki wojskowej 31/22, 456.

Tymczasowa instrukcja o budowie i eksploatacji wojskowych bocznic kolejowych 29/21, 588, — 15/22, 219.

Władze wojskowo-kolejowe.

Dla zastępowania swych interesów u władz kolejowych, posiada M. S. Wojsk., w czasach pokojowych przy M. K. Ż. Wojskow. Sekc. Kolejową, przy każdej Dyrekcji Kolejowej—Wojskowy Wydział Kolejowy, przy Poddyrekcjach Wil. Dyr. Kol. Wojskowe Referaty Kolejowe, wreszcie w siedzibach D. O. K., gdzie niema siedziby Dyrekcji lub Poddyrekcji kolejowej, oficerów łącznikowych.

Przejazd uzbrojonych eskort przez teren w. m. Gdańska.

Powinien być zgłoszony do władzy gdańskiej (Senatu) najpóźniej na 24 godziny przed wyjazdem eskort (Dz. R. 13/22 i 18/22).

B. Drogi bite i samochody.

Organem kierującym jest Ministerstwo Robót Publicznych.

Podział dróg bitych.

Drogi bite dzielą się na państwowe, wojewódzkie, powiatowe i gminne w zależności od ich znaczenia gospodarczego i komunikacyjnego. Zaliczenie do dróg państwowych wymaga uchwały sejmowej, zaś do dróg samorządowych, uchwały odnośnych władz samorządowych.

Ilość dróg bitych.

Według zestawienia inż. Ingardena posiadały: b. zabór rosyjski, dróg państwowych i gubernjalnych w Królestwie 8 386 km, Litwa i Białoruś 4 138 km Ruś 2 312 km, b. zabór austrjacki, dróg państwowych, krajowych i powiatowych 23 960 km, b. zabór pruski 7 040 km: wypada zatem na 100 km kw. powierzchni dróg bitych w b. Królestwie 6,6 km, na Litwie i Białorusi 1.35 km. na Rusi 1,40 km, w b. zaborze austryjackim 30,55 km, oraz w b. zaborze pruskim 24,28 km — średnio na całym obszarze na 100 km kw. 12,83 km dróg.

Ilość samochodów w Polsce.

Nie licząc samochodów wojskowych i obcych obywateli znajduje się w Polsce około 3 500 samochodów osobowych i 1 800 ciężarowych. Ilość ta stale się zwiększa. (Dla porównania dodaje się, że ogólna ilość samochodów całego świata w r. 1922 wynosiła 12 598 000 sztuk. z czego na St. Zjedn. Am. wypada 10 465 996 sztuk, t. j. 1 samochód na 10 osób).

Polskie fabryki budowy samochodów.

a) Polska Fabryka Samochodów (Warszawa — ul. Przemysłowa 13), b) Fabryka Małych Samochodów „S. K. A. F.“ (S. Kozłowski i A. Frączkowski) — Warszawa ul. Rakowiecka 23 (tel. 60 — 35), która na Targach Wsch. we Lwowie r. 1922 wystawiła pierwszy samochód we wszystkich częściach w Polsce zrobiony. c) Fabryka „Ursus“ — (dział samochodowy w organizacji). d) Wielkopolska Fabryka Samochodów Tow. Akc. (dawniej St. Brzeski)—Poznań. e) Poznańska Fabryka Automobili „P. F. A.“—Poznań, Automotor—Kraków.

Ruch pojazdów mechanicznych i rowerów na drogach publ.

Patrz ustawa o ruchu samoch. na drogach publicznych (Dz. U. 65|22 i 89|20 oraz Dz. R. Nr. 3|23).

Kierowcy wojskowi.

Do wydania i odbierania pozwoleń na prowadzenie wojskowych pojazdów mechanicznych przez osoby wojskowe jest upoważniona Szkoła Podchorążych Wojsk Samochodowych w Warszawie i dowództwa dywizjonów samochodowych poszczególnych d. o. k.

Jeżeli posiadacz pozwolenia na prowadzenie pojazdów mechanicznych wojskowych pragnie uzyskać pozwolenie władz cywilnych na prowadzenie tego samego rodzaju pojazdów mechanicznych, to powinien wnieść stosowne podanie do właściwego urzędu wojewódzkiego (Okręgowej Dyrekcji Robót Publicznych) z załączeniem pozwolenia na prowadzenie pojazdów mechanicznych wojskowych,

oraz z zaświadczeniem czasu i wyników odbytej praktyki wojskowej oraz z opinją o kwalifikacjach. W razie zwolnienia ze służby czynnej powinno być podanie złożone przed upływem rocznego terminu od daty zwolnienia ze służby czynnej. W razie przedłożenia podania w poźniejszym terminie, oraz w razie ujemnych kwalifikacyj władz wojskowych, dawny kierowca wojskowy podlega ogólnym przepisom.

Ruch samochodowy, motocyklowy i rowerowy przez granicę R. P.

Szczegóły zawarte w wyżej wspomnianem rozporządzeniu (Dz. U. 65|22).

Celem ułatwienia przejazdu przez granice Rzeczypospolitej Polskiej członkom zagran. klubów turystycznych w samochodach i na motocyklach, zaprowadzono dla odpraw celnych osobne zaświadczenia t. zn. tryptyki. (Dz. U. 8|22).

Polski Automobil-Klub został upoważniony do wydawania tych tryptyków zarządom zagran. klubów turystycznych, zwalniających posiadaczy ich od składania osobnego zabezpieczenia celnego od samochodów i motocykli, wprowadzonych czasowo na obszar Rz. P. (Dz. U. 33/22.

Używanie samochodów i motocyklów wojskowych.

Regulują następujące rozkazy.

Nadużywanie jazd automobilami (Dz. R. 40|20).

Rozkaz dla kierowców wojskowych (Dz. R. 19|19).

Używanie samochodów wojskowych poza granicami państwa (Dz. R. 5|20).

Prawo kierowania samochodami (Dz. R. 7|21).

Zakaz jazdy samoch. szeregowym włącznie do podchorążych (Dz. R. 24|21).

Zniesienie przydziału samochodów ciężarowych i unormowanie korzystania z takowych (Dz. R. 3|21).

Unormowanie kursowania samochodów i motocykli na rok 1922 (Dz. R. 13|22).

Obsługa samochodami ciężarowemi dywizjonów samochodowych (Dz. R. 13|22).

Tabliczki i numera firmowe samochodów wojskowych (Dz. R. 7|22).

Kontrola nad uszkodzeniami samochodów wojskowych (Dz. R. 13|22).

Zaopatrzenie wojsk. mat. samoch. w znaki wojsk. (Dz. R. Nr. 16|22).

Instrukcja o prowadzeniu ewidencji taboru samochodowego (Dz. R. 17|22).

Ograniczenia czasu używania samochodów ciężarowych (Dz. R. 8|23).

C. Żegluga.

Żegluga śródlądowa.

Organem kierowniczym jest Min. Robót Publicznych.

Istniejąca w Polsce sieć komunikacyjna wodna wynosi: rzeki żeglowne 4250 km., rzeki spławne 3799 km., sztuczne drogi wodne 981,6 km., razem 9030,6 km., czyli około 10000 km., co jest bardzo wiele w porównaniu z siecią kolejową polską, wynoszącą obecnie 16 653 km. Zaznaczyć jednak należy, że w praktyce bierze się pod uwagę tylko t. zw. eksploatacyjną długość dróg wodnych, t. j. faktycznie nadającą się w obecnym stanie do żeglugi. Stan ten rzek wymaga wielu jeszcze prac regulacyjnych dla otrzymania potrzebnej głębokości, np. minimalne potrzeby żeglugi nadwiślańskiej wymagają utrzymania głę-

bokości rzeki między Gdańskiem a Toruniem 1 m, między Toruniem a Modlinem 0,85 m, między Modlinem a Warszawą 0,75 m.

Długość eksploatacyjna rzek żeglownych i spławnych.

Długość ta wynosi: Wisła 930 km, o dźwigu od 100 do 1000 tonn; dopływy Wisły: (Przemsza, Dunajec, San, Nida, Wieprz, Pilica, Bug, Narew) 1568 km, o dźwigu od 100 do 400 tonn, razem w dorzeczu Wisły 2498 km, dorzecze Odry (Warta, Noteć, Prosna) 586 km, o dźwigu od 100 do 400 tonn, dorzecze Niemna (Niemen, Wilja, Berezyna Niemeńska) 490 km, o dźwigu od 150 do 400 tonn, dorzecze Dniepru (Prypeć, Stochód, Prostyr, Styr, Horyń) 575 km, o dźwigu od 100 do 400 tonn, dorzecze Dniestru 361 km, o dźwigu od 160 do 400 tonn.

Wody żeglowne polskie ustaliła ustawa wodna z dnia 19 września 1922 (Patrz tamże — Dz. U. 102|22).

Porty i przystanie rzeczne.

Porty oznaczone przez (P).

Wisła: Oświęcim, Kraków (P), Niepołomice, Pasternik (P), Nowy Torczyn, Nadbrzezie (P), Sandomierz (P), Puławy (P), Dęblin, Warszawa — koło fortu Śliwickiego (P) i na Czerniakowie (P), nadto w budowie port na Saskiej Kępie, Wyszogród, Modlin (P), Płock (P), Włocławek (P), Nieszawa (P). Toruń (2 P), Chełmno (P), Świecie, Grudziądz (P), Kurzebrak (P), Gniew, Tczew (P), Gdańsk (P), Nowy Port (P). **Noteć:** Bydgoszcz (P), Nakło (P), Ujście (P), Czarnków (P), Wieluń (P). **Warta:** Poznań (P). **Narew:** Pułtusk. **Bug:** Dorohusk (P). **Prypeć:** Pińsk (P). **Dniestr:** Halicz (P), Zaleszczyki. **San:** Przemyśl, Jarosław.

Sztuczne drogi wodne.

Istnieją następujące drogi wodne sztuczne, zdatne dla statków 400-tonowych (lub mające się przekształcić dla takich statków); a) kanał Bydgoski i skanalizowana Noteć i Brda 177,2 km, b) skanalizowana Noteć od Gopła do kanału Bydgoskiego 99,4 km, c) kanał Królewski z Muchawcem i Piną do Prypeci 216,0 km, d) kanał Augustowski z Biebrzą i Czarną Hańczą 172,0 km, e) kanał Ogińskiego ze Szczarą i Jasiołdą 317,0 km. Razem więc istnieje sztucznych dróg wodnych 981,6 km.

Ponadto w strefę interesów polskich wchodzi ze względu na polski Górny Śląsk: f) skanalizowana Odra od Koźla do Nissy 82,0 km, leżąca na części b. terenu plebiscytowego, przyznanego Niemcom.

Tabor rzeczny.

W r. 1921 miała Polska następujący tabor rzeczny pływający (liczony bez objektów wojsk.):

130 statków parowych w sile od 50 — 350 HP; 30 motorówek parowych w sile od 5 — 90 HP; 350 berlinek o ogólnym tonażu około 90 000 t.

Prawie cały ten tabor znajduje się w rękach „Zjednoczonej Żeglugi Polskiej Tow. Akc.“, 9 statków znajduje się w rękach państwa, dla regulacji rze

Ruch przewozowy rzeczny.

Wisłą przewieziono w r. 1920 361 581 pasażerów, 1 658 510 kg bagaży tratwami 282 862 t towarów.

Umundurowanie funkcjonarjuszy polskiej marynarki handlowej.

Urzędnicy, funkcjonarjusze niżsi, bocmani, oraz marynarze polskiej marynarki handlowej, oraz uczniowie Szkoły Morskiej w Tczewie mają prawo do noszenia munduru i odznak służbowych, określonych Dz. U. 41|22.

Żegluga morska.

Organem kierowniczym dla spraw handl. żeglugi morskiej jest Min. Handlu.

Polskie wybrzeże morskie ma ogólną długość około 135 km. z czego przypada na północną część około 25 km, na półwysep Hel około 70 km i na zachodnie wybrzeże zatoki gdańskiej około 40 km.

Porty morskie Polski.

a) Gdańsk, b) Puck, c) Hel, d) Gdynia w budowie. Ponadto projektowany w Tczewie.

Rada portu i dróg wodnych w. m. Gdańska.

Utworzona na podstawie art. 19 konwencji polsko-gdańskiej z dn. 19.XI 1920 r. — składa się z 5 polaków i 5 gdańszczan z prezydentem (szwajcarem obecnie) na czele.

Ruch portu gdańskiego.

Ruch okrętów w porcie gdańskim jest faktycznie dwukrotnie silniejszy, jak przed wojną, a trzykrotnie, jak w roku 1919. t. j. w czasie upadku Niemiec a powstania Polski, podczas gdy bowiem w roku 1911 wpłynęło do portu gdańskiego ogółem 2732 okrętów o netto reg. tonn 973 315,t o w roku 1921 wpłynęło 2631 o pojemności analog. ładunkowej 1 567 633 (odnośne liczby dla roku 1919: 1 435 496).

Stosunki te w roku 1922 ulegają dalszemu rozwojowi, który dowodzi, że port gdański będzie musiał być znacznie rozszerzony lub uzupełniony drugim portem (Gdynią), by zaspokoić żywotne konieczności Polski.

Polska flota handlowo-morska.

Flota handlowa polska składa się z 23 statków o ogólnej pojemności 13 000 t brutto.

D. Komunikacja lotnicza.

Lotnictwo polskie (cywilne*).

Organem kierowniczym jest Min. Kol. Żel. W Polsce istnieją: a) Tow. Aero-Lloyd (Warszawa, ul. Wiejska 14, tel. 247-66) — posiadające uruchomioną własną linję: Gdańsk—Warszawa—Lwów, z prawem możności przedłużenia tejże do Bukaresztu. Tow. to przewozi pocztę państw., na mocy porozumienia z Min. Poczt i Tel., używając aparatów Junkersa z Dessau, z kabinami na 5 osób — przyjmuje przesyłki w swem biurze ul. Wiejska.

Rozkład lotów.

Odlot z	Przylot do	Odlot z	Przylot do
Gdańska o g. 9	Warszawy o g. 11.30	Warszawy o g. 15	Lwowa o g. 18
Lwowa „ 8	„ „ 11	„ „ 16	Gdańsk „ 18.30

Opłaty równe wartości biletów I klasy pociągu pośpiesznego.

b) Tow. Żeglugi Powietrznej w Polsce (Warszawa, ul. Krucza 46, tel, 258-13) powstało z tow. franc. Franco-Roumaine i posiada uruchomione linje: Warszawa—Paryż — czas przelotu 9 godzin, Warszawa—Strassburg — 6 godz.,

---

*) W okresie zimowym ze względów atmosferycznych—przeważnie unieruchomione.

Warszawa—Praga — 3 godz., Warszawa—Wiedeń — 5 godz., Warszawa—Budapeszt — 7 godzin. T-wo to przewozi na aparatach dwu i 5 osobowych (typ Poter i Berline Spad) podróżnych — dalej pocztę listową i paczkową. Płatowce, wylatujące z Warszawy o godz. 8 rano, są w Paryżu o godz. 17. Obowiązuje paszport taki, jak w zwykłej podróży zagranicę.

c) Tow. Aero-Transport, posiadające linję Warszawa—Wilno, ku granicy w kierunku na Moskwę — jeszcze nieuruchomioną. Opłaty za pocztę lotniczą patrz ustęp „Poczta Lotnicza, Poczta, Telegraf, Telefon w Polsce".

Budową wzgl. naprawą płatowców zajmują się: a) Fabryka Płatowców E. Plage i T. Laśkiewicz w Lublinie. b) Franc.-Polskie zakłady samochodowe i lotnicze (Warszawa, Przejazd, tel. 104-38) oraz c) Fabryka Płatowców silników w Okęciu pod Warszawą (w budowie).

Lot okrężny Polski o puhar M S. Wojsk. z dn. 16.IX. 1922 r. — na linji Warszawa—Lwów—Kraków—Poznań—Warszawa: zwycięzca kpt. Pawlikowski na aparacie Breguet, czas lotu 11 godz. 57 min., maksymalna chyżość lotu 172 km (na godzinę). W zawodach międzynarodowych w Zurychu w r. 1922 uzyskali piloci polscy (Rayski, Giewgowd, Krzyczkowski) nagrody za lot okrężny oraz za rzuty z płatowców.

Lotnictwo popierają w Polsce: Towarzystwo Aeroklub w Warszawie — Książęca 6, m. 9. Prezes: Inż. J. Grzędziński, i w Poznaniu, dalej „Tow. Żegl. Powietrznej" w Brześciu, „Polski Lotniczy Związek Młodzieży w Warszawie", nadto czosopismo „Lot Polski", Hoża 9 m. 5, tel. 139-47.

Porty lotnicze Polski.

Les aéroports de Pologne.

Klasa Classe	Miejscowość Lieu	Szer. geogr. Lat	Dług. geogr. Longit (Greenwich)	Odchylenie magn. (epoka 1922) Dévation magn. p. 1922	Wysok. nad poziomem morza Altitude	Czas w/g Greenwich L'heure locale (comp. Greenwich)
Porty 1-ej klasy. Aéroports de 1-re classe.	Warszawa . . . (Varsovie) (Mokotów)	52^0 13′ 1"	21^0 01′ 8"	3^0 0′ W	110	1 h 26′ 07"
	Poznań . . . . (Posen) (Ławica)	52^0 24′ 6"	16^0 36′ 3"	5^0 10" W	ok. 60	1 h 07′ 47"
Porty 2-ej klasy. Aéroports de 2-e classe.	Kraków . . . . (Cracovie)	50^0 03′ 9"	19^0 5′ 75"	3^0 54" W	221	1 h 19′ 50"
	Lwów . . . . . (Leopol)	49^0 50′ 2"	24^0 0′ 10"	1^0 52" W	338	1 h 36′ 04"
	Bydgoszcz . . (Bromberg)	53^0 07′ 4"	18^0 00′ 6"	4^0 27" W	ok. 60	1 h 12′ 00"
	Toruń . . . . . (Thorn)	53^0 00′ 7"	18^0 3′ 65"	4^0 8" W	ok. 50	1 h 14′ 26"
	Grudziądz . . (Graudenz)	53^0 29′ 7"	18^0 4′ 50"	4^0 2" W	ok. 30	1 h 15′ 00"
	Dęblin . . . . (Deblin)	51^0 32′ 4"	22^0 50′ 0"	2^0 46" W	ok. 115	1 h 31′ 20"
Porty 3-ej klasy. Aéroports de 3-e classe.	Przemyśl . . .	49^0 46′ 4"	22^0 4′ 65"	2^0 29" W	ok. 205	1 h 31′ 20"
	Lida	53^0 5′ 33"	25^0 1′ 77"	1^0 8" W	ok. 140	1 h 41′ 11"

Lotnictwo zagraniczne.

Najwięcej rozwinięty jest przemysł lotniczy w Ameryce, gdzie 80 tow. żegl. napowietrznej przewiozło w roku 1920 przeszło 300 000 podróżnych. Ilość listów przewiezionych pocztą powietrzną w St. Zjedn. Am. w jednym z ostatnich kwartałów 1921 przekroczyła 40 milj. sztuk. Statystyka franc. za trzy kwartały r. 1921 podaje dla Francji: długość linij powietrznych: 4980 km, średnia długość przelotów mies. 280 000 km, długość przelotów 1 556 151 km, ilość pasażerów 6387, poczta 5388 t, towary 102 272 t. Największy ciężar użyteczny przekracza już 2 tonny (przeszło 30 osób). Amerykanie budują aerobus na 100 osób. Obecnie bez lądowania można przelecieć już przestrzeń 4000 km, np. Madryt—Kazań.

W obecnej chwili (według Homme Libre) Niemcy posiadają 225 płatowców transportowych, Anglja — około 50. Niemcom dozwolono 1 maja fabrykować materjał lotniczy dla użytku lotnictwa cywilnego.

Rząd Sowietów zakupił 100 płatowców od fabryki włoskiej Ansaldo, celem komunikacji z Włochami przez Odesę, nadto, na podstawie konwencji z Niemcami, otrzymał przyrzeczenie dostarczenia mu, oprócz już przesłanych, dalszych 500 płatowców typu „Junkers" dla celów „komunikacyjnych". W okręgu charkowskim w użyciu jest przeszło 400 płatowców.

Linje lotn. francuskie: 1) Paryż — Londyn: 375 km., czas przelotu 2 g. 30 m. (koleją 8 godzin). Linja eksploatowanna przez 4-ry tow. prywatne. Istnieje 13 kursów dziennych i 1 nocny. Koszt przelotu 300 franków. Płatowce typu: Breguet—Spad (5 miejsc), Goljath—Farman, Handley—Page—14 miejsc. 2) Paryż—Bruksela—Rotterdam—Amsterdam: 600 km, czas przelotu 4 godz. 15 m. (koleją 13 godzin). Linja eksploatowana przez 4-ry t-wa pryw., koszt przelotu 300 franków. 3) Paryż—Strassburg—Praga—Warszawa. 4) Paryż—Havre: 200 km, czas przelotu 1 godz. 15 m. 5) Paryż—Lozanna: niedawno otwarta. Tuluza—Rabat—Casablanca (Marokko) 1845 km., czas przelotu 13 godzin. 6) Bordeaux—Montpelier—Marsylja.

Linje lotnicze belgijskie: Bruksela—Paryż, Bruksela—Londyn.

Linje lotnicze holenderskie: Amsterdam—Londyn, Amsterdam-Hamburg.

Linje lotnicze niemieckie: niem. minister komunikacji zatwierdził w r. 1922 w Niemczech 13 linij powietrznych, które uruchomiono 1 i 15 kwietnia. Wszystkie linje zorganizowane są w porozumieniu z Ministerstwem Poczt i przewożą również przesyłki pocztowe i korespondencję. Sieć komunik. jest przestępująca: 1) Hamburg—Berlin—Drezno 1 raz dziennie, 4 godz. — powrót $3^1/_2$ godz. Linja pomocnicza Hamburg—Hanneburg 1 raz dz. $1^1/_2$ godz., 2) Berlin—Bremen—raz dz. 3 godz., 3) Bremen—Hannover—Magdeburg—Lipsk—Drezno raz dz. 5 godz., 4) Stuttgart—Fürth 1 raz dz. $1^1/_2$ godz., 5) Konstancja—Monachjum—1 raz dz. 2 godz. 10 min., 6) Rotterdam—Amsterdam—Bremen—Hamburg (1 raz dz.), 7) Berlin—Szczecin—Gdańsk—Królewiec (1 raz dz.), 8) Hamburg—Szczecin (1 raz dz.), 9) Berlin—Lipsk—Fürth—Norymberga—Monachjum—Augsburg (1 raz dz.), 10) Królewiec—Kowno—Ryga; pierwszy etap 1 raz dz., drugi—3 razy tygodn. w obie strony. 11) Gdańsk—Królewiec—Kłajpeda—Ryga—Rewel. Ostatni etap 1 raz dz.—Gdańsk—Królewiec—Kłajpeda—Ryga—Rewel. Ostatni etap 1 raz dz.—Gdańsk—Ryga—3 razy tygodn. 12) Bremen—Wangerooge—Nordeney—1 raz dz. 13) Hamburg—Westerland 1 raz dz.

Przewidywane jest połączenia linji 1-ej Hamburg—Berlin—Drezno—z jednej strony z Kopenhagą—z drugiej z Pragą, przyczem całkowity przelot Praga—Kopenhaga obliczany jest na 6 godzin. Nadto Niemcy projektują przedłużenie linji holenderskiej Londyn—Amsterdam do Berlina z przedłużeniem do Moskwy o czasie lotu Londyn—Moskwa 24 godz. aparatami firmy „Die Deutsche Lufträderei", zbliżonej do towarzystwa „Hamburg-Amerika-Linie".

E. Poczta, telegraf, radjotelegraf, telefon w Polsce.

Organem kierowniczym jest Min. Poczt. i Telegrafów.

Międzynarodowy Związek Telegraficzny.

Polska przystąpiła w dn. 30/VI 1922 r. (Dz. U. 72/22) do Międzynarodowej Konwencji Telegr., podpisanej w Petersburgu dnia 10/22 lipca 1875 r.— w wykonaniu traktatu z dn. 28/VI 1919 r. między państwami sprzymierzonemi i stowarzyszonemi a Polską (art. 13 aneks. 1).

Umowy pocztowe.

Polska należy do światowego Związku Pocztowego na zasadzie konwencji madryckiej, zawartej w dniu 30 listopada 1920 r., nadto zawarte specjalne umowy pocztowe z Czechosłowacją, Węgrami, Rumunją gwarantują pewne udogodnienia w pocztowej komunikacji z sąsiedzką zagranicą.

Z innemi krajami specjalne umowy pocztowe w projekcie.

Telegraf.

Ilość stacyj zarządu Min. Poczt i Telegr.—3 494, oraz kolejowych—840, ilość aparatów telegraficznych Morse'go i stukawkowych—1 682, Hughes'a i podobnych — 187, ogólna długość wszystkich linij telegr. (łącznie z kolejowemi)— 41 016, w tem długość drutów 159 780, ogólna ilość telegramów — 32 087 444 jedna stacja telegraficzna przypada na 106 km kw. i 7 282 mieszkańców.

Telefon.

Sieci miejscowe; ilość — 1 236, długość trasy — 14 781 km, długość drutu — 186 298 km; przewody międzymiastowe: długość trasy 27 020 km, długość drutu — 162 767; central. telef. — 1 385, rozmównic publ. — 2 219, stacyj abonamentowych — 46 377, miejscowości z publ. rozmównicami — 2 223, z międzymiastowemi połączeniami — 1 491, aparatów telef. — 50 118. Ogółem rozmów — 120 114 368. Na 1 000 mieszkańców przypada stacyj abonamentowych 1,8 i rozmów 4 734, jedna publiczna rozmównica przypada na 11 281 mieszkańców.

Radjotelegraf.

Czynne są trzy stacje radjotelegraficzne: Grudziądz, Kraków, Poznań dla utrzymania łączności i wymiany telegramów zwykłych i prasowych z radjostacjami zagranicznemi Anglji, Węgier, Danji, Austrji, Czechosłowacji, Szwajcarji, Łotwy, Jugosławji, Francji, Szwecji i Finlandji.

Nadto zamierza się stworzyć radjostacje w Wilnie, Katowicach i Warszawie, w gmachu Min. Poczt i Telegr.

W celu bezpośredniej komunikacji z Ameryką budują się w Warszawie wielką transatlantycką radjostację o 10 wieżach, każda wysokości 123 m.

Odpowiedzialność zarządu pocztowego za krajowe przesyłki pocztowe i telegramy.

Patrz Dz. U. 78/19 oraz 49/22. — Zaznacza się, że przy listach wartościowych i paczkach z podaną wartością odszkodowanianie, nie może przekraczać sumy 200 mk. za każdy kilogram wagi brutto, część kg liczy się za cały kilogram.

Poczta lotnicza.

Poczta lotnicza (przy odpowiedniej pogodzie) funkcjonuje na przestrzeniach Warszawa—Praga—Strassburg—Paryż (codziennie), oraz Warszawa—Lwów i Warszawa—Gdańsk (codziennie, z wyjątkiem świąt). Przyjmuje się pocztę tyl ko poleconą i ekspres, opłaca się zaś oprócz należytosci pocztowej w znaczkach pocztowych, naklejonych, dodatkową opłatę lotniczą w gotówce, która wynosi:

dla przesyłek krajowych: za listy, kartki poczt., gazety, pisma handlowe i druki—4-krotną, za próbki towarowe—10-krotną, za paczki—(60×60 cm. do 20 kg.)—20-krotną opłatę zwykłą krajową;

dla przesyłek zagranicę (tylko do wagi 2 kg.): do Pragi, Strassburga — Paryża, Wiednia, Budapesztu — 3-krotną, do Belgradu i Bukaresztu — 4-krotną opłatę pocztową zwykłą zagraniczną. Pakunki cięższe (od 2—20 kg.) przyjmuje tow. Franco-Roumaine (Krucza 46) za opłatą osobną.

Pocztę lotniczą przyjmują wszystkie urzędy pocztowe w kraju, w Warszawie przedewszystkiem na Głównej Poczcie, okienko № 23.

Na każdej przesyłce ma być podany adres nadawcy.

Pocztą lotniczą można nadawać nietylko przesyłki do Pragi, Strassburga, Paryża, Wiednia, i Budapesztu, lecz także do innych miejscowości Czechosłowacji, Alzacji, Lotaryngji, Francji, Austrji, Węgier, oraz do innych krajów zachodnich. W tym wypadku nadawca uzupełnia adres wskazówką, do którego z wymienionych 5 punktów przesyłka ma być przesłana pocztą lotniczą, umieszczając uwagę: „par avion de Varsovie a . . . ." i uiszcza należytość dodatkową tylko za przewóz do wymienionej stacji.

W miejscu przeznaczenia może być odnośna przesyłka doręczona przez umyślnego posłańca za specjalną opłatą.

Korespondencja pocztowa z Rosją Sowiecką.

Wymianę zwykłej korespondencji podtrzymuje się — nie oficjalnie i bez odpowiedzialności — za pośrednictwem Łotwy i Estonji — zaś dla jeńców cywilnych, zakładników, osób internowanych, jeńców wojennych, uchodźców i emigrantów — nadawać można za opłatą przesyłki pocztowe według taryfy wewnętrznej w urzędzie poczt. przy Delegacji do Spraw Repatrjacji (Warszawa, ul. Chmielna Nr. 31), przyczem zarząd poczt za przesyłki te nie odpowiada.

Z powodu zawartej konwencji pocztowej z Rosją Sowiecką, będzie można wkrótce przesyłać pocztę do Rosji drogą normalną.

Telegramy szyfrowane cywilne.

Są one dopuszczalne dla ruchu ogólnego, wobec zniesienia cenzury, zarówno w obrocie w kraju, jak i z zagranicą. Można używać słowników międzynarodowych, lub prywatnych, dowolnych.

Przepisy wojskowe dla poczty.

Opłatę przesyłek urzędowych dokonywa się przez naklejanie zwykłych znaczków pocztowych, podług obowiązującej taryfy pocztowej, przyczem korespondencję urzędową nadaje się zapomocą książki nadawczej. Wszelka wzajemna korespondencja władz i urzędów państwowych i samorządowych musi być opłacaną całkowicie przy nadaniu (Dz. R. 98/19). Urzędom wolno używać kartek korespondencyjnych, blankietów telegraficznych i listów przesyłkowych własnego nakładu.

Wszelka zagraniczna korespondencja musi być zasadniczo opłaconą przy nadaniu (Dz. R. 21/22).

Nadeszłą korespondencję urzędową nieopłaconą lub niedostatecznie opłaconą należy podjąć bez opłaty, zawartość z koperty wyjąć, poczem kopertę zwrócić urzędowi pocztowemu do odesłania urzędowi nadawczemu, celem ściągnięcia od

nadawcy należących kosztów przesyłki lub różnicy. Pokrywanie z pieniędzy skarbowych opłat nadeszłej nieopłaconej korespondencji urzędowej i prywatnej, z wyjątkiem korespondencji do oficerów korpusu kontrolerów M. S. Wojsk. — jest zabronionem. (Dz. R. 1322).

Sposób używanie poczty państwowej przez dowództwa, oddziały, zakłady i osoby wojskowe i postanowienia o służbie gońców reguluje Dz. R. 31/22 i 35/22.

Odnośnie zabezpieczenia korespodencji wojskowej w obrocie pocztowym patrz Dz. R. 38/22.

Postępowanie z pocztowemi przesyłkami niedoręczalnemi, bez adresu oraz przedmiotami znalezionemi (patrz Dz. U. 61/22).

Komunikacja wojskowa pocztowa z Gdańskiem.

Pocztę wojskowo-służbową przesyła się kurjerami (centrala kurjerów) do przedstawiciela wojskowego przy gen. komisarzu Rzeczypospolitej Polskiej w Gdańsku

Przepisy wojskowe dla telefonów i telegrafów.

Opłaty.

Rozmowy telefoniczne i telegramy są wolne od opłat, jeśli są przesyłane lub odbierane, wzgl. prowadzone na linjach wojskowych lub państwowych i włączonych stale do central wojskowych, obsługiwanych przez wojskowość.

Kredytuje się (t. j. opłaca sumarycznie co pewien czas) za: a) telegramy nadawane bezpośrednio w urzędach państw. telegr. lub przetelegrafowane przez te urzędy; b) rozmowy telef. międzymiastowe z aparatów telefonicznych w urzędach wojskowych lub służbowych — w mieszkaniach prywatnych.

Opłaca się gotówką przez nadającego lub rozmawiającego: a) telegramy i rozmowy telefoniczne prywatne; b) rozmowy telefoniczne służbowe z aparatów prywatnych, niesłużbowych lub urzędów telefonicznych państwowych.

Dalsze szczegóły o kredytowaniu i rozliczaniu (Dz. R. 13/20). Wszelkie ulgi taryfowe władzom i urzędom państwowym i samorządnym są zniesione (Dz. R. 50/19) — zatem obowiązuje ogólna taryfa.

Rozrachunek między M. S. Wojsk. i Min. P. i T. (patrz umowa i t. d. Dz. R. 6/23).

Nadawanie telegramów kredytowych.

Telegramy wojskowe kredytowe wypełnia się na blankietach, które dostarczają urzędy poczt.-telegraficzne (Dz. R. 1/22).

W korespondencji służbowej telegraficznej, hughesowej i telefonicznej podpis na depeszy powinien składać się z: a) nazwy oddz. wysyłającego; b) liczby czynności (dziennika podawczego); c) daty nadania; d) nazwisko i szarża — patrz odpr. wewn. Oddz. IV Szt. Gen. 26 z 5.II.1911 r. (rozkaz szefa Sztabu Generalnego).

Oznaczenia miejsca postoju zależnie od okoliczności (Dz. R. 31/20).

Celem kontroli należy umieszczać numer i liczbę aktu (sygnaturę) nietylko na depeszy, ale i na odcinku (Dz. R. 1/21) blankietu nadawczego, na którym ma być umieszczony też czytelny podpis i szarża dowódcy, nadającego telegram (lub jego zastępcy), oraz pieczęć oddziału — celem stwierdzenia charakteru urzędowego telegramu.

O ile oddział (dowództwo) pieczęci okrągłej nie posiada, dopuszczalne jest użycie pieczęci podłużnej, w tym jednak wypadku należy na odcinku umieścić uwagę, że oddział pieczęci okrągłej nie posiada.

Na odwrotnej stronie odcinka lub, w braku miejsca, na doklejonej tamże kartce musi być przez organ nadawczy umieszczony odpis wysłanego telegramu. Telegram taki, wraz z odcinkiem i umieszczonym na nim odpisem, doręczają organy wojskowe urzędom telegraficznym za pokwitowaniem w książce doręczeń, nie żądając przy tem w żadnym razie zwrotu odcinka. (Dz. R. 26/21 i 17/22).

Inne przepisy dla telegramów służbowych.

Najostrzej zakazanem jest używanie blankietów służbowych do telegramów prywatnych (Dz. R. 9/21). W adresie wolno używać tylko dozwolonych skrótów (Dz. R. 7/22 9/22). Również wzbronione skracanie samodzielne depesz przez hughesistów (Dz. R. 45/21), oraz używanie zadługich depesz pisemnych i szyfrowanych (Dz. R. 7/22).

Nadawanie telegramów wojskowych w urzędach kolejowych.

1) Wszystkie dowództwa, oddziały, zakłady i urzędy wojskowe nadają telegramy tylko w urzędach pocztowo-telegraficznych — jako kredytowane depesze, zaś w razie braku takiego urzędu, w danej miejscowości mogą nadawać depesze służbowe w bardzo pilnych i nagłych sprawach w telegrafie kolejowym na stacjach P. K. P., przyczem depesze te powinny być opłacone odrazu.

2) Władzom wojskowo-kolejowym natomiast w sprawach wdrażania transportów kol., lub ich śledzenia, lub innych podobnych służbowych, wolno używać bezpłatnie telegrafu i telefonu kol., w innych sprawach używają tylko telegrafu i telefonu urzędów pocztowo-telegraficznych, jak wyżej pod 1. (Dz. R. 23/22).

Telegramy prywatne i rozmowy telegraficzne i telefoniczne.

Telegramy prywatne są dopuszczalne bez podpisu — z podaniem adresu i nazwiska nadawcy na blankiecie (Dz. R. 11/20).

Rozmowy telegraficzne i telefoniczne należy ograniczyć do minimum (Dz. R. 91/19), korespondencje mniej pilne należy posyłać pocztą (Dz. R. 98/19), zamiejscowe rozmowy z telefonów urzędowych są zakazane. Przy odnośnych rozmowach służbowych należy podać, na żądanie stacji zamiejskiej, nazwisko oficera, numer aparatu telefon, z którego prowadzi się rozmowę, oraz biura nadającego (Dz. R. 96/19). Zakaz nadawania telefonogramów na linjach międzymiastowych (patrz Dz. R. 6/23).

Użycie telefonu w wojsku.

Normy telefonów i sprawy domofonów (patrz Dz. R. 2/23, także Dz R. 96/19 i 37/20).

Kolejność międzymiastowych rozmów telef. (patrz Dz. R. 14/21).

7. SPRAWY GOSPODARCZE I FINANSOWE.

Zasoby i zatrudnienie.

Majątek narodowy Polski wynosi ok. 63 300 miljard. fr. zł. (w tem Małopol. i Cieszyńskie 21,4%, Wielkop. i G. Sląsk 30,9%, b. zab. ros. 47,7%. Znaczną część z tego stanowi majątek państwa (lasy, domeny, saliny, tereny górnicze węglowe i naftowe, fabryki tytoniu, przedsiębiorstwa jak kolej, telegraf i t. d.) Majątek ten, który powinien dawać ok. 4% rocznie — jest znacznie zniszczony przez wojnę światową, skutkiem której zniszczono w Polsce 1 651 892 budynków (43,6% odbudowanych), oraz ludność Polski zmniejszyła się o przeszło 2 miljony, mimo wielkiej ilości repatrjantów (np. w r. 1919—900 tys.) Majątek ten odbuduje się przedewszystkiem przez podniesienie rolnictwa do poziomu przedwojennego poznańskiego (o 50%) — przez postępującą odbudowę przemysłu, przez lepszy dowóz węgla z G. Śląska (z powodu trudności kolejowych w r. 1921 pokryte tylko 44% zapotrzebowania Polski węgiel), wreszcie przez poprawę podupadłej wydajności pracy robotniczej i chęci do pracy. W r. 1921 ilość strejków 693, zakładów objętych strejkiem 9059, strejkujących 477 000, straconych dni roboczych 41 064 000. Odbudowie i rozwojowi państwa przedewszystkiem stoją na przeszkodzie nieuregulowane sprawy finansowo-skarbowe (patrz—tamże), przez co kapitał polski został znacznie zredukowany.

Rozrachunek Polski na podstawie traktatów pokojowych przyczynia się nieco do poprawy majątku państwa. Rosja Sow. na podstawie traktatu ryskiego ma obowiązek zapłacić Polsce „z tytułu uczestniczenia ziem polskich w życiu gospod. b. imperjum ros." 30 milj. rb. zł., ponadto wypłaciła już około 13 milj. rb. zł. na rachunek 29 milj. rb. zł., które należą się Polsce za wywiezione państwowe mienie kolejowe. Rozrachunek Polski z Niemcami na podstawie traktatu wersalskiego oraz z b. Austrją, na podstawie traktatu z Saint-Germain doprowadził do wyrównania wzajemnych pretensyj. Z rozdziału złota Banku Austro-Węgierskiego otrzymała Polska 7 300 000 koron zł.

Zatrudnienie ludności dowodzi, iż Polska jest głównie krajem rolniczym, gdyż w r. 1921 zajmowało się rolnictwem i leśnictwem 65% ludności, przemysłem i górnictwem 14%, handlem i komunikacjami (koleje) 8%, innemi zawodami 13%.

Podział ziemi: grunty orne 48,5%, łąki i pastwiska 17,2%, lasy 24,4, budynki, drogi państwowe i nieużytki 9,9%.

Rolnictwo, rybołóstwo, łowiectwo.

Stosunki rolne. Stosunek własności publicznej do własności prywatnej wielkiej i małej wynosi w procentach: b. Król. Polskiego — 7 — 34 — 57, ziemie wsch. — 9 — 43 — 47, b. dz. pr. 11 — 27 — 60, Małop. — 6 — 27 — 65. Zebrano w r. 1920/21 pszenicy, żyta, jęczmienia, owsa, ziemniaków w centna-

rach po 100 kg. na 1 ha: z większej własności — 13,5 — 13,1 — 13,6 — 12,3 — 89,8, z mniejszej własn. — 11,3 — 11,4 — 11,7 — 10,9 — 85,3. Skutkiem reformy rolnej oraz parcelacji przez instytucje i osoby cyw. rozparcelowano w l. 1919—1921 3522 majątków o 338 981 ha. W r. 1921 przejęto dla osadnictwa wojskowego 389 majątków i wprowadzono 5031 osadników, którzy otrzymali 118 943 ha ziemi.

Przemysł rolniczy.

Młynarstwo. Średnie spożycie zbóż chlebowych na 1 mieszk. wynosiło przed wojną 160 kg żyta i 60 kg pszenicy rocznie. Po wojnie spadek spożycia ludności miejskiej do 130 kg razem (na głowę). Ilość młynów o popędzie mechan., wodnym i powietrznym (wiatraki) około 19 000, nie licząc domowych. Ilość przemielonego zboża w l. 1921/22 do 4,35 milj. t, przy 70% przemiale, przyczem Wielkop. i Kongr. pokrywają zapotrzebowanie państwa. Stan odbudowy 72% przedwoj.

Przemysł surogatów, kawy zbożowej, cykorji i t. d. nie pokrywa zapotrzebowania, podobnie **przemysł olejów roślinnych,** oraz **przemysł suszarski i konserw roślinnych**, który podczas okupacji niem. w Polsce dawał rocznie 870 000 t ziemniaków i płatków oraz 20 000 t owoców i warzyw i obecnie się podnosi, pracując na export.

Przemysł tytoniowy, oparty w drobnej ilości na surowcu krajowym (Małop. Wsch. i lubelskie), przerobił w r. 1921 w fabrykach rządowych 5,8, zaś w prywatnych 6 2 milj. kg surowca, mając widoki rozwoju i eksportu, przyczem podlega on ustawie o monopolu państwowym. Dowóz tytoniu w I-m półr. 1922 — 3774 t.

Przemysł cukrowniczy dał w kampanji 1921/22 — 17 992 tys. t cukru, co stanowi 26,4% produkcji przedwojennej a 1,5% światowej. Na r. 1922/23 oczekuje się 50% prod. przedwoj. z 70 czynnych cukrowni, w tem największa na kontynencie w Chełmży na Pomorzu (dzienna przeróbka ponad 3000 t buraków). Wywóz cukru w I półr. 1922 — 579 wag. Przy pełnej produkcji przedwojen. wyniesie wywóz 31 000 wag. rocznie.

Przemysł wyrobów cukrowych czekolady i pierników miał w r. 1922 — 44% odbudowy, przyczem konsumcja cukru i jego wyrobów wynosiła w r. 1921/22 na głowę 4,7 kg, wobec 10,4 kg przed wojną (Anglja 39 kg!)

Przemysł krochmalniczy t.j. krochmalu i produktów pokrewnych, mączki ziemniaczanej, syropu dekstryny (60% odbudowy) dał w r. 1922 — 65 000 t krochmalu na wywóz. Produkcja mąki ziemniaczanej w kampanji r. 1922/23 — 31 850 t.

Przemysł gorzelniczy miał w r. 1922/23 czynnych 1179 gorzelń i 1,11 milj. hl produkcji, podczas gdy przed wojną czynnych 2285 gorzelń dawało 3 milj. hl alkoholu. W I półr. 1922 eksport spirytusu — tylko do Niemiec — wyniósł 8128 t o wartości 6,3 miljard. mk. W przyszłości oczekiwany eksport 2 milj. hl Konsumcja urzędownie meldowana w r. 1922 w Polsce 150 000 hl. Ponadto tajne gorzelnictwo. Konsumcja obecna przypuszczalna 2,05 — 2,5. Przedwoj. (1911): Łódź — 6,6 Warszawa — 5,0, Rosja i Niemcy — 2,9 Austrja — 3,9 litrów na głowę.

Przemysł piwowarski w r. 1922 miał 50% odbudowy. W r. 1912/13 — 3 912 000 hl piwa wyprodukowanego. Z tem związany **przemysł drożdżarski** nie odpowiada potrzebie (domowy wyrób drożdży).

Przemysł miodu, win owocowych, wód mineralnych sztucznych i octu winnego ma wielkie widoki rozwoju, lecz esencja octowa, otrzymywana z su-

chej destylacji drzewa, czyni silną konkurencję octowi winnemu. Gazy dla wód mineralnych sztucznych — patrz przemysł chemiczny.

Hodowla.

Stan bydła i drobnych zwierząt domowych zwolna wyrównywa ubytki wojny światowej. Ilość w r. 1921 w porównaniu z r. 1910 (w nawiasie) wynosiła w milj. sztuk: konie — 3,2 (3,4), bydło rogate — 7,9 (8,4), owce i kozy — 2,2 (4,3), trzoda chlewna — 5,2 (5,2). Produkcja wełny przed wojną w b. Kongr. 0,2 kg na głowę, nie pokrywała zapotrzebowania (1,1 kg na głowę rocznie). Ilość przedwoj. gęsi 9 milj. sztuk, kur obecnie około 40 milj. sztuk.

Wywóz. Możność eksportu gęsi do 5 milj. sztuk rocznie (stan przedwoj. 9 milj. sztuk). 50 milj. kur przedwoj. produkowało 12 000 wag. jaj rocznie, w tem 7000 na wywóz. Udział Polski w świat. handlu jajami wynosił 65%, w tem 80% wypadało na Małopolskę. Produkcja przedwojenna mięsa 63 000 wag. rocznie, obecnie brak fabryk konserw mięsnych.

Rybołóstwo rzeczne (jeszcze liczebnie nieustalone) i morskie ma ogromną przyszłość. Około 250 000 morgów pow. polskiego morza daje średnio z każdego morga tygodniowo 300 kg mięsa ryb. Wartość ryb jadalnych polskiego morza około 3 miljardy funtów.

Łowiectwo — produkcja nieuregulowana.

Przemysł przetworów zwierzęcych.

Mleczarstwo polskie — przeważnie domowe (tylko 10 wielkich mleczarń parowych) eksportowało przed wojną 1 000 t sera rocznie; mogłoby 60% swej produkcji eksportować w razie rozwoju odpowiedniego przemysłu, dalej chłodnictwa i urządzeń transportowych (70% odbudowy).

Przemysł skóry o produkcji 50% przedwoj. wyrabia przeważnie skóry podeszwiane i pasy do maszyn, inne zaś importuje. W I półr. 1922 wywóz skór gotowych i futer za 1 miljard mk., dowóz zaś—3 267 t o wartości 6 874 milj. mk.— częściowo wyrobów zbytkownych.

Przemysł szczeciny przerabia 10% polsk. włosienia i szczecinę na pędzle i szczotki, 90% zaś eksportuje. W I półr. 1922 wyniósł wywóz włosów i szczeciny — 1 284 milj. mk., puchu i pierza — 319 milj. mk., ponadto rogów i kopyt 235 milj. mk.

Leśnictwo.

Powierzchnia leśna ok. 9,96 milj. ha, w czem 33% lasów państwowych. Procent lesistości: woj. śląskie — 33,7. ziemie wschodnie — 30,9, Ziemia Wil. — 27,9, Małop. — 25,7, b. dz. pr. — 20,0, b. Król. Pol. — 19,5.

Obszary leśne. Puszcze: Nadniemeńska (Nalibocka) — 134425 ha, Białowieska — 125 858 ha, Wołyńska A (Klewań—Kostopol—Ostróg) — 61 700 ha, Wołyńska B (Karpiłowicze—Snowidowice) — 35 400 ha, Augustowska — 111 200 ha, lasy państwowe wojew. stanisławowskiego — 243 000 ha. Skład p. Białowieskiej — 52% sosny, 20% jodły, 9% dębu, 19% innych drzew liściastych.

Produkcja drzewa roczna powinna wynosić 30 milj. m^3 masy drzewnej, przy 100 000 ha pow. wyrębowej rocznej, w tem 30% drzew liściastych, zaś 70% szpilkowych. Centrum eksportu drzewa jest Bydgoszcz (port drzewny),

który na 150 trakach (gatrach) przerabiał przed wojną 6 000 m³ drzewa dziennie. 50% produkcji idzie na eksport. W I półroczu 1921 przez Gdańsk wysłano 25% ogólnej ilości eksportowanego drzewa, a 40% podkładów kolejowych.

Przemysł drzewny.

Przemysł drzewny mechaniczny, obejmujący 1 340 tartaków, 3 000 innych zakładów, w tem 130 fabryk mebli (także wyroby koszykarskie i klepki) — powiększył eksport w r. 1921, w porównaniu z r. 1920, o 700%, import zaś o 35%. W wywozie z gotowych wyrobów pierwsze miejsce zajmują wyroby bednarskie, potem meble i sprzęty.

Papiernictwo. Roczne zapotrzebowanie papieru w Polsce wynosi 113 400 t, z czego papiernie polskie w r. 1922 pokryły tylko 60%, z powodu braku celulozy. Roczne zużycie papieru na głowę w kg: St. Zjedn. Ameryki — 62,7, Anglja — 26, Francja — 15, Polska — 4,2.

Górnictwo.

Węgiel kamienny obejmuje w Polsce zagłębie o pow. 3 550 km², zapas przypuszczalny do 1000 m. głębokości — 62,6 miljard. t. Produkcja r. 1921 (w tys. t) — 29 919, w tem G. Śl. — 22 346, równa 73% przedwoj., w r. 1922 dorównała prawie przedwoj. Zużycie całej Polski w r. 1922 20 500, reszta wywóz, przeważnie do Niemiec. Wydajność robotnika miesięcznie na głowę: r. 1921 — 12,8 t, w r. 1913 — 22,7. Węgiel koksujący ok. 8,75 milj. t rocznie dostarcza 15 kopalń G. Śląska. Wartość rocznego wywozu węgla wynosi ok. 360 milj. fr. szwajc.

Główne kopalnie węgla leżą w następujących miejscowościach: Zabrze, Bytom, Huta Królewska, Huta Laury, Katowice i Mysłowice na Górnym Śląsku prawobrzeżnym, Hulczyn na G. Śląsku lewobrzeżnym; Sosnowiec i Dąbrowa Górnicza w Królestwie, Tenczynek, Siersza i Jaworzno w Krakowskiem, Karwina, Dąbrowa i Ostrawa Polska na Śląsku Cieszyńskim.

Koks. Produkcja koksowni G. Śląska — 1 184 tys. t—częściowo idzie na potrzeby Polski, która nadto importuje koks z Karwiny (czeski Śląsk Cieszyński).

Węgiel brunatny. Pokłady znane (przeszło 100 km²) mają zapas przeszło 100 milj. t. Produkcja r. 1921—270 tys. t, wielokrotnie przewyższa przedwojenną.

Węgiel brunatny, w porównaniu ze stosunkowo rzadkiemi obszarami węgla kamiennego, występuje w złożach licznych, lecz małemi warstwami, a mianowicie szerokim pasem od Noteci i Warty po Wisłę, u podnóża Karpat w okolicy Kołomyi i na płycie Podolskiej, w pasie sięgającym od Jarosławia i Lwowa po Krzemieniec

Torf. Torfowiska polskie o pow. łącznej 837 500 t (oprócz województw wschod.), zawierają przeszło1 miljard t torfu. Sama Małopolska mogłaby wyprodukować około 30 milj. wag. torfu suchego prasowanego. Produkcja nieznaczna.

Sól. Zapasy soli w Polsce wynoszą ok. 507,5 milj. t w tem 98% w Małop. na terenie przeszło 10 000 km². Zapotrzebowanie soli rocznie na głowę ok. 16 kg, w tem połowa soli jadalnej, reszta przemysłowej, zwłaszcza soli potasowych. Produkcja soli w 1921 — 322 900 t wynosi 173% przedwojennej. W r. 1923 (styczeń) wzrosła produkcja o 12% w porównaniu z r. 1921. Kopalnie: Wieliczka, Bochnia. Saliny: Stebnik, Kałusz, Inowrocław.

Siarka. Produkcja krajowa ok. 300 t rocznie, w zastoju (Posądza), nie pokrywa zapotrzebowania.

Piryty. Olkuskie i włocławskie niewyzyskane; górnośląskie dały w r. 1921 2 900 t surowca dla produkcji kwasu siarkowego.

Fosforyty podolskie (w Niezwiskach) mają mieć 7 milj. t zapasów, o zawartości do 30% kwasu fosforowego. Mają wielkie znaczenie dla fabrykacji nawozów sztucznych.

Źródła mineralne.

Źródła siarczane. Koło Krakowa w Krzeszowicach, Podgórzu, Swoszowicach, niedaleko Lwowa w Lubieniu Wielkim, koło Drohobycza w Truskawcu, w Koszycach koło Rybnika na Śląsku, a wreszcie siarczano-solne w Busku (Kongresówka).

Źródła solne. Ciechocinek w Kongresówce. Tu solanki są otrzymywane z 11 otworów świdrowych, pozostałych po wierceniach, dokonanych jeszcze przez Prusaków w latach 1798 — 1806 w poszukiwaniu soli.

W Małopolsce źródła solne tego typu występują w Lacku, Drohobyczu, Bolechowie, koło Rabki i Truskawca, na Śląsku w Jastrzębiu i Goczałkowicach. W Druskiennikach mamy źródła słabo-solne.

Źródła gorzko-solne występują w Małopolsce: Morszczyń (źródła „Bonifacy" i „Magdalena"), Truskawiec (źródło „Bronisław").

Szczawy czyli źródła kwaso-węglowe (z zawartością dwutlenku węgla CO_2) występują u podnóża Karpat: Krościenko, Szczawnica, Krynica, Łomnica oraz na Spiszu i na Pomorzu.

Źródła żelaziste i żelazisto-wapienne są bardzo rozpowszechnione w całej Polsce, zwłaszcza na bagnach i torfowiskach.

W Wielkopolsce brak na ogół źródeł mineralnych, zasługujących na uwagę. Jedynem źródłem ciepłem w Polsce jest terma w Jaszczurówce, koło Zakopanego. Wody mineralne polskie mają zastosowanie lecznicze w formie kąpieli oraz do picia; dla eksportu mają znaczenie szczawy Krynicy i Szczawnicy.

Przemysł minerałów bitumicznych.

Ropa naftowa. Ropa naftowa znajduje się w pokładach fliszowych, ciągnących się wzdłuż Karpat od Limanowej nad Dunajcem aż po Czeremosz. Bogatsze źródła naftowe występują w okolicy Gorlic, Krosna, Sanoka, Borysławia, Nadwórnej i Peczeniżyna. Zapas przypuszczalny ok. 300 milj. t; tylko 11,5% terenów zbadanych (tylko w Małop.). Produkcja r. 1921—704 878 t tj. 63% przedwojennej. W r. 1922 spadek dalszej produkcji z powodu braku kapitałów. 88% produkcji pochodzi z okręgu naft drohobyckiego. Rafinerje nafty przerobiły w r. 1922 729 470 t surowej ropy, zatem i stare zapasy (które maleją), pracując w 80% na eksport. W I półr. 1922 wyniósł wywóz ropy naft. i jej produktów 214 000 t — w tem 16% przez Gdańsk.

Wosk ziemny (ozokeryt) tylko w Małopolsce, w Borysławiu i Truskawcu, koło Nadwórny w Dźwiniaczu i Staruni. Produkcja I półr. 1921 — 1823 t prawie 200% przedwojennej, podnosi się — pracując na eksport.

Łupki bitumiczne—produkcja nierozwinięta.

Gaz ziemny: produkcja r. 1921 — 400,3 milj. m^3, zużywana w kraju zapomocą gazociągów, łącznej długości 238,5 km.

Hutnictwo.

Żelazo. Zapas rudy żelaznej 300—600 milj. t. Produkcja r. 1921 wyniosła 303 400 t, czyli 72% przedwoj., a 42% obecnego zapotrzebowania, w roku 1922 osiągnęła już wysokość przedwojenną. Żelazo znachodzi się w pasie krakowsko-wieluńskim, w rejonie Będzina i Bytomia, w paleozoicznych warstwach kieleckich, w dolinie rzeki Kamiennej (radomskie); są to rudy raczej ubogie, o zawartości żelaza 25% — 37%; bogatszych wogóle w Polsce nie posiadamy. Produkcja surowca żel. i gotowego żelaza w r. 1921 wyniosła 14,4% wzgl. 20% przedwojennej. Produkcja r. 1921 odpowiada zaledwie 10% zapotrzeb. przedwojennego, wynoszącego 20 kg na głowę, które conajmniej powinno się jeszcze podwoić. Zużycie żelaza na głowę: Niemcy 136 kg, Belgja 173 kg, St. Zjedn. Ameryki 233 kg.

Miedź. Produkcja krajowej miedzi (Miedziana Góra koło Kielc) przedwojenna, 600 t rocznie, pokrywała 10% zapotrzebowania, dziś w zastoju. Huty produkują z obcej rudy i starej miedzi ok. 3 600 t bloków i blachy.

Cynk. Wytwórczość ziem polskich około 190 000 t (w tem G. Śląsk przeszło 70%), odpowiada 21% produkcji światowej. Pokłady w pasie Tarnowskie Góry, Bytom, Olkusz.

Ołów. W r. 1921 dał G. Śląsk 16 400 t, t. j. 42% produkcji przedwojennej.

Srebro. G. Śląsk dał w r. 1921 311,2 kg srebra (1913 — 738.5 kg). Huta srebrna w Strzebnicy jest własnością państwa polskiego.

Kadmium. W 1921 r. produkcja G. Śląska 42 t, t. j. 8% produkcji światowej.

Przemysł żelazny i metalowy.

Ilość fabryk r. 1921 ok. 1 500 (65% w b. Kongr.), stan odbudowy 73%, wydajność 50% przedwoj., z powodu szkód przez okupantów, którzy wywieźli, silniki o 120 000 PS, oraz instalacje, stal i surowce ok. 416 000 t. Specjalność: Wielkopolska — maszyny rolnicze (Cegielski), Kongr. — kotły, motory wybuch. i maszyny parowe, Małop.: wagony, konstr. żel. i maszyny wiertnicze. Wielka przyszłość w odbudowie Polski i Rosji, zwłaszcza przy pomocy przemysłu żel. G. Śląska (fabryki rur, bandaży kol., armatur, konstrukcyj żel. i maszyn). Wywóz z Kongr. do Rosji w r. 1912 wynosił ok. 60 000 t. gwoździ, drutu i odlewów, nadto pokrywał 94% zapotrzebowania Rosji na naczynia emaljowane. Eksport stały na Wschód. Bałkan i do Rumunji rośnie, obejmując: kotły, maszyny rolnicze, odlewy, śruby, meble, naczynia i galanterję metal. Import do Polski zawiera: stal narzędziową, obrabiarki, płyty stalowe, wyroby elektrotechn., motory, samochody i samoloty, których wyrób w kraju jest za mało rozwinięty. W I półr. 1921 importowano do Polski wyrobów żel. i metal. — 62 000 t. z Niemiec, Austrji i Czech o wartości 21 661 milj. mk. (przeważnie dla odbudowy), wywóz zaś z Polski wyniósł — 15 000 t.

Przemysł mineralny i budowlany.

Przemysł ceramiczny, ceglarski, fajansowy, majolikowy — pokrywa zapotrzebowanie kraju, oraz eksportuje na Wschód. Wyrób porcelany (Ćmielów) ilościowo niedostateczny (import czeski). Najsilniejszy rozwój w Kieleckiem.

Przemysł cementowy: stan odbudowy r. 1921 — 67%. Produkcja przedwoj. — 335 000 t., eksport w I półr. 1922 (bez Gdańska) ok. 34 000 t. o wartości 993 milj. mk. do Niemiec, Austrji, Czech i Holandji

Przemysł szklarski. Produkcja obecna 60 000 t nie wystarcza, z powodu odbudowy kraju. Dowóz szkła w l. 1920—21 rocznie przeszło 6000 t.

Przemysł wapienny, gipsowy. kamieniarski wysoko rozwinięty, zwłaszcza produkcja wapna w Kongr. (przedwoj. 500 000 t), marmurów kieleckich, kredy, piaskowca szydłowieckiego, kamienia trembowelskiego, alabastru w Małop. Wsch., bazaltu i granitu w Tatrach i na Wołyniu.

Przemysł azbestowy obejmuje produkcję tektury smołowcowej, asfaltu, eternitu (łupku cementowo-azbestowego) w silnym rozwoju.

Przemysł włókienniczy i konfekcyjny.

Obejmuje on ok. 200 fabryk tkackich i pokrewnych (farbiarnie, niciarnie fabryki wstążek i kapeluszy) — w 94% znajduje się w Kongr., przeważnie w Łodzi i jej okolicy. Stan przedwoj.: 2 864 000 wrzecion, 69 500 krosien, 130 000 rob. Szkody wyrządzone przez okupantów wynoszą ok. 350 milj. rb. zł., mimo to stan odbudowy w 1922 r. wyniósł średnio 72%, w szczególności zaś wynosiło uruchomienie przem. bawełnianego 128%, wełnianego 79%, wstążek i nici 44,3%, juty, konopi i lnu 50%, jedwabiu 36,3%. Przemysł ten konsumował przed wojną bawełny i jej półfabrykatów 238 000 t (obecnie przeważnie ze St. Zjedn. Ameryki), wełny — 63 000 t. (50% krajowej, reszta ze St. Zjedn. Ameryki i Anglji), lnu i konopi 100 000 t. (jutę z Indyj ang.). Niektóre towary wełniane i półwełniane łódzkie i bialskie są lepsze i tańsze od niemieckich. Większość produkcji (ok. 60%) idzie na eksport do Rumunji (70% eksportu wyrobów bawełnianych), Rosji, Bałkanu i Turcji, dawniej Kaukazu, Persji i Chin. Ogromne widoki rozwoju. Produkcję przemysłu konfekcyjnego (90% w b. Kongr.). wartości ok. 300 milj. fr., eksportowano przed wojną do Rosji. W I półr. 1922 wynosił import gotowej odzieży (z Austrji Czech) 1704 t, o wartości 9426 milj. mk.

Siły wodne, elektryfikacja, silniki.

Siły wodne Karpat, prawie niewyzyskane, wynoszą ok. 550 000 k W/H. Mogą dostarczyć (przez 9 mies. w roku) rocznie 3000 milj. k W/H; 350 zakładów elektr. polskich wytwarza rocznie 200 000 k W/H. Konsumcja elektr. w k W/H na 1 mieszk. wynosiła w r. 1921 w Polsce 10, w Niemczech 170, Szwajcarji 240, St. Zjedn. Ameryki 380. Elektryfikacja całkowita Polski (projekty Elektrobanku oraz Związku Elektrowni Polskich) wymaga kosztu 35 milj. dolarów, a będzie ułatwioną przez liczne źródła siły elektr., jak siły wodne, węgiel, torf, naftę, gaz ziemny. Silniki parowe miały przed wojną łącznej mocy 1 042 000 H P.

Przemysł chemiczny.

Przemysł chemiczny ma ogromne widoki rozwoju ze względu na obfitość prawie wszystkich surowców w kraju, ponadto posiada specjalne znaczenie dla samowystarczalności kraju i jego obrony. Na razie pokrywa on tylko część zapotrzebowania, zatem dowóz chemicznych przetworów w I półr. 1922 wyniósł 16 953 t, o wartości 8173 milj. mk.

Soda. Produkcja sody krajowej daje 70 000 t sody amonjakalnej i 8000 kaustycznej — przewyższając zapotrzebowanie, zatem wielkie widoki eksportu.

Kwas siarkowy. Z polskiej blendy cynkowej oraz pirytów importowanych otrzymujemy ok. 110 000 t kwasu siark. rocznie (w tem na wywóz 50 000 t), zwłaszcza jako produkt uboczny prażelni cynku G. Śląska.

Superfosfaty. Produkcja r. 1921 z fosforytów (dawniej z kości) do 350 000 t; znaczna nadwyżka na wywóz. Największe zakłady na G. Śląsku w Zawodziu i „Ceres". Pokłady fosforytów znajdują się we Wsch. Małop. w dolinie Dniestru. (Patrz: Fosforyty podolskie).

Zużle Thomasa. Produkt uboczny G. Śląska, przy wyrobie żelaza syst. Thomasa, rocznie do 5000 t — wzrośnie przy użyciu żelaznych rud darniowych, bogatych w fosfór.

Związki azotowe. Dla rolnictwa i materjałów wybuchowych zapotrzebowanie do 300 000 t rocznie. Największa fabryka europejska cjanamidu w Chorzowie (G. Śląsk) — rocznie produkuje 100 000 t, gazownie i koksownie 25 000 t siarczanu amonu. Przyszłość ma patent prof. Mościckiego produkcji azotu z powietrza — obecna produkcja 8 000 t rocznie (nad każdym km² ziemi znajduje się 8 milj. t azotu!).

Sole potasowe. Produkcja Kałusza w Małop. 15 500 t rocznie; rozwój rolnictwa Polski wymaga w przyszłości 600 000 t rocznie.

Inne kwasy. Produkcja kwasu solnego (3000 t), azotowego i elektrolityczna chlorku wapna (3000 t) niewystarczająca.

Fabrykacja gazów. Dla celów przemysłowych (wody mineralne) i technicznych (chlor i t. d.) w rozwoju, ma wielką przyszłość.

Koksownictwo. Koksownie G. Śląskie produkują jako produkt uboczny 53 000 t smoły węglowej, 16 000 t surowego benzolu i 12 000 t siarczanu amonu. Destylarnie i rektyfikacje G. Śląska wytwarzają ze smoły i benzolu naftalinę, oleje ciężkie, twardą smołę i inne cenne produkty (toluol).

Gazownictwo. Wytwórczość gazowni polskich w r. 1920—118,2 milj. m³ gazu świetlnego (112 100 t koksu, 11 210 t smoły pogazowej i 801 t amonjaku). Z 124 gazowni polskich, istnieje 89 w b. zab. pruskim. Tu należy też wyrób gazu olejnego do oświetlania, produktu destylacji olejów mineralnych naftowych lub oleju parafinowego. Przyszłość gazownictwa polega na jego produktach ubocznych, gdyż w dziedzinie oświetlenia elektryczność przeważa coraz silniej.

Destylacja drzewa, torfu, łupków bitumicznych. Oprócz wielu destylarń drobnych drzew iglastych i terpentyniarni z żywicy, otrzymanej przez nacinanie (żywicowanie) sosen, mamy zakłady suchej destylacji drzew liściastych w Węgierskiej Górce pod Żywcem i w Hajnówce, które dają do 20 000 t węgla drzewnego i 1600 t octanu wapnia, dalej spirytus metylowy (do wyrobu formaliny i skażania spirytusu), aceton (do wyrobu chloroformu i jodoformu) i smołę drzewną, która, o ile jest z drzewa bukowego, daje dalej gwajakol i kreozot. Destylacja węgla brunatnego daje koks i smołę (dalej parafinę i oleje), destylacja torfu — gaz i siarczan amonu, dystylacja łupków—smołę; przemysł ten nierozwinięty.

Destylacja smoły węglowej. Przeróbka tejże, t. zw. precyzyjny przemysł chemiczny, daje: a) barwniki sztuczne (anilinowe), b) materjały wybuchowe (Tomaszów i Sochaczew). Na zasadach odmiennych pracują fabryki materjałów wybuchowych G. Śląska (Stary Berun, Krywałd i Piowice), które wyrabiają proch czarny, dynamit, kapiszony i t. d. oraz fabryka „miedziankitu" w Kongr., c) wyroby farmaceutyczne i fotograficzne, jak antiseptyczne, antifebryczne, nasenne, narkotyczne, wzmacniające czyli toniczne i arseno-benzolowe (606 i 914), d) pachnidła sztuczne t. zw. syntetyczne, jak wanilina i olejki aromatyczne. Przemysł ten destylacji smoły węgl. pokrywa tylko 25% zapotrzebowania kraju.

Destylacja sucha kości daje mączkę kostną i węgiel kostny oraz siarczan amonu, nadto łój i klej kostny. Brak surowców. Razem ok. 6000 t produktów. Produkcja niewystarczająca.

Przeróbka skóry daje 400 t kleju skórnego i 200 t żelatyny techn. i jadalnej. Produkcja niewystarczająca.

Oleje i tłuszcze. Przemysł odnośny — z surowców zagr. daje 400 t stearyny, 450 t oleiny, 70 t gliceryny.

Przemysł mydlarski — daje do 12 000 t mydła do prania, ponadto toaletowe, świece i pasty.

Przemysł ekstraktów, t. j. wyrobów chemicznych roślinnych, jak garbniki, farby roślinne, preparaty lekarskie z ziół, perfumy naturalne, w zaczątku; ma wielkie widoki rozwoju

Przemysł zapałczany. Konsumcja roczna polska około 120 000 skrzyń po 5000 pudełek (po 60 sztuk zapałek) nie dorównywa produkcji, której eksport jest hamowany przez wywóz drzewa osikowego z kraju.

Przemysł jedwabiu sztucznego. Wyrób roczny 150 000 kg jedwabiu kolodionow ego, ma wielką przyszłość.

Handel.

Polska statystyka celna handlu zagranicznego nie podaje od 11-go stycznia 1922 przywozu i wywozu przez Gdańsk, gdyż od dnia tego Gdańsk, przystąpiwszy do polskiego obszaru celnego, począł robić trudności polskiej statystyce celnej. Obecnie skutkiem zarządzonych represyj Gdańsk poczyna okazywać chęć zmiany swej taktyki.

Bilans handlowy Polski (z zagranicą), charakteryzuje stosunek procentowy wywozu do przywozu. Stosunek ten — stale rosnący — podaje się tu zarówno pod względem wagi, jak i pod względem wartości (ten ostatni w nawiasach). Wywóz więc w procentach przywozu wynosił: rok 1920 — 17,9%, r. 1921 — 42%, I kwart. 1922 — 57,5% (43%), II kwart. 1922 — 65,5% (46,2%), lipiec 1922 — 104,0% (79,9%), sierpień 1922 — 100,3% (100,5%). Zatem wywóz rośnie stale w stosunku do przywozu i w lipcu 1922 przewyższył już przywóz pod względem wagi, a w sierpniu i pod wzgl. wartości. W sierpniu więc 1922—bilans handlowy Polski ukształtował się czynnie, dając nadwyżkę bezwzględną wywozu nad przywozem. Porównanie szczegółowe stosunku wywozu do przywozu poszczególnych grup towarowych w pierwszem półroczu 1922 wykazuje, że wywóz zwierząt żywych i półfabrykatów przewyższył dowóz zarówno pod względem wagi jak i wartości—nawet wielokrotnie, dalej, że wywóz surowców przewyższył dowóz pod względem wartości, zaś wywóz wyrobów gotowych przewyższył swój dowóz pod względem wagi. Stąd wynika, że odnośnie zwierząt żywych i półfabrykatów stan wywozu był zupełnie korzystny, dalej, że w I półroczu 1922 wywoziliśmy za dużo cennych surowców i przywoziliśmy za dużo gotowych wyrobów. Braki te usunięte zostały w lipcu i sierpniu 1922.

Bilans płatniczy Polski. W okresie od stycznia do lipca 1922 wyniosła wartość przywozu do Polski o 33,5 milj. dolarów więcej, niż wartość wywozu, ponieważ jednakże już w I półr. 1922 nadwyżka przekazów dolarowych do Polski wynosiła ok. 179 milj. dol., zatem niedobór wartości (saldo ujemne) bilansu handlowego jest faktycznie pokryte napływem gotowizny amerykańskiej, czyli bilans płatniczy Polski jest tą drogą faktycznie dodatnim (czynnym).

Główne artykuły przywozu i wywozu. W I półr. 1922 największą pozycję wartości przywozu stanowią surowce (bawełna, wełna i węgiel) — 47% dalej wyroby gotowe (metalowe, przędza, skóry, ubrania i papier) — 35% w wywozie zaś wyroby gotowe — (włókiennicze, smary i nafta) — 48% i surowce (ropa surowa drzewo i t. d.) — 21%.

Kierunki handlu zagranicznego. Niemcy, Austrja i Czechosłowacja reprezentują 50% ogólnego przywozu, St. Zjedn. Am. 11,4%, Anglja i Francja razem 10,1%; w wywozie ogólnym Polski w I półr. 1922 Niemcy, Austrja i Czechosłowacja, wyniosły 73,6% (prawdopodobnie pośrednictwo handl. dla dalszej odsprzedaży) Rumunja 7,1% Węgry 4 9%, Rosja 3 6%, Ukraina 2,2%. Charakterystycznym jest olbrzymi wzrost eksportu polskiego do państw bałtyckich. Na ostatniej konferencji bałtyckiej w Helsingforsie stwierdzono, że wywóz Polski do Łotwy w październiku 1922 przewyższył wywóz całego roku 1921, zaś wywóz Polski do Finlandji w styczniu 1923 jest 10-krotnie większym niż w styczniu r. 1921.

Bilans handlowy Polski z poszczególnemi państwami t. j. stosunek przywozu z tych państw do wywozu — licząc w ich walucie — jest bierny, ale stale rośnie, jedynie tylko do St. Zjedn. Am. i Kanady, Polska więcej wywozi niż stamtąd przywozi. (Stan z r. 1921).

Polityka handlowa i celna Polski, ma za cel ochronę wytwórczości rodzimej, zatem stawki celne, liczone w walucie złotej, przelicza się stosownie do kursu, dopłacając agio (dopłatę). Oprócz ogłoszenia list towarów zakazanych do przywozu i wywozu, rząd otrzymał prawo żądać za wydanie zezwolenia na eksport, wpłacenia obcej waluty do Polsk. Kasy Pożyczkowej. Polityka liberalna handlowa i celna polska ma trudności przejściowe z Gdańskiem i Górnym Śląskiem który posiada specjalne celne przywileje na lat 15, dozwalające przesyłania niektórych fabrykatów bez cła na b terenie plebiscytowym przez granicę niemiecką.

Umowy handlowe Polski dawniej miały charakter kompensacyjno-kontyngentowy, zgodnie z zasadą reglementacji handlu i ten charakter będzie miała umowa z Węgrami, ze względu na ich system obecny handlu zagranicznego. Ze wszystkiemi innemi państwami są umowy oparte przeważnie na zasadzie maksymalnego uprzywilejowania. Istnieją następujące umowy handlowe Polski: konwencja bilateralna z Francją, dalej z Rumunją, ze Szwajcarją, Włochami, Austrją, Kłajpedą i Japonją, ponadto dotychczas nie ratyfikowane — z Czechosłowacją, Jugosławją (S. H. S.) i Belgją; wreszcie, rozpoczęto pertraktacje w tym względzie z Węgrami oraz przewiduje się z państwami bałtyckiemi, Holandją, Anglją, ponadto z Niemcami i Rosją Sow.

Targi i jarmarki. W r. 1923 odbędzie się „Trzeci Targ Poznański (na wiosnę) i III-cie „Targi Wschodnie" we Lwowie — mające markę ustaloną, dalej w przygotowaniu od dwu lat „Jarmark Warszawski" przy ul. Bonifraterskiej. Ponadto postanowiona „Wystawa Pływająca Przemysłu Polskiego" na statku „Lwów", który w r. 1923 rozpocznie podróż dookoła świata.

Urzędy celne. Najważniejsze graniczne urzędy celne są: Chojnice, Zbąszyń, Herby, Sosnowice, Mysłowice, Szczakowa, Zebrzydowice, Dziedzice, Turmonty, Stołpce, Zdołbunów, Podwołoczyska, Śniatyn, Gdańsk, Mezö-Laborcz — oraz wewnętrzne urzędy celne: Warszawa, Łódź, Sosnowiec, Kraków, Tarnów, Przemyśl, Lwów, Stanisławów, Toruń, Bydgoszcz, Grudziądz.

Przepisy celne dla podróżnych.

Wywóz. Każdy wyjeżdżający z Polski ma prawo wywieźć następujące przedmioty złote, srebrne lub platynowe do swego użytku (Dz. Ust. 62/20): a) jedną obrączkę ślubną, b) jeden zegarek kieszonkowy, ewt. z łańcuszkiem lub dewizką, c) dwa pierścionki, d) parę kolczyków. W celu podróży wolno nabyć osobom prywatnym w bankach dewizowych następującą ilość walut zagranicznych i dewiz: a) na koszta podróży — do równowartości 1000 fr. szwajcarskich jednorazowo na osobę, za specjalną adnotacją na paszporcie zagranicznym; w razie wyjazdu na obszar W. M. Gdańska — nie wyżej równowartości 250 fr. szwajc. jednorazowo z adnotacją na dowodzie osobistym; w ostatnim wypadku ogólna suma walut kupionych w ciągu miesiąca, nie może

przenosić sumy 1000 fr. szwajc., b) na koszta utrzymania zagranicą, o ile pobyt tam jest usprawiedliwiony, do równowartości 1000 fr. szwajc. miesięcznie z rodziną, c) na wszelkie inne cele gospodarczo uzasadnione, sumę nie przewyższającą równowartości 1000 fr. szwajc.

Dla sum wyższych wymagane jest uzyskanie uprzedniego zezwolenia ministra skarbu, wzgl. organów przezeń wyznaczonych.

Wywóz walut zagranicznych i dewiz dozwolony jest bez uzyskania specjalnego zezwolenia do wysokości 1000 fr. szwajc. lub równowartości w innych walutach. Dla wywozu sum do wysokości 3000 fr. szwajc. lub równowartości w innych walutach, wymagane jest zezwolenie Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej lub jednego z jej oddziałów. Zezwoleń na wywóz sum wyższych udziela minister skarbu lub wyznaczone przezeń organy. Wywóz marek polskich w gotowiźnie, w czekach, przekazach i wszelkich zobowiązaniach dozwolony jest bez specjalnego zezwolenia do wysokości 500 000 mk. pol. Pozwoleń na wywóz ponad 500 000 mk. — udziela minister skarbu, względnie wyznaczone przezeń organy. Wywóz zagranicę papierów procentowych i dywidendowych oraz sprzedaż ich i zastaw osobom i firmom, mającym siedzibę zagranicą, wymaga zezwolenia ministra skarbu. Szczegóły patrz Dz. U. 89/22, 26/23.

Przywóz. Do Polski nie wolno przywozić rubli żadnych emisyj, oraz nieostemplowanych koron austr.-węg. Podróżni zagraniczni powinni na granicy polskiej deklarować w polskim urzędzie celnym ilość posiadanej gotówki i biżuterji—w dwu egzemplarzach, celem otrzymania na tej podstawie prawa wywozu tych walorów z powrotem zagranicę.

Finanse polskie.

Sytuacja finansowa jest ciężką z powodu konieczności odbudowy państwa zniszczonego wojnami—środkami własnemi, przyczem nie małą trudność stanowi stworzenie jednolitej waluty z trzech systemów monetarnych, istniejących na ziemiach polskich przed wojną, a pozbawionych koniecznych rezerw złota.

Waluta polska. Bilety Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, zwane marką polską, nie posiadają wyraźnej gwarancji państwowej i określenia wartości (brak napisu), zatem muszą być uważane za walutę przejściową, tembardziej, że marka polska, stworzona przez b. władze okupacyjne niemieckie w r. 1916, jest właściwie marką niemiecką. Stąd pochodzi, że dotychczas istnieje również liczenie na „złote marki polskie", równe złotym markom niemieckim i że Polska używała pierwotnie t. zw. „not Kriesa" (zwanych „rzeszkami"), które posiadały gwarancję rządu niemieckiego z r. 1917. Obecnie marka polska jest jedynym środkiem płatniczym na całym obszarze Rzplitej, a w myśl rozp. Rady Min. z dn. 21 grudnia 1922 r. i rozp. Min. Skarbu z 12 lutego 1923 r. ma być w górnośląskiej części województwa śląskiego ustawowo równorzędnym środkiem płatniczym. Przyszłą jednostką walutową ma być złoty polski, o wartości równej 1|3 100 kg złota 900 próby, zatem nominalnie równy złotemu frankowi franc. lub szwajc. Ponadto zapowiedziano wprowadzenie złotego polskiego, jako miernika stałego do podatków i t. d., po kursie opartym na sile nabywczej pieniądza w stosunku do towaru, t. j. na wskaźniku cen hurtowych towarów. W projekcie „złoty obliczeniowy", który ma stanowić wyrażoną w markach polskich wartość kruszczu, zawartego w złotej jednostce monetarnej. Z powodu stałego spadku wartości marki, rośnie faktyczne pokrycie marek będących w obiegu przez zapas kruszcowy Pol. Kraj. Kasy Poż., tak iż 31/XII.1922 pokrycie to wynosiło już około 35%, nie licząc obcych walut i t. zw. „Skarbu Narodowego". Zatem stabilizacja marki polskiej może być zrealizowaną. Ustawa o „środkach przygotowawczych" do wprowadzenia waluty złotej znajduje się już w Sejmie.

Inflacja. Skutkiem nieoczekiwanych wydatków wojennych oraz niedoskonałego aparatu skarbowego, zmuszony jest rząd pokrywać wydatki przez coraz nowsze drukowanie banknotów. Te nadmierne emisje papierowych znaków

pieniężnych dają zjawisko t. zw. inflacji, o tempie coraz to szybszem. (Ilość marek polskich w obiegu w miljardach: 31/XII 1918 - 1,3, 31/XII 1919—5,3, 31/XII 1920—49,4. 31/XII 1921—229,5, 31/XII 1922—793,4, 28/II 1923—1177,3), gdzie dzienny efekt prasy drukarskiej w grudniu 1922 jest większy niż całego roku 1919. Z powodu tak rosnącej inflacji, spada wartość marki polskiej, nawet niżej jej siły kupna. To też wartość obiegu marki polskiej w dolarach wynosiła w milj. dol. po kursie równoczesnym: 30/VI 1920—114,7, 31/XII1922—44,0, marzec 1923 — około 30,0, zatem kraj poniósł olbrzymie straty. Stąd brak kapitałów (31/XII 1922 wypadło na głowę w Polsce 1,6 dol, w St. Zjedn. Am. 24 dol. — mimo olbrzymiego obrotu czekowego) powoduje rosnący zastój ekonomiczny. Ponieważ jednak drożyzna nie jest w stanie dogonić inflacji (strajki o mnożniki), zatem życie w Polsce tanieje w przeliczeniu na obce waluty pełnowartościowe. Narazie, skutkiem rosnącego zubożenia kraju i konieczności posiadania obcych walut przez przemysł (dla zakupna surowców i maszyn) i rolnictwo (dla zakupna nawozów sztucznych i maszyn), coraz więcej przemysł i rolnictwo szuka oparcia swej gospodarki na eksporcie, co jest równoznacznem z utratą rynku wewnętrznego i grozi katastrofą gospodarczą, w razie zastoju w eksporcie (wojna, blokada i t. d.) Równocześnie znikł zmysł oszczędności w marce pol. n. p. pieniądze osób i firm prywatnych w P. K. K. P. wynosiły 10/I 1921—11,6, 31/XII 1921.—6,5 milj. dol., podobnie suma nowych emisyj rządowych i prywatnych (pożyczka odrodzenia, premjowa, akcje spółek akc.), wynosiła (w milj. dol.), w r 1919—85,3, w r. 1921. 29/III.—16,24. Jest to upadek kapitałów.

Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa (skrót P. K. K. P.). Jest ona jedyną emisyjną i bankową instytucją państwa, kasą centralną urzędów państwowych oraz miejscem przechowania depozytów, będących pod opieką państwa, jak np. Skarb Narodowy. P. K. K. P., wydaje na zasadzie uchwał sejmowych krótkoterminowe pożyczki skarbowe państwu na zastaw zobowiązań skarbowych, dalej emituje bilety P. K. K. P. tj. marki polskie i zastępuje bilety skarbowe wreszcie prowadzi t. zw. politykę dewizową, przez regulowanie kursu marki polskiej na giełdzie i dostarczanie obcych walut rządowi i przemysłowi, zwłaszcza pracującemu dla państwa. Również P. K. K. P. przyjmuje sumy w walutach obcych na rachunki przekazowe i terminowe oraz prowadzi rzeczone rachunki w walutach obcych. Stan rachunków P. K. K. P. ogłaszany co dni 10 charakteryzuje stały wzrost długu skarbu państwa (w miljonach marek: dnia 31/XIII 1922—675 600,00, dn. 23/II 1923—1 085 000,00, dn. 14/III 1923—1 306 400 00 oraz znaczny portfel wekslowy i wysokie pozycje pożyczek terminowych, towarowych, otwartego kredytu i ulgowych (23/II 1923 - 61 037,07 milj. mk), na których państwo traciło wielkie sumy z powodu spadku waluty, zatem w r. 1923 P. K. K. P. wprowadziła t. zw. „kredyty złotowe" t. j. pożyczki tylko w złotych pol. dla ochrony swego kapitału od strat. W r 1922 wynosiły kredyty, udzielane przez P. K. K. P. (państwu)—79% zaś gospodarcze 21% udzielonych kredytów. Zapas złota, srebra i bilonu zagr. wzrasta powoli. Tak n. p. wzrósł w r. 1922 zapas złota o 64% (w tem 40% zwrócony udział w złocie z Banku Austr.-Węgr.) zaś srebra tylko o 3,5%. Wartość zapasu kruszcu wyniosła 23/II 1923—86 783 milj. mk. zł. Ten rażący stosunek między ilością marek papierowych w obiegu i marek złotych najlepiej określa porównanie stanu z dnia 31/XII 1922 zapasu złota i obiegu banknotow P. K. K. P. z bankami biletowemi innych państw: Bank Angielski—1,02, Bank Francuski—0,15, P. K. K. P.—0,06. Od tego czasu stosunek ten się pogorszył.

Skarbowość. Perjodycznie ogłaszane zestawienia obrotów Centralnej Kasy Państwowej wykazują, że dochody państwa w markach polskich rosną stale, lecz w przerachowaniu na dolary wykazuje suma wpływów skarbu coraz mniejszą wartość, np. dochody skarbu w miljardach marek wynosiły: 1919 - 0,8, 1920 — 4,72, 1921 — 59,72, pierwsze półr. 1922 — 146,86*). Suma ta w dolarach— po kursie współczesnym wynosiła na 1 mieszk.: 1,42—0,90—1,38—1,4, przyczem zauważyć należy, że kwota 1,4—po odtrąceniu daniny, daje właściwie na głowę tylko 0,84 dol na jednego mieszkańca. Zatem dochody w I półr. 1922 nie są wcale wyższe niż w r. 1919—mimo wszelkich usiłowań naprawy skarbu.

---

*) Dochód skarbu za cały r. 1923 wyniósł 385,5 miljarda mk. p.

Zaznaczyć należy, że podatki w Polsce na 1 mieszkańca są najmniejsze na świecie i wynoszą około $^{1}/_{6}$ przedwojennych (1912—6 dol), podczas gdy w roku 1920 wynosiły w dol. na głowę: Anglja—87, St. Zj. Am. — 47, Francja—26, Włochy—5,6 Japonja—6,8 Rumunja—3,9. Niedobór skarbu maleje jednakże stale skutkiem ukończenia wojny i rosnących oszczędności. Wynosił on w r. 1919—77,8%, 1920—80,7%, 1921—53,2%, I półr. 1922—27% wydatków państwa.

Zadłużenie Skarbu w P. K. K. P. Dług odnośny wynosił w miljard. mk. 31/XII 1918—0,18, 31/XII 1919—6,83, 31/XII 1920—59,63, 31/XII 1921—221,00, 31/XII—1922—675,6, 23/II 1923—1085,00, zatem wzrost coraz silniejszy.

Długi Polski. Dzielimy je na wewnętrzne i zagraniczne. Dług wewnętrzny wynosił 31/XII 1921—251,23 miljard. mk., składając się oprócz długu skarbu w P. K. K. P., z pożyczki państwowej z r. 1918, 5% pożyczki odrodzenia długoterminowej i krótkoterminowej z r. 1920, pożyczki premjowej z r. 1921 oraz biletów skarbowych I, II emisji. W r. 1922 wzrósł on jeszcze o bilety skarbowe III emisji i o pożyczkę premjową złotowo-papierową 8% z roku 1922, w r. 1923 o IV emisję biletów skarbowych oraz o 6% złote bony skarbowe*).

Dług zagraniczny Polski wynosił dn. 31/XII 1921—283 379 610 dolarów, w r. 1922 nie zaciągnięto żadnych nowych kredytów zagranicznych i spłacono znaczną część długu. Dług państwowy polski na jednego mieszk. wynosił w porównaniu z innemi państwami w r. 1921 w dol.: Polska—13,3, Rumunja—17,8, Niemcy—20,8, Japonja—27,3, Włochy—116,3, Francja 615,3, Stany Zj. Ameryki—229,9, Anglja—743,7, zatem dług Polski jest najmniejszy na głowę.

Ustawa o kontroli nad długami państwa nadaje Najwyższej Izbie Kontroli prawo nadzoru nad tem, czy emisja banknotów dokonaną została na drodze legalnej.

Budżety Państwa Polskiego. Podstawą budżetów pokojowych Polski jest doświadczenie lat wojny, które wykazało, iż niedobór nie tylko procentowo maleje, lecz także w przerachowaniu na stałą walutę okazuje coraz mniejszą sumę. Tak np. w r. 1920 wynosił deficyt budżetowy (w miljardach fr. szwajc.)—0,58, r. 1921—0,307, w dniu 28.III 22—0,173, w dn. 21.IX.22—0,038 i t. d. Budżet preliminowany na r. 1922 wykazywał, że dochody nadzwyczajne wynoszą 31,5 ogólnego dochodu, zaś rozchody nadzwyczajne 34% ogólnego rozchodu, ponadto preliminowano dochody i rozchody w następujących %%—całk. dochodu i rozchodu. Dochody: finanse—58,9, koleje—23,7, rolnictwo—6,1, poczta—3,2, wojsko—2,3, przemysł i handel—1,4, zdrowie—0,5, roboty publ.—0,4, praca i opieka społ.—0,3, sądowniciwo—0,3, oświata—0,1. Rozchody: koleje—28,8, wojsko—26, finanse—14,5, oświata—8,3, roboty publ.—3,8, poczty—2,5 rolnictwo—2,5, sądownictwo—1,8, praca i opieka społ.—1,4, zdrowie—1,3. przemysł i handel—0,7. Preliminowane inwestycje wynosiły procentowo: wojsko—37,4, koleje—30,0, roboty publ.—17,8, oświata—5,2 poczta—3,6. Budżet ten przewidywał (w miljard. marek) dochody—458,6, rozchody—591,6, niedobór—133,0 Korekta tego budżetu 21/IX 22 przez min. Jastrzębskiego wykazała za rok 1922 sumę dochodów 592, rozchodów 1155, niedobór—552. W wykonaniu tego budżetu nastąpiła dalsza emisja banknotów (31/II 1922—793,4) oraz dalsze zadłużenie skarbu w P. K. K. P. (31/XII 22—675,6 miljard. marek). Program finansowy poprawy skarbu min. Grabskiego z dn. 3/III 1923 przewiduje w I-em półr. 1923 niedobór budżetowy (w budżecie administracyjnym oraz w budżecie netto przedsiębiorstw państw. i monopoli) łącznie 500 729 milj. złotych polskich (oe 8000 mk. pol.) t. j. przeszło 4 tryljony marek. Program ten przewiduje budżet 3 letni o wzrastających dochodach państwa przez a) wprowadzenie stałego miernika do podatków i opłat (złoty pol.), b) wyłączenie z budżetu państwowego przedsiębiorstw, jak koleje, które mają być oparte na zasadach handlowych, c) podniesienie podatków do wysokości przedwojennej**).

Głównym bowiem powodem deficytów budżetowych polskich jest spadek efektu podatków z powodu spadku marki oraz rosnący deficyt kolejowy przez zbyt

*) Do 1 maja 1923 r. sprzedano bonów za przeszło 100 miljardów marek pol. serji I/A, I/B i I/C

**) Budżet na cały rok 1923 przewiduje dyficyt 431 398 tys. złotych, które muszą być pokryte operacjami kredytowemi.

niskie taryfy i wielkie inwestycje. Stąd usunięcie deficytu kolei (25—38% wszystkich wydatków netto) jest kardynalnym warunkiem uzdrowienia finansów polskich

Skarb Narodowy i Komisja Skarbu Narodowego. Skarb Narodowy jest funduszem nietykalnym, złożonym ze złota i srebra i przeznaczony jest na zabezpieczenie przyszłej waluty polskiej. Obejmuje on oprócz rezerw kruszcu P. K. K. P. przedmioty z złota i srebra w tym celu zebrane (dnia 23/II 1922 — 300,766 kg złota oraz 1755,177 kg srebra). Skarb ten w bilansie P K. K P. z dn. 31/XII 1922 oszacowany na 86 415 milj. marek, powiększył się w styczniu r. 1923 o blisko 20 kg złota, zakupionych przez Komitet Zbiórki na Skarb Narodowy przy Głównym Urzędzie Probierczym w Warszawie (ul. Złota Nr. 22).

Pocztowa Kasa Oszczędności (skrót P. K. O.) ma na celu regulowanie państw. obrotu pieniężnego, podlegając Min. Poczt. i Telegr. w przedmiocie budżetu i rocznych rachunków. Ma ona za zadanie: a) przyjmowanie i oprocentowanie oszczędności, b) obrót czekowy, c) umieszczanie kapitałów na oprocentowanie, d) zakup i sprzedaż na własny i cudzy rachunek papierów wartościowych państwowych, e) współdziałanie przy emisji pożyczek państwowych, komunalnych i innych publicznych. Wszystkie urzędy pocztowe w Polsce są zbiornicami P. K O. Fundusze P. K. O., uzbierane na rachunkach czekowych i na rachunkach oszczędnościowych wynosiły w milj. mk. (w nawiasie wartość w milj. dol.): 31/XII 1920 — 3234,3 (5,39), 31/XII 1921 — 13122,3 (4,37), zatem kapitał P. K O., rosnąc w markach, maleje przeliczony na dolary. Bilans P. K. O. z dn. 1/XI 1922 dowodzi, że rezerwa gotówki i biletów skarbowych wynosi łącznie 57,6% wkładów rozporządzalnych, celem utrzymania płynności powierzonych kapitałów. Suma udzielonych przez P. K. O. lokat na potrzeby przemysłu, rolnictwa, samorządów i spółdzielni do dnia 1/V 1923 wynosiła 41904 milj. mk, z tego wydano dla przemysłu—52%, rolnictwa—19%, spółdzielni 17%, samorządu 11%, inne cele 1%.

Przekazy dolarowe, wpływające od emigrantów ze St. Zjedn. Ameryki za pośrednictwem Syndykatu Przekazowego Banków Polskich wyniosły w r. 1920 ok. 50 milj. dol., kwoty zaś przewiezione osobiście przez emigrantów wynosiły ok. 55 milj. dol. Uwzględniając wywóz dolarów z Polski dla celów przemysłowych (za kupno surowców i t. d.), przyjąć można nadwyżkę przywozu dolarów do Polski nad ich wywozem w r. 1920 — 289 milj. dol., zaś w I półr. 1921 — 179 milj. dol.

Banki w Polsce. Ilość 18 banków w Polsce w r. 1918 wzrosła dn. 1/I 1921 do 59, zaś 1/XII 1922 do 100. o przeszło 529 czynnych oddziałach, w tem 13 zagranicą i 16 w Gdańsku. Podobnie silnie wzrósł kapitał banków, liczony w markach polskich: 1.I.1921 — 2,92 miljard. mk., 1.XII.1922 — 14,67 miljard. mk. Kwoty te wynoszą w milj. dol.: 3,69 i 0,84 co wykazuje olbrzymi spadek kapitału przez spadek marki polskiej, stąd wytłómaczona malejąca działalność banków, dalej spadek wartości wkładów, wreszcie zanik operacji kredyt. i pożyczkowych, przy wzroście kosztów administracyjnych. Ponieważ warunki te spowodowały przerzucenie się działalności na pole spekulacji walutowej, Ministerstwo Skarbu zezwoliło w marcu 1923 tylko 30 najsolidniejszym bankom na interesy dewizowe (od dn. 14 marca 1923). Są to t. zw. banki dewizowe. Chwilowe podniesienie kursu marki w II-ej połowie roku 1921 spowodowało wzrost wkładów terminowych, gwałtowną redukcję sum i walut oraz dewiz z obawy przed stratami oraz prawie 6-krotne powiększenie portfelu wekslowego. Późniejszy stały spadek marki przez prawie cały rok 1922 spowodował zjawisko odwrotne, spadek oszczędności i wzrost zapasów walut obcych i dewiz. Ponieważ równocześnie kapitały własne banków wzrosły u największych banków tylko o 100% zaś zobowiązania własne znacznie silniej, spadł przeważnie stosunek kapitału do zobowiązań banków z 12% do 5,5% w ciągu r. 1922.

Giełdy. Istnieją giełdy pieniężne w Warszawie, Krakowie, Lwowie, Poznaniu, Łodzi i Wilnie, zaś towarowe w Warszawie i Poznaniu (obie o charakterze zbożowo-towarowym, ponadto w Krakowie i Lwowie (w org.). Zamierzone

stworzenie giełd drzewnych w Warszawie, Lwowie, Bydgoszczy, Krakowie oraz włókienniczej w Łodzi. Spadek marki polskiej i rosnąca spekulacja spowodowała w r. 1921 przesunięcie punktu ciężkości operacyj giełdowych od akcji do walut.

Spółki akcyjne. Powstanie Polski wpłynęło silnie na rozwój spółek akc. gdyż w r. 1912/13 istniało na ziemiach polskich 318 sp. akc. z kapitałem 1430 milj. marek, a 1/VII 1921 istniało już 902 sp. akc. z kapitałem 22 405,5 milj. marek. Rozwój życia handlowego spowodował silne powiększenie kapitału zarówno istniejących, jak i nowozałożonych spółek. Suma ta nowych emisyj wynosiła w milj. mk. pol. (w nawiasie w milj. dol.) r. 1919 — 473,1 (15,82), r. 1920—2780,2 (10,85), r. 1921—21837,8 (9,35), I półr. 1922—18 128,6 (4,90). Zatem mimo pozornego silnego wzrostu kapitałów—spadek wartości coraz większy skutkiem spadku waluty.

Podobnie widać, że kapitał coraz się więcej interesuje istniejącemi spółkami, zaś coraz mniej popiera emisję nowych spółek, które zużyły w r. 1919 86,5% kapitału emisyjnego, zaś w r. 1922 tylko 68%. Ponadto zauważyć należy, że stały spadek marki polskiej powoduje ucieczkę od niej kapitałów, które unikają papierów o stałym procencie np. pożyczek państwowych a za to popierają spekulację akcjami t. j. papierów dywidendowych, starając się podnieść kurs akcyj do wartości „złotej", którą przedstawia część majątku przedsiębiorstwa (fabryki) przypadająca na akcję. Stąd w r. 1922 kurs niektórych akcyj zwłaszcza metalurgicznych wzrósł nawet 25-krotnie.

Uregulowanie finansów polskich jest wykonalne przy wykorzystaniu dyrektyw finansowych konferencji genueńskiej z r. 1922, która „za warunek zasadniczy gospodarczej odbudowy Europy żąda stabilizacji wartości pieniędzy poszczególnych państw. Zatem banki emisyjne powinny mieć zapewnioną działalność według zdrowych metod finansowych, przyczem jedynym wspólnym miernikiem powinno być złoto, a ustalenie tego miernika — podstawą reform finansowych. Póki roczny budżet państwowy wykazuje niedobór, wyrównywany przez tworzenie pieniędzy papierowych, niemożliwem jest przeprowadzenie reformy finansowej i dojście do ustalenia miernika złotego. Reforma więc polega na zrównoważeniu corocznych wydatków publicznych, przez odpowiednie opodatkowanie, przy ograniczeniu spożycia wewnętrznego". Uchwały te były podstawą zasad, ustalonych na konferencji b. ministrów skarbu w Warszawie w dniach 9—14/I 1923 i są punktem wyjścia programu sanacji finansów ministra Grabskiego, który tylko o tyle odchylił się od powyższych dyrektyw, że zamierza wartość złotego oprzeć na wskaźniku cen hurtowych w kraju.

Ogólny pogląd na sprawy gospodarcze i finansowe da się utworzyć o tendencji dodatniej. Zarówno bowiem rolnictwo, jak i przemysł i górnictwo wraz z hutnictwem daje coraz pomyślniejsze wyniki, podobnie handel wykazuje bezwzględnie dodatni bilans handlowy i bilans płatniczy. W przeciwieństwie do tego obrazu, stan finansów polskich wymaga gruntownej reformy, przyczem wielkiem utrudnieniem jest kolosalny spadek wartości kapitałów polskich przez spadek marki. Szczęściem, że dotychczasowe opodatkowanie i długi państwa na 1-go mieszk. są najmniejsze na świecie, a niski stan waluty ułatwia ekspansję ekonomiczną i zdobywanie coraz nowych rynków zagranicznych przez przemysł i handel. Podobnie korzystnem jest to, że odbudowa kraju jest prawie ukończona własnemi siłami, a wydajność pracy robotniczej z postępem oświaty i kultury stale się poprawia.

SPIS RZECZY.

DZIAŁ I.

KALENDARJUM.

KALENDARJUM HISTORYCZNE.

MIARY I WAGI.

MONETY I ZNAKI PIENIĘŻNE.

DZIAŁ II.

STATYSTYKA GEOGRAFICZNA.

USTRÓJ PAŃSTWA POLSKIEGO.

POLITYKA, STOWARZYSZENIA I INSTYTUCJE.

SZKOLNICTWO.

KOMUNIKACJE.

SPRAWY GOSPODARCZE I FINANSOWE.

